

BALTŲ Archeologija

1995 Nr. 2(5)

- * Žemgaliai
- * ICOMOS
- * Kauno archeologija
- * Romėnų ekspedicija
- * Studijos Heidelbergė

RADINIAI IŠ ŽEMGALIŲ KAPAVIEČIŲ

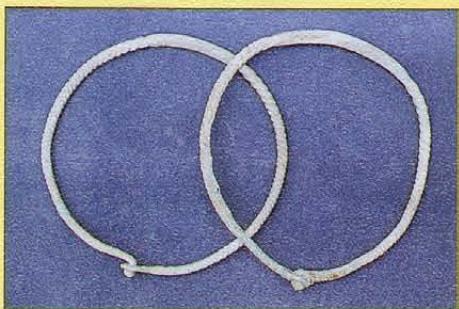
Šukionių kapinyno bendras vaizdas

Smeigtukai trikampe galvute iš Šukionių kapinyno

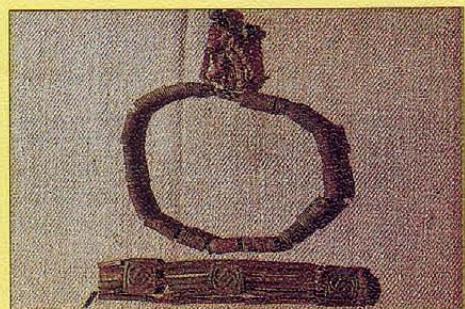
Vyro kapo nr. 69 iš Šukionių kapinyno detale

Antkakiės su kabliuku ir kilpele iš Šukionių kapinyno

Lankinės aguoninės segės iš Šukionių kapinyno

Apgalvis ir įviju vainikas iš moters kapo nr.135 Pavirvytės kapinyne

Moters kapo nr. 138 iš Pavirvytės kapinyno įkapių detalė

Moters kapo nr. 138 iš Pavirvytės kapinyno įkapių detalė

Moters kapo nr. 138 iš Pavirvytės kapinyno įkapės

VIII - XI a. žemgalių moters ir vyro drabužių rekonstrukcija (piešė S. Keršulytė; nuotrauka K. Vainoro)

Aktualijos

Birželis - vasaros pradžia, o archeologams prasideda kasinėjimų sezanas. Pasikeitė leidimų archeologiniams tyrinėjimams išdavimo tvarka - nepakanka vien Istorijos instituto palaiminimo, reikia dar ir Kultūros vertybų apsaugos departamento parašų. Viskas gal ir nebogai, bet leidimas kasinėti sutvarkomas ne per dieną ir ne per savaitę.

Kiekvienais metais prieš vasarą būna daug archeologinių renginių: konferencijų, seminarų, paskaitų, tačiau apie juos sužinome pavėluotai arba tik prieš dvi valandas iki jų pradžios. Renginių organizatoriai turėtų informuoti apie juos ne vien tik archeologus, bet ir visuomenę laiku. Jei su archeologinės veiklos koordinavimu ir informacija nesugeba susidoroti Lietuvos istorijos instituto archeologijos skyrius, tai jos turėtų imtis Lietuvos archeologų draugija. Vertėtų pagalvoti apie archeologinių darbų ir kitos veiklos koordinavimą tarp Lietuvos ir kaimyninių šalių archeologų. Archeologiniai duomenys rodo, kad baltai su artimesniais bei tolimesniais kaimynais glaudžiai bendravo.

Lėtai juda muziejinių įstatymas - verkiant reikia įteisinti finansinį radinių ivertinimą, nes palikimas turi būti saugomas nuo įvairaus plauko per pirkinėtojų, verteivų. Prisimename dar nuo sovietmečio tebesitęsiantį procesą - mūrus kraštotoyrininkui, neretai dingsta jo paties rankomis įrengto muziejėlio inventorinė knyga, o vėliau - ir radinių dalis.

Neturime ilgalaičių tyrimų programų, skirtų pirmųjų miestų tyrimams, piliakalnių tyrinėjimui, galų gale mokslininko rankos tebelaukia savo paslaptinis kerinti mūsų etnogenėzės problema.

Daug įdomių senesnių ir dabartinių kasinėjimų ataskaitų tebedulkia archyvuose - nėra turtingos įstaigos, kuri juos išleistų, kad ir ant pigiausio popieriaus, kaip tai daroma svetur (Lenkijoje, Vokietijoje). Istorijos patirtis rodo - archyvus lengva sunaikinti, leidinius - ne.

Nutiko ir geresnių dalykų - pradėjo gyvuoti archeologų seminaras Istorijos institute. Tačiau vertėtų pamąstyti, kaip jų reikėtų organizuoti - vieno susirinkimo tokios didelės ir reikšmingos mīslės - baltų kultūros ištakų aptarimui, surinkusiam pilnutę salytę, - maža. Ką vertingo sužinojome seminare? Praktiškai nieko naujo be to, kas jau paskelbta moksliniuose darbuose. Konstruktyvi diskusija neįvyko, nes oponentai knygos "Baltų kultūros ištakos" autoriu i priešingu argumentu nepateikė.

Gal ir nebogų patarėjų Prezidentas turi - nesiveržia į Vilniaus pilių teritoriją, bet rūmai, menantys juodais ir baltais dryžiais pažymėtus dvigalvio erelio imperijos nagus ir generalgubernatorių koriką, jau niekada neatrodys sekmingas Prezidento pasirinkimas. Mąstant apie nuolatinę Prezidento rezidenciją kaip trapios Nepriklausomybės atkūrimo simbolį, kuris neduokdie - turint galvoje nuolatinį didžių kaimyną - gali būti vėl reikalingas naujų istorijos pamokų dėstymui, žvilgsnis vis tiek krypsta Gedimino kalno papédės link - į dabartinius grakščiai lenktus baltus Lietuvos nacionalinio muziejaus rūmus. Neturėdamas kur dėti savųjų fondų, muziejus drąsiai galėtų galvoti apie vis dėlto planuojamus atstatyti Žemutinės pilies rūmus, kuriuose, tilkėkinių, atsirastą vietą itin garbingų svečių priėmimui Valstybės jėga - ir jos istorinėje atmintyje. Tad visi ginciai dėl Prezidentūros vietas gali pasiodyti visų pirma naudingi nenorėjusiems ir nenorintiems Valstybės simbolium, siejamų su istorine atmintimi.

Valstybė stiprina ir garbingą praeitį menantys statinių, ir leidinių apie ją. Per pastaruosius du dešimtmecius, praėjusius nuo Lietuvos archeologijos atlaso išleidimo, ir Kultūros paveldo centre, ir kitose mokslo įstaigose sukaupta daug naujų duomenų apie protėvių būti. Deja, ši svarbi mokslinė informacija išsklaidyta ir nėra prieinama netgi patiens specialistams. Todėl būtina imtis naujo Archeologijos paminklų atlaso leidimo Kultūros paveldo centre - tame sukaupti visi reikalingi duomenys. Prie šio darbo turėtų prisidėti ir kiti suinteresuoti asmenys ir organizacijos. Žinoma, tai pareikalautų gerų penkerių metų solidžiai darbo grupėi, bet tiek jau ir prabėgo nuo Nepriklausomybės atkūrimo.

Redakcija

ŠIAIME NUMERYJE:

□ REDAKTORIŲ ŽODIS	1
Aktualijos	
□ GENTYS	2
Ilona Vaškevičiūtė Žemgaliai	
Algirdas Girininkas Žemgalos metraštininkas Juozas Šliavas	8
□ RYTINIAI BALTAI	9
Eduardas Zaikovskis Archeologijos paminklų paieška Baltarusijos Padauguvyje	
□ POKALBIAI	10
ICOMOS Interviu su architektu Evaldu Zilinsku	
□ MIESTAI	12
Jonas Genys Miestų kūrimasis Vakaru Lietuvoje	
□ EKSPEDICIJOS	15
Eugenijus Ivanauskas E. Volterio ekspedicija į Gotesverderi	
□ MIESTAI	16
Algirdas Žalnieriūs Kauno pilies kasinėjimai 1994 m.	
□ MĪSLĖS	17
Mykolas Michelbertas Roménų didiko ekspedicija gintarui pargabenti ir radiniai Lietuvoje	
□ STUDIJOS	20
Agnė Čivilytė Studijos Heidelberg	
□ ATMINTIS	25
Vytautas Smilgevičius Numizmatas Povilas Karazija	
□ SUMMARY	30
□ PEZIOME	31
□ KRONIKA	32

Viršelyje - lankinė gyvulinė sege iš Jau-neikių (Joniškio raj.) kapinyno vyro kapo Nr. 390, žalvaris, VI-VII a., Lietuvos nacionalinis muziejus AR 537 : 808.
Franco Brukšto nuotrauka

Žurnalo dizainas - Kęstučio Urbos ir Vidmanto Urbos

Žemgaliai

Žemgaliai - viena baltų genčių, turėjusi didelę įtaką formuojantis lietuvių ir latvių tautoms.

ILONA VAŠKEVIČIŪTĖ

Sis straipsnis skiriamas žemgalių V-XIII a. kultūrai. Žemės plotai Mūšos - Lielupės baseine, kuriuose gyveno žemgaliai, XIII-XIV a. atsidūrė dviejos valstybės: pietinis kraštast Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, o šiaurinis - Livonijoje. XIV a. trečiąjame dešimtmetyje Lietuvos valdovas Gediminas save vadino žemgalių valdovu; matyt, jis pretendavo valdyti visą žemgalių gyventą teritoriją (Gedimino laiškai, 1966) (princens et dux semigallie).

Ši siena, kirtusi žemgalių gyventus plotus, išsilikaė kelis šimtmečius ir 1919-1920 m. susiformavo kaip Lietuvos ir Latvijos siena. Lietuvoje liko tik pietinis žemgalių apgyventų plotų pakraštys.

Šioje Lietuvos dalyje yra tik keletas plačiau tyrinėtų kapinynų (Jauneikiai, Linksmučiai, Pavirvytė, Šukioniai, Pamiškiai ir kt.), o tyrinėtų gyvenviečių ir piliakalnių nėra. Piliakalnių čia iš viso reta, o didžiausi iš jų - Sidabrės ir Raktės - sunaikinti: Raktės piliakalnyje jau porą šimtmečių laidojami mirusieji, o Sidabrėnusiaubė žyvo kar jeras.

Latvijoje žemgalių paminklai pradėti tyrinėti gerokai anksčiau nei Lietuvoje. Čia ypač daug dėmesio skirta piliakalnių tyrimams, jų priskaičiuojama iki 25. Kapinynų žinoma arti 50. Kasinėti Tervetės, Duobelės, Kamardės, Daugmales, Mežuotnės piliakalniai bei Agrarėš, Kaijukuogo, Mežuotnės Centro, Kurų, Ciemaldo, Silėnų, Kakuženų, Balų-Skerstainų, Čiunkanų-Drengėnų kapinynai. Iš kapinynų medžiagos matyti, jog geriausiai pažįstama V-VIII a. žemgalių materialinė kultūra, nes yra ištirta kur kas daugiau kapų, datuotų kaip tik šiuo laikotarpiu.

Sukaupti duomenys apie V-XIII a. žemgalių mirusiuosius leidžia aptarti jų papročius, papuošalus, darbo įrankius, ginklus, pasekti jų raidą. Šiuos duomenis verta palyginti su kaimyninių genčių kapinynų tyrimų duomenimis.

Tyrimų apžvalga

Žemgala ir jos gyventojais nuo XIX a. pačios domisi Lietuvos ir Latvijos kalbininkai, istorikai ir archeologai. Kalbininkus dau-

giausia domino ir domina du klausimai: pirmiausia, jų vardo kilmė, antra, jų kalbos-tarmės gimininingumas lietuvių ir latvių kalboms. Pirmuoju klausimu nėra vieningos nuomonės. Ir šiandien Lietuvoje tebenaudojamos dvi jų vardo formas - žiemgaliai ir žemgaliai. Tuo tarpu antruoju klausimu vyrauja nuomonė, kad žemgaliai bus kalbėję tarpine kalba - arčia, giminininga lietuvių ir latvių kalboms.

Istorikai, aptardami XIII a. įvykius, ypač kalavijuoti, o vėliau - Livonijos ordino kovas su žemgaliais, jų žemų nukariavimą, aiškinosi, kur stovėjo svarbesnės, šaltiniuose paminėtos pilys, ir pagal jas bandė nustatyti jų žemų plotus.

Visuose apibendrinamojo pobūdžio archeologų darbuose, skirtuose geležies amžiui, taip pat vienu ar kitu aspektu minima Žemgala, jos gyventojų kultūros bruozai, paplitimas, sankyklai su gretimomis sritimis.

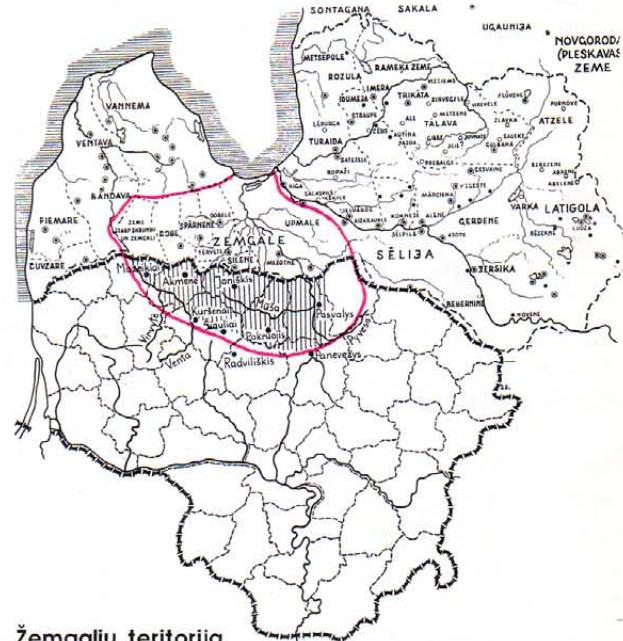
XIX a. pabaigoje vokiečių kilmės tyrinėtojas A. Bylensteinas, gyvenęs ir dirbęs Rygoje, pirmasis ėmėsi atsakyti į daugelį sudėtingų istorinės geografinios klausimų (Bielenstein A., 1892). Autorius, remdamasis H. Latviu ir kitais XII-XIV a. aktais bei raštiniais šaltiniais, stengėsi išsiaiškinti, kur gyveno žemgaliai. Jis identifikavo dokumentuose randamus ir metraščiuose minimus vietovardžius, susiejo juos su konkrečia vietove ir pagal tai sprendė, kuriuose plotuose gyveno viena ar kita gentis. Šis tyrinėtojas išvardijo žemgalių žemes, jose paminėtas pilis, o kartais ir jų valdovų vardus. Tačiau apie pietinę Žemgalos dalį žinių turėjo nedaug. A. Bylensteino nurodytos Žemgalos ribos beveik visiškai sutampa su riba, kurioje išsiidėstę žemgalių paminklai. Jo išvadoms apie žemgalių gyventus plotus pritarė visi Latvijoje vėliau dirbę istorikai ir archeologai.

Idomi ir dėmesio verta A. Bylensteino pažiūra į pačius žemgalius. Jis buvo įsitikinęs, kad žemgaliai yra latvių gentis. Autorius teigė, kad kaip lietuvius sudaro aukštaičiai ir žemaičiai, taip ir latvius - žemgaliai ir latgaliai.

Lietuvoje susidomėjus žemgala, pirmiausia imta kartografuoti jos archeologijos paminklus. Lietuvos archeologijos paminklų žemėlapį sudarė F. Pokrovskis (Pokrovskis F., 1899). Šį darbą toliau tęsė J. Elisonas (Elisonas J., 1925), P. Tarasenka (Tarasenka P., 1928). Pastarasis apžvelgė ir čia egzistavusias kultūras.

Kazimieras Būga "Rinktinuose raštuose" rašė, kad "žiemgalių kalba Bylenšteinui yra latviška, nes patys žiemgaliai, kuriuos jis vadina žemgali "Niederletten" (la. zems "niedrig"), tautystės buvę latviai.

XIII amžiaus vardai rodo, kad žiemgaliai, kaip ir kuršiai su sēliais, minkštųjų k ir g žemų plotus.

Žemgalių teritorija

vietoje yra tarę c ir dz. Žiemgalių kalbą atskiria nuo kuršių ir selių kalbos dvibalsių an, en, in, un likimas. Čia žiemgaliai drauge su latviais nebenturi n (plg.: žiem. Blidenen = la. Blidiene = lie. blindis). Žiemgaliai, kaip ir latvai, junginių dj ištaria ž (senoviškai zi).

Žemgalos XIII amžiaus vietovardžių galūnė -ua (-oa) skaitytina yra -uva arba -uve (Pa-daugua, Senmoa, Szilua). Vietovardžiams vartoja galūnę -uvę tiek Žemgalos lietuvių, tiek latviai: Raktuvės kalnas prie Švėties upės ties Naujaja Žagare; Salduvės kalnas - netoli Šiaulių, einant į Radviliški.

Žiemgalių kalba skiriasi nuo kuršių, selių ir latvių kalbos vietovardžių galūne -uvė: Kuršo

V-XII amžiuje

Abava, Bartava, Sėlos Varkava, Duonava, Latgalos Kraslava, Daugava. Lietuviai vietovardžiams vartoja galūnė -uva: Lietuva, Šeduva, Linkuva ...

Žemgalos Latvių Seseve (*upės ir miesto vardas*), tekėdama per lietuvių žemę, dėvi Šešuvės vardą. Galūnė -evé, rodosi, turi ir vienas XIII amžiaus vietovardis, būtent: Zedr-eveos < Dz(i)edr-eves.

<...> Žiemgalai yra VI - VII amžiaus Vilniaus žemės išeiviai. Tai rodo vietų vardų tapumasis. Musninkų ir Maišagalos apylinkės Spera, Kena ir Neris atskartoja ir Babio ežero srityje po Ryga Salos ir Pinkių valsčiuose: Speras, Cenas, Cena, Cenas tirelis, Nerinš - Babio ežero intakas. Nemuno Gaujų žiemgalų protėviai išgi bus atsinešę Babio paežerėn iš Vilniaus žemės: Gaujinu purvs."

Latvijos archeologas F. Baluodis sudarė Latvijoje gyvenusių baltų genčių žemėlapį ir genčių ribas pažymėjo atskirais laikotarpiais (Latvijas, 1926; Latviesu, 1938). Autorius nuomonė, I-IIa. po Kr. žemgalai gyvenę kiek didesnėje teritorijoje nei bet kada: šiaurėje - iki Rygos įlankos, rytuose - dešinėje Dauguvos pusėje, vakaruose riba - Ezerupis ir Vadaktis, pietryčiuose žemgaliams priskiriama visa sėlių teritorija, o pietinė riba - Mūšos upė. V-IX a. po Kr. žemgalių plotai kiek sumažėjo, ypač šiaurės rytuose. IX-XIII a. ši teritorija dar mažesnė - šiaurėje žemgalų žemės jau vos siekia Rygos įlanką, pietvakariuose juos ištumia žemaičiai, ankstesnės žemgalų teritorijos rytiniame pakraštyje išskiria Kuoknesės sritis.

Prieškario Lietuvoje baltų genčių teritorijos klausimais rašė M. Alseikaitė-Gimbutienė ir J. Puzinas. M. Alseikaitė bene pirmą kartą literatūroje taip plačiai ėmėsi aiškinti baltų kilmės teoriją (Alseikaitė M., 1944). Autorė pažymi, jog jau IV-V a. po Kr. iš bendro rytinių baltų kamieno išsiskyrė žemgalų gentis. Nurodoma ir genties teritorija: pietuose iki Šiaulių ir Uptytės žemės, šiaurėje - Lielupės baseinas ir Rygos įlanka, šiaurės rytuose - Daugava. Lietuvoje autorė žemgalams priskyrė plotus iki Tauragnų - Svėdasų. Vakarinė žemgalų gyventos teritorijos riba, t. y. riba su kuršais, visai nenurodyta. Matyt, tuo metu nubrėžti šią ribą dar buvo neįmanoma, nes paminklai dar mažai buvo tyrinėti.

Pirmai J. Puzino parašytoje mokslineje

Lietuvos archeologijos apžvalgoje pateikiama susisteminta medžiaga iš visos Lietuvos teritorijos, nurodomi būdingiausi atskirų laikotarpų radinių tipai, jų chronologija (Puzinas J., 1938). Autorius išskiria Žemgalos sritį, jai būdingus dirbiniai, juos datuoja. J. Puzino

Motors kapo nr. 141 Pavirvytėje detalė

nurodyta pietinė žemgalų gyventų plotų riba beveik atitinka dabartinių tyrimų duomenis. Ji gal tik kiek daugiau buvo pastumėta į rytus ir apėmė dalį sėlių gyventos teritorijos, o pietryčiuose ir vakaruose - lyg ir sumažinta.

Po karo, vėl intensyviai ėmus tyrinėti paminklus, susikaupė ir daugiau medžiagos etninių klausimų sprendimui.

Apie baltų gentis, jų materialinę kultūrą rašė R. Volkaitė-Kulikauskienė. Autorė sudarė ir baltų genčių žemėlapį. Žemgalų teritorija čia kiek sumažinta, ypač rytiniame ir pietiniame pakraštyje (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970). Autorė teigia, jog II tūkstantmečio pradžioje žemgalai slinko labiau į šiaurę, o jų plotus užėmė aukštaičiai ir žemaičiai.

Svarbus žingsnis tiriant baltų genčių etninę istoriją buvo Lietuvos archeologijos atlasų pasirodymas (LAA, 1975; 1977; 1978). Kartografavus visų laikotarpų paminklus, pabandyta aptarti visų Lietuvos gyvenusių genčių teritorijas, apibūdinti laidojimo būdą, ikapes. Remiantis kapinynais, nustatyta žemgalų te-

ritoriai. Ji pateikta kiek didesnė nei buvo vaizduota iki tol. Leidinyje paliečiami ir žemgalų snytikiai su kaimynais.

Žemgalų kilmės bei jų kultūros klausimais rašė ir A. Tautavičius (Tautavičius A., 1980, 1981). Autorius iškinamai įrodė, jog žemaičių ir žemgalų kultūros turėjo bendras ištakas - tai vakarinis Brūkšniuotosios keramikos kultūros pakraštys. A. Tautavičius ne kartą paibrėžė žemaičių ir žemgalų kultūrų gimininguą, taip pat nužymėjo šios genties gyventus plotus Mūšos ir Lėvens upių baseine: vakaruose jų riba siekė Venta, pietuose - Nevėžio aukštupi, rytinė riba dėl paminklų stokos Kupiškio ir Biržų rajonuose lieka neaiški.

M. Michelbertas, nagrinėdamas senojo geležies amžiaus laikotarpį, nemaža vietos skyrė Šiaurės Lietuvos pilkapiams su akmenų vainikais, fiksavo lokalinius jų skirtumus, pažymėjo, jog iš pilkapių kultūros šiaurės rytinės srities apie 350-450 metus išsirutuliojo žemgalų kultūra (Michelbertas M., 1986).

Šiai klausimai yra rašė ir kiti archeologai.

Daugumas tyrinėtojų nuo XIX a. paskutinių dešimtmecio pirmiausia stengesi išsiaiškinti žemgalų gyventų plotų ribas. Vyrauja nuomonė, kad pietinė jų gyventos teritorijos riba yra Mūša, vakarinė siekia Venta, o rytinė riba tebéra ne visai aiški. Vieni autorai paibrėžė, jog tos ribos kito žemgalams slenkant į šiaurę. Darbuose paliečiamas ir jų kilmės klausimas. Vyrauja nuomonė, kad žemgaliai susiformavo apie V a. kai Lietuvos ir Latvijos pilkapių kultūra suskilo į kelias mažesnes sritis.

Daugelis autorų, minėdami būdingiausius žemgalų kultūros bruožus, paibrėžia, kad žemgaliai dažniausiai laidodavo nedegintus mirusiuosius, dėdavo ginklus į kapus.

Lietuvos archeologų darbuose accentuojamas žemgalų kultūros artumas žemaičiams, o Latvijos - žemgalų ryšiai su latgaliais ir séliais.

Pagrindinis žemgalų istorijos šaltinis yra jų paminklai. Remiantis kapinynų tyrimų duomenimis, nustatomas genties išsiskyrimo iš baltų etninio masyvo laikas, jų gyventos teritorijos ribos, būdingiausi kultūros bruožai, snytikiai su kaimyninėmis gentimis. Šių klausimų aiškinimasis priklauso nuo sukauptos archeologinės medžiagos. Ta medžiaga néra ypač gausi, o ir archeologijos paminklų tyrimai Lietuvos ir Latvijos teritorijose vyko netolygiai.

Kaip minėjome, didžiausią archeologijos paminklų dalį Lietuvoje sudaro kapinynai (jų žinome apie 100). Kur kas mažiau yra pilialkalnių bei gyvenviečių (apie 20), jų tik maža dalis tyrinėta. Tik prieš pat Antrajį pasaulinį karą pradėta tirti Šiaurės Lietuvos kapinynus (B. Tarvydas, P. Baleniūnas, P. Kulikauskas). Šis darbas suintensyvėjo jau pokario metais. Tirti Jauneikių, Linksmučių, Valdomu, Pamiškių, Pavirvytės, Stungių, Šukionių

Pavirvytės kapinyno bendras vaizdas

kapinynai. Taigi šiaurinėje Lietuvoje V-XII a. kapinynai tyrinėti gana plačiai. Tirti paminklai visuose pakrašiuose, t. y. ir Akmenės, ir Pasvalio, ir Joniškio, ir Šiaulių rajonuose. Kapai datuoti ir V, ir XII a. Šiaurinėje Lietuvos dalyje IX-XII a. kapų rasta gerokai daugiau nei V-VII a., tuo tarpu Latvijos teritorijoje V-VII a. laidojimo paminklų yra gausiau. Tačiau žvelgiant į tyrinėtų paminklų žemėlapį, pastebima ir "baltų vietų", kurias būtina užpildyti. Svarbu pažymeti, kad "baltos vietas" koncentruojasi kaip tik Žemgalos pakrašiuose. Iš tokių tyrinėtinų vietų reikėtų paminėti pietvakarinį kampą Kuršėnų - Šiaulių linijoje ir nuo jos į pietus bei pietrytinį kampą Pasvalio - Panevėžio raj. riboje. Taip pat daug reikalingos medžiagos būtų galima gauti patyrinėjus visą šiaurinę Šiaulių rajono dalį bei Pasvalio - Biržų raj. teritoriją.

Šiaurinė Lietuva ir pietinė Latvija iki V a. po Kr.

Pirmieji žmonių buvimo pėdsakai Lietuvos teritorijoje priskiriami tik X tūkstantmečiui pr. Kr. Tačiau Lietuva buvo apgyventa ne vienu metu - anksčiausiai iškurtos stovyklavietės pajūrio srityje ir pietinėje Lietuvos paleolito laikotarpiu datuojamų radinių ar stovyklaviečių šiaurinėje Lietuvos dalyje kol kas neaptikta. Nors, galimas dalykas, nedidelės medžiotojų ar rankiotojų grupelės turėjo ir čia užklysti. Latvijos teritorijoje prie Dauguvos upes aptikta epipoleolitinių Salaspilio Laukuolos gyvenvietė. Mezolitu datuojamų pavienių kaulo ir rago dirbinių ir keletas stovyklaviečių rasta Pyvesos ir Mūšos santakoje. Neolitinių gyvenviečių čia taip pat neaptikta, bet šio laikotarpio dirbinių surinkta nemažai - ypač daug rasta akmeninių kirvių. Prie Šakynos surastas neolito periodu datuotas griautinis kapas. Akmens amžiuje, ypač paskutiniame jo periode, Žemgalos teritorijoje jau bu-

vo sėslį gyventojų.

Šiose apylinkėse ne ką gausiau ir žalvario amžiaus paminklų. Čia nerasta ir gyvenviečių bei laidojimo paminklų. Jų daugiau pietinėje Latvijos dalyje. Didžiąją radinių dalį sudaro kirviai, aptiktas ir tuo laikotarpiu datuojamas Vaškų (Pasvalio raj.) lobis. Tirti paminklai ir dirbiniai liudija, jog žalvario amžiuje šiaurinėje Lietuvos dalyje neabejotinai buvo gyventa.

Visoje Lietuvos teritorijoje nedaug težinoma paminklų ar paskirų dirbinių, datuojamų ankstyvuoju ir senuoju geležies amžiumi. Šiaurės Lietuvos dalyje šiuo periodu datuojamų pa-

Vyro kapo nr. 42 Šukionių kapinyne įka-pės

minklų visai neaptikta. Skirtingai nuo akmens ar žalvario amžių, menamoje teritorijoje nerasta ir pavienių radinių ar kapų. Ankstyvasis geležies amžius šiaurinėje Lietuvos dalyje kol kas visai nepažįstamas. Aišku tik tiek, jog ši teritorija turėjo priklausyti brūkšniuotosios keramikos kultūros vakariniam pakraščiui. Daugiau šio laikotarpio paminklų tyrinėta pietinėje Latvijoje. Čia žinoma daug plokštinių kapinynų. Jų tyrinėjimai rodo, kad čia gyventa baltų genčių.

Senojo geležies amžiaus periodas labai svarbus baltų genčių ekonominei bei visuomeninei raidai; pradeda irti pirmkyštė bendruomeninė santvarka ir formuoja gentiniai junginiai.

Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijoje senajame geležies amžiuje randami pilkapiai su akmenų vainikais. Dabar žinomi apie 43 pilkapynai, kuriuose buvo laidojama nuo II m. e. a. (Michelbertas M., 1986, p. 54). Tik visai nedidelė šių paminklų dalis tyrinėta. Kaip jau buvo minėta, pilkapų kultūrinė sritis iš esmės priskiriama žemaičiams ir žemgaliams, jų genčių junginiai pradėjo skirsis vieni nuo kitų apie IV-V a. po Kr.

Žemgalių srities susidarymas

Atskirų baltų genčių formavimuisi ir tolėliai raidai ypač svarbus yra viduriniojo geležies amžiaus periodas. Šiuo laikotarpiu įvyksta svarbūs ūkio pokyčiai - tobuleja darbo įrankiai, didėja gyventojų skaičius, vyksta pakitimai visuomeniniame gyvenime. Daugėjant gyventojų, gausėja gyvenviečių ir kapinynų. Ankstyvajame geležies amžiuje Šiaurės Lietuva ir Pietų Latvija, matyt, dar buvo padengtos tankių miškų ir rečiau apgyventos.

Pradėjus dirbtį žemę lydimuose, miškai vis sparčiau traukiasi, užleisdami vietą gyvenvietėms ir dirbamiesi laukams.

Vyksta tam tikri pokyčiai ir dvasiniame gyvenime - pilkapius su akmenų vainikais pakeičia plokštiniai kapai, dažnai netgi laidojimo vieta paliekama ta pati.

Laidojimo būdas

Apie baltų genčių papročius daug pasako kapinynų tyrimai. V a., kai pradeda išsiskirti atskirios gentys, kiekvienoje jų įsigali skirtinė laidojimo papročiai. Netgi tais atvejais, kai dviejose gentyse buvo laidojama beveik vienodai, detaliau patyrinėjus visada aptinkama ir skirtinė bruožų. Todėl laidojimo ypatumai yra ypač svarbūs (ar net pagrindiniai) etninių problemų sprendimui.

Žemgalai savo mirusiuosius laidoję nedegintus plokštiniuose kapinynuose. Lyginant vieną žemgalių kapinyną su kitu, pastebimas visiems jiems būdingas bruožas - kapinaitėms parenkama nedidelė natūrali kalva, prie kurios būtinai teka upelis ar upė. Aukštesnė vieta parenkama neatsitiktinai - matyt, nenorėta, kad pavasario polaidžio vandenys plaplaučia protėvių kaulus ar kad drėgnesnį pavasarį ar vasarą kapai mirktų vandenye. Be abejonių, upelių vanduo šalia kapinaičių turėjo atlkti ir svarbesnį vaidmenį. Jis susijęs ir su laidojimo apeigomis, ir su pomirtiniu gyvenimu. Yra žinoma, kad pagonių tikėjime vanduo skyrė žemiškajį pasaulį nuo pomirtinio. Antai Jauneikių kapinynui parinkta vieta kairiajame Sidabrės krante, Pavirvytės - dešinajame Virvytės krante, Šukionių - kairiajame Vėžgės krante, Linksmučių - kairiajame Kruojos krante, Diržių - kairiajame Beržtalio krante, Pamiškių - kairiajame Mūšos krante, santakoje su Pyvesa ir t. t.

Triant mažiau suardytus kapinynus, pastebėta, kad mirusieji laidoti nelygiomis, tarsi truputį lenktomis eilėmis, atrodyti, jog laidota puslankiu. Vieną kapą nuo kito skiria 30-50 cm pločio tarpai, bet pasitaiko kapų, visai greta vienas kito. Tokias puslankiu išsirkivusias eiles galima pastebėti Jauneikių, Šukionių kapinynuose.

Žemgalie, kaip ir kitose baltų gentyse, viename kapinyne laidota ilgą laiką. Pradedama laidoti V a. (nors kai kuriuose mažiau suardytuose kapinynuose randama net ir pilkapiai su akmenų vainikais likučių, pvz., Jauneikiuose) ir laidojama iki pat XII-XIII a. Nereitai kapinynuose esti dar ir XVI-XVII a. kapų (Pavirvytė, Meldiniai, Šukioniai). Galbūt tai būdinga ir kitiemis laidojimo paminklams, bet, deja, dauguma jų smarkiai suardyti, todėl juose ištirtas tik vienas ar kitas išlikęs sveikesnis pakraštys. Aišku, jog visą laiką buvo laidojama toje pačioje vietoje, nes ir pati bendruomenė gyveno ten pat.

Triant didesnius kapinynus, pastebėta, jog ankstyvesni - V-VII a. - kapai koncentravosi

arčiau upelio, beveik jo slėnyje ir žemesnėje kalvelės dalyje, o velyvesni tarsi kopė į kailvos viršų. Mirusieji laidoti 30-90 cm gylyje, dažniausiai būdavo kasamos 50-60 cm gylio duobės suaugusiems ir 25-40 cm gylio - vaikams. Duobių gylis galbūt priklausė nuo metų laiko - šaltą žiemą mirusieji laidoti seklesnėse duobėse, vasarą - gilesnėse.

Duobės mirusiemis kastos stačiakampės, su-apvalintais galais, 140x50 - 280x70 cm dydžio. Jų kontūrai gerai išsiširkia iš aplinkinės žemes. V-VII a. laidota be karstų, mirusysis būdavo suvyniojamas į tam tikslui skirtą drobulę. Tai galima teigti remiantis kai kuriomis įkapėmis - dalyje kapų ant rankų rasti smeigtukai, - matyt, jais ir buvo susegama drobulė. VIII-XII a. bent dalis mirusiuju jau buvo laidoti karsstuose. Remiantis išlikusiomis karsto dugno ir šono detalėmis, galima teigti, jog karstai buvę skobtiniai.

Vienas būdingiausiai žemgalių laidojimo būdo bruožų - priešpriešinė vyrų ir moterų orientacija. Analizuojant reikėtų atskirai nigrinėti ankstyvuosius palaidojimus, t. y. V-VII a., ir velyvuosius, t. y. VIII-XIII a.

V-VII a. vyrai guldyti galvomis į P-PV, PR (Jauneikiuose šia kryptimi palaidota 80 proc. vyru). Tokia pat kryptimi mirusieji laidoti ir šiaurinėje Žemgalos dalyje - Uošoje, Baluose, Plavniekalne, Katlakalne ir kt. (Latvijas, 1974, p. 147-148).

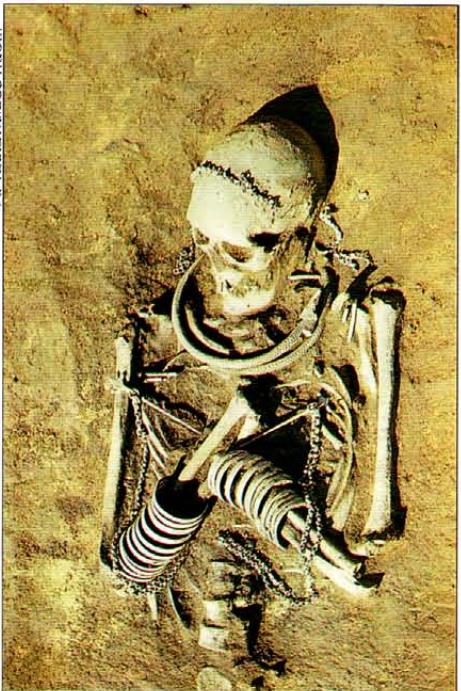
Moterys guldytos į priešingą pusę - Š, R, V. (Jauneikiuose ta kryptimi palaidota 75 proc. moterų). VII-VIII a. mirusiuju laidojimo kryptis keitėsi - V-VII a. vyrai buvo laidoti galvomis į P, o VIII-XII a. jie guldyti galvomis į Š. Moterys - atvirkščiai. Su kokiais reiškiniais susiję šie pokyčiai - neaišku. Jie pastebėti tik žemgalių kapinynuose - Jauneikiuose, Valdomuose, Mežuotnės Centro, Ciemaldų - ir tik ten, kur buvo laidojama per visą m.e. I tūkstantmetį. Nei artimiausiai kaimynai kuršiai, nei žemaičiai savo mirusiuju laidojimo krypties nekeitė.

Vyrų VIII-XII a. laidoti galvomis į R, V (Jauneikių kapinyne taip palaidota absoluti dauguma vyru, Pavirvytėje -78 proc., Šukioniuose - 80 proc.). Linksmučių kapinynė vyrai laidoti PV kryptimi, Stungių V-PV, V, Pamiškių - R, PR. Moterys visuose kapinynuose laidotos priešinga vyrams kryptimi. Kokios nors griežtai apibrėžtos laidojimo krypties visoje Žemgalos teritorijoje nebuvę, tačiau aišku viena - buvo paprotys skirtinį lyčių atstovus laidoti priešinga kryptimi. Pastebėta, jog PV Žemgalos dalyje daugiau laikytasi P krypties, PR dalyje - V-R krypties. Manoma, jog mirusiuju orientavimas labai susijęs su pasaulėžiura ir nemaža priklausė nuo to, kurioje pusėje buvo įsivaizduojamas mirusiuju pasaulis (Žulkus V., 1989. p. 108).

Per visą laikotarpį mirusieji laidoti nedeginti, ant nugarios, ištiestomis ir suglaustomis kojomis bei krūtinės srityje sudėtomis ranko-

mis: dažniausiai viena ranka sulenkiamas staciu, kita smailiu kampu arba abi rankos smailiu kampu, retkarčiais abi rankos sukryžiuojamos per riešus ir padedamos liemens - dubens srityje arba sulenkiamos per alkunes ir atlažiamos atgal, kad plaštakos siektų apatinį žandikaulį.

Baltų gentyse mirusieji visą I-II m. e. tūks-

Moters kapo nr. 124 iš Jauneikių kapinyno detalė

tantmetį buvo laidojami su gausiomis įkapėmis. Tikėta pomirtiniu gyvenimu ir tuo, kad jame žmogui prieireks tų pačių daiktų, kuriais jis naudojosi gyvendamas, kad kitame pasauliye jis turės testi čia pradėtus darbus. Laidojant mirusį kartu su juo laidoti ir kai kurie darbo įrankiai bei ginklai. Išskyrimas su išeinančiu į kitą pasaulį nebuvę laikomas labai liūdnū ar gedulingu įvykiu, greičiau atvirkščiai. Viduramžių keliautojai, aprašinėdami laidotuvės, pažymi, jog šermonų metu būdavo geriama ir žaidžiama, organizuojami turnyrai, mirusiojo turto dalybos. Krikščioniškajam pasauliui tai nesuprantami, liūdesio neprimenantys reiškiniai. Visi mirusieji į naują gyvenimą būdavo išlydimi šventiškai aprengti, gausiai išpuošti. Laidota su visais turėtais papuosalais. Matyt, dėl tos priežasties kapuose randama po 2 - 3 ar net 4 antkakles (Jauneikiai, k. Nr. 58, Linksmučiai, k. Nr. 58, Pamiškiai, k. Nr. 26), nors gyvi būdami žmonės tikriausiai puošėsi kuria nors viena antkakle, po dvi poras smeigtukų (Pavirvytė, k. Nr. 138) ar po keliolika žiedų ir tt.

Pagal vyrausį paprotį visos kape esančios įkapės turėjo savo vietą - papuošalai randami padėti taip, kaip buvo nešiojami (su nedilelėmis išimtimis, pvz., Pavirvytės k. Nr. 135 rasta apyrankė ne ant rankos, o krūtinės srityje ir, matyt, padėta ant karsto viršaus. Segė Jauneikių k. Nr. 46 gulėjo ties mirusiojo keliu ir kt.). Tačiau tokios įkapės žemgalių kapuose

itin retos. Tai - artimųjų dovanos.

Ginklai taip pat dėti tokia tvarka, kaip buvo nešioti. Beveik visi vyrai laidoti su ietimis. Šalia galvos, vienoje ar kitoje jos pusėje, randama nuo 1-2 iki 5-6 ietigalių. Jie sudėti ir vienas ant kito, ir vienas šalia kito. Jeigu randama keletas ietigalių, tai jie dažniausiai skirtinį dydžių ir net formų, į kapus dėti kartu su mediniais kotas, kurių randami tik likučiai ietigalių įmovose. VIII-XII a. kapuose aptinkama daugiau ietigalių. Antai Valdomu, Jauneikių V-VII a. kapuose rasta po 1 - 2 iečių antgalių, o velyvuose kapuose - jau po 4 (Jauneikiai, k. Nr. 107, 231, 294, Šukionių, k. Nr. 74) ar 5 (Jauneikiai, k. Nr. 123) ir net 6 (Šukionių, k. Nr. 69). Paprotys laidoti vyra su ietimi nepakito per visą šį laikotarpį.

Be ietigalių, kapuose randama kovos peilių. V-VII a. - tai siauras ilgas peilis, padėtas kairėje kojų pusėje, įkote galvos link, ašmenys nukreipti į kapo duobės vidų. VIII-XI a. naudojami platiejį kovos peilių - kalavijai. Jie dedami skersai dubens kaulų ar kiek įstrižai šlaunikaulių, įkote dešinės rankos link. Tokie peilių-kalavijai - viena būdingiausiai žemgalių įkapiai. Čia jų rasta gausiausiai, į kapą jie buvo dėti skirtinai nei kaimyninėse gentyse. Be žemgalių, jais naudojosi žemaičiai ir latgaliai. Žemaičių kapuose tokis peilis randamas padėtas prie mirusiojo šono, lygiagrečiai jam, o latgaliai, dėdami peilių į kapą, griežtos tvarkos nesilaikė. Todėl jie randami padėti ir skersai dubenkaulių, ir išilgai mirusiojo griaučių. Buvo žinomi ir vienašmeniai kalavijai, tačiau jais naudotasi retai. Du kalavijai rasti Jauneikių kapinyno kapuose Nr. 377 ir 455 (datuoti VII a.) ir dar vienas tokis kalavijas atsiskirtinai rastas Lieporiuose. Turima medžiaga rodo, jog ir vienašmeniai, ir dviašmeniai kalavijai žemgalių nebuvę gausiai naudojami. Vietoj jų buvo naudojami platiejį kovos peilių.

Žemgalių kapuose itin gausiai ginklų, tačiau darbo įrankiai randami retai. V-VII a. kapuose dešinėje galvos ar juosmens pusėje galima rasti kirvį, kurio ašmenys nukreipti į mirusiją, o kotas - kojų link. VIII-XI a. kapuose kirvį aptinkama vis rečiau. Matyt, šis paprotys nyko. Iš kitų vyro darbo įrankių reikėtų paminti peiliukus, jų taip pat randama kojų ir juosmens srityje, o kartais jie būna padėti įstrižai šlaunikaulių kartu su plačiuoju kovos peiliu. Kojų ir juosmens srityje randamos peikenos ir buitinės bei apeiginės paskirties įkapės - geriamieji ragai, pincetai, o taip pat pentinai ir žąslai.

Moterims į kapus dėti kapliai, peiliukai, ylos, adatos, verpstukai. Vienas būdingiausiai žemgalės moters darbo įrankių - kaplys. Jis dedamas šalia kairiojo blauzdikaulio ar šlaunikaulio, kotu galvos link, ašmenimis į kapo vidų. Rečiau pasitaiko jų padėtų ir kojūgalyje arba prie galvos. Peiliukas, dažniausiai lenkta viršūne, dedamas juosmens srityje, kitos įkapės - peiliukai tiesia nugaréle, adatos, verpstukai, ylos - randami taip pat juosmens, kiek

rečiau galvos srityje. Taigi darbo įrankiai dėti peties arba juosmens srityje, o buitinės paskirties reikmenys - kojų srityje.

Papuošalai kape randami dėvėjimo ant drabužio vietoje. V-VII a. vyru drabužis buvo susegamas sege. Tuo metu nešiotos įvairios lanko formos segės. Kapuose randama po vieną krūtinės srityje, vienoje ar kitoje jos pusėje. Retkarčiais vyro kape randamas ir smeigtukas, dažniausiai padėtas ant krūtinės, rečiau - juosmens srityje. Kai kada drabužis būdavo susegamas ir sege, ir smeigtuku. Abu šie papuošalai randami ant krūtinės, gulintys lygiagrečiai vienas su kitu. Vyrai puošėsi apyrankėmis. Jos randamos užmautas ant kairės rankos po vieną. Laidota iš su antkaklėmis. Tokia pati įkapių dėjimo tvarka išlieka ir VIII-XI a., pasikeičia tik papuošalų formos ir pagausėja kapų su antkaklėmis.

Moterų kapuose papuošalų gausiai, jie įvairesi. V-VII a. kapuose randami apgalviai, kartais su įviju vainikais. Krūtinės srityje būtinai esti pora grandinėlėmis su jungtų smeigtukų, ant abiejų rankų dėvėtos apyrankės. Kai kurios moterys laidotos su antkaklėmis. VIII-XI a. kapuose rečiau randami apgalviai, tačiau dažniau puoštasi antkaklėmis, jos buvo dėvimos ne po vieną, o po 2-3 ar net 4. Smeigtukai ir vėliau buvo mėgstamiausias papuošalas, be to, puoštasi ir apyrankėmis, jas dažniausiai nešiojo ant abiejų rankų ir vienodos formos. Kai kurių moterų kapuose rasta segių, kartais nešiotų kartu su smeigtukų pora. Vaikų kapuose įkapių nedaug. Kaip ir suaugusiųjų kapuose, peties ar juosmens srityje randama peiliukų, berniukai laidoti su ietimis. Drabužių puošė segė, ant kaklo dažnai randamas vienas karoliukas, ant rankos - apyrankė, dažnai iš didesnės suaugusio žmogaus sumažinta ir pritaikyta vaiko rankai.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, jog paprotys laidoti su gausiais papuošalais, turėtaiši ginklais ir darbo įrankiais išliko per visą žemgalų kultūros laikotarpį. Išliko ir ta pati griežta įkapių dėjimo į kapą tvarka. Pasikeitė tik ginklų ir papuošalų formos, įkapių amžių bėgyje daugėjo.

Žemgalų kultūros ypatybės

Aptare laidojimo papročius ir įkapes, pa-bandysime nusakyti, kuo skiriasi žemgalai nuo kitų baltų genčių, kurie bruožai yra bendri daugumai jų, kurie - tik kelioms gentims, o kurie - žemgaliams. Verta atkreipti dėmesį ir pačios genties skirtumus vakariniame ir rytiniame, šiauriniame ir pietiniame pakraštyje.

Žemgaliai mirusiuosius laidodavo nedeginus. Šiuo papročiu žemgalai skiriasi nuo savo kaimynų žemaičių, kur jau VIII-IX a. įsigali kre-macijos paprotys, ir nuo kuršių, kur mirusieji pradedami deginti IX-X a. Inhumacijos paprotys žemgalius suartina su latgalais bei séliais - ten kremacijos paprotys taip pat nebuvu žino-mas. Kitas šiai genčiai būdingas laidojimo bruozas - priešpriešinė mirusiuų orientacija. Be žemgalų, šio papročio laikėsi žemaičiai ir latgaliai. Tačiau tiktais Žemgaloje pastebėti laidojimo

V - VII a. žemgalų moters ir vyro drabužių rekonstrukcija (piešė S. Keršulytė; nuotr. K. Vainoro) krypties pokyčiai, atsiradę VII-VIII a. Vyrai laidojimo krypties atžvilgiu pasikeičia vietomis su moterimis. VII a. vyrai buvo laidoti galvomis į R, o VIII a. jie pradedami laidoti galvomis į V. Moterys - atvirkščiai.

Žemgaloje nebūta papročio laidoti žirgą kartu su mirusiuoju, kaip tai darė žemaičiai ar aukštaičiai. Šiuo atžvilgiu žemgalai artimesni latgaliams. Žemgalai mirusiajam į kapą nedėjo nei žirgo įkapių, kaip mėgo daryti kuršiai, nei raitelio aprangos daiktų, kaip darė aukštaičiai. Šis paprotys žemgalius taip pat artimai sieja su latgaliais.

Įkapių gausumas - dar viena laidojimo ypatybė, kuri būdinga ir kaimyninėms gentims - kuršiams, žemaičiams, latgaliam, séliam. Tačiau čia buvo labai savita įkapių dėjimo tvarka, skirianti žemgalius nuo kaimyninių genčių. Vienas tokiai skirtingu brozo yra ginklu gausumas kape. Vyrus laidojo su ietimis ir kovos peiliais. Iečių kape dažniausiai randama net keiliolika. Tuo tarpu kaimyninėse gentyse vyrai, nors ir laidoti su ietimis, bet jų randama rečiau ir ne taip daug viename kape. Skirtingi ir patys ietigaliai. Beveik visi jie įmoviniai, tik vienos kitas įtveriamasis. Tuo tarpu latgalai labiau mėgo įtveriamuosius iečių antgalius. Nors žemgalų ietigaliai ir tokiai pat formų kaip ir žemaičių, tačiau jų plunksnos plokštesnės, nėra aiškios briaunos, einančios plunksnos viduriu, nėra ir aiškaus perėjimo iš plunksnos į įmovią. Nenaudoti ir ietigaliai su užbarzdžiomis, kurios mėgo kuršiai. Savitos formos buvę ir žemgalų kalavijai. Patys ankstyviausi - siauri ilgi kovos peiliai, kartais su žiedu ant įkotės; vėliau įsigaliplatūs kovos peiliai - kalavijai. Šie ginklai čia labai paplitę ir išstumė visus kitus kovos peilius. Neįsigali ir dvišmeniai kalavijai. Be to, vyrauja ir sava plačiojo peilio dėjimo į kapą tvarka.

Etninius bendrumus bei skirtumus labai parýskina įkapė - kirvis. Paprotys dėti į kapą kirvį žemgaliams buvo žinomas. Tačiau vyrai su kirviu čia laidoti kur kas rečiau nei Latgalijoje, - ten šis paprotys buvo ypač paplitęs, - ir rečiau nei Žemaitijoje. Žemgaloje naudoti dviejų tipų kirviai - įmoviniai ir pentiniai. Įmoviniai kir-

vai paplitę vakarinėje Žemgalos dalyje, pentiniai - rytinėje. Žemaičiai ir kuršiai, kaip ir vakariniai žemgalai, naudojo įmovinius kirvius, latgaliai, séliai, aukštaičiai - pentinius, kaip ir rytiniai žemgalai. Taigi, kirvis yra ta įkapė, leidžianti pastebėti skirtumus pačioje gentyje.

Dar viena žemgalams ypač būdinga įkapė - kaplys. Kol kas daugiausia jų randama šioje teritorijoje. Pavieniai atvejai pastebėti Rytu bei Vidurio Lietuvoje. Todėl drąsiai galime teigti, jog ši įkapė - vien žemgalų. Tik žemgalams būdingi ir peiliukai lenktomis viršūnėmis. Be to, darbo įrankiai žemgalų kapuose randami kur kas rečiau nei kitose gentyse.

Sprendžiant etnines problemas, į daugybę svarbių klausimų padeda atsakyti papuošalai. Remiantis jais, ne tik nusakomas laikotarpis, kada jie buvo nešioti, bet ir kurios genties atstovas jais puošėsi. Nors metaliniai papuošalai buvo dėvimi visose baltų gentyse, tačiau vienais labiau mėgo puoštis vienos gentys, kitais kitos.

Visų genčių moterys dabino galvas metaliniai papuošalai. Dauguma genčių turėjo paprotį nešioti apgalvius. Vienur jie gaminti iš smulkų įvijelių su siauromis skiriamosiomis plokštelėmis (Žemaitijoje, Kurše, Žemgaloje, Latgalioje, Aukštaitijoje), kurių buvo mėgstami įviju vainikai su pakaušio srityje laisvai krintančiomis įvijėlėmis, kurios baigdavosi pakabučiais (Latgaliai ir iš dalies Žemgala). Tik žemgalės ir žemaitės nešiojo apgalvius iš stambių žalvarinių plokštelii, sujungtų trumpomis įvijėlėmis. Tokių apgalvių randama ne visoje Žemgaloje, o tik pietinėje jos dalyje. Šis paprotys suartina žemgalės su žemaitėmis.

Žemgalės, kaip ir latgalės, nepuošė kepurėlių ar jų kraštų metaliniais pakabučiais, kaip tai mėgo daryti žemaitės, kuršės ir skalvės. Tiesa, retkarčiais čia randamos kepuraitės ar galvos raiščiai, puošti žalvarinius spurgeliais.

Žemgaloje nebuvu papročio puoštis karolių apvaromis. Nešota tik po vieną karoliuką, kaip ir Latgalioje. Tačiau labai mėgti puoštis antkaklėmis. Būdingiausios šiam kraštui yra antkaklės, kurios baigiasi kabliuku ir kilpele.

Yra kapinynų, kur randamos tik šios for-

mos antkaklės. Be žemgalių, jomis puošesi ir kaimyninėse gentyse, tačiau ten jos nelabai pa-
plitusios. Antkaklės užkeistais keturkampiais galais, be žemgalių, dar nešiotos Latgalijoje, ant-
kaklės užkeistais storėjančiais galais dar ran-
damos Kurše bei Žemaitijoje. Vytinės antkaklės
kilpeliniai galais ypač buvo mėgtos kuršių, ne-
šiotos ir žemgalių. Iš visų Lietuvos teritorijoje
gyvenusių genčių sudėtinėmis antkaklėmis puo-
šesi tik Žemgalioje. Jos labiau būdingos latvių
gentims.

Žemgalioje, kaip ir Žemaitijoje, moterys ir vyrai drabužiams susegti naudojo skirtingus papuošalus. Vyrai drabužius susegdavo segėmis, moterys - smeigtukų pora. Žemgalai vyrai ypač mėgo lanko formos aguonines seges, be jų, nešiotas lankinės laiptelinės, ilga kojelė bei įvairių formų pasaginės segės. Šiuo požiūriu daug "iškalbingesni" moterų nešioti smeigtukai. Jau pati smeigtukų dėjimo į kapą tvarka skiria žemgales nuo žemaičių. Nors ir vienos, ir kitos mėgo puoštis smeigtukų pora, tačiau žemgalų kapuose smeigtukų randama abiejose krūtinės pusėse, o juos jungianti grandinėlė laisvai krinta krūtinės srityje ir siekia juosmenį. Kaip minėta, žemaitės taip pat laidotos su dvieim smeigtukais, bet jie ne įsegti į drabužį, o padėti vienoje krūtinės pusėje, adatos apvyniotos grandinėle. Mégstamiausi smeigtukai - žiediniai ir įvairių formų kryžiniai - išplotomis buoželėmis, mažomis buoželėmis, kiaurakryžmiai. Be žemgalų, tokiaisiai smeigtukais puošesi ir žemaitės. Tik žemgalėms ir žemaitėms būdinga nešioti pakabučius. Beveik visi jie pusmėnulio formos, su ašelėmis grandinėlėmis įkabinti.

Apyrankės taip pat leidžia spręsti apie priklausomybę gentims. Dalis jų būdingi daugumai baltų genčių, kitos nešiotos tik vienoje ar keliose ių. Žemgalės mėgė apyrankes išskilia trikampe briauna. Be jų, šios formos apyrankėmis puošesi ir žernaitės. Rankogalinėmis apyrankėmis puošesi žemgalės, žemaitės ir latgalės. Tik žemgaliams ir latgaliams būdingos masyvios bei "kario" apyrankės. Apyrankės gyvuliniai galais būdingos kuršiams, bet buvo nešiotos ir žemgaliu.

Žiedai nebuvu megiamas žemgalių papuos-
šalas, juos labiau vertino kuršiai. Nebūta pap-
ročio laidotis mirusijj, sujuostą odiniu diržu. Todėl
retai kapuose randamos sagtys ar kitos metalinės
diržų dalys. Tuo žemgaliai skiriasi nuo žemaičių
ar kuršių. Negausūs diržai ir latgalių
kapuose.

Apeiginės ir buitinės paskirties daiktai - geriamieji ragai, pincetai, skiltuvai ir kt. - beveik vienodai paplitę visose baltų gentyse ir etninių priklausomybei nustatyti daug pasitarnauti negali; jų puošybą labiau priklausė nuo savininko turtingumo, o ne nuo priklausymo kuriai nors genčiai.

Žemgalijos teritorija ir istorija

Aptarę tai, kas būdinga žemgaliams, pabandydysime nusakyti ir teritoriją, kurioje gyvено ši gentis. Vakarinė žemgalių riba vedama Ventos

upe. Suradus Pavirvytės kapinyną prie kairiojo Ventos intako, paaiškėjo, jog žemgalių gyventas plotas yra nutoles labiau į vakarus. Rytinė žemgalių riba ir dabar ne visai aiški. Néra tirtų kapinynų vakariname Pasvalio rajono ir rytiniame Biržų rajono pakraštyje. Pagal nusistovėjusią tradiciją riba laikoma Mūšos upė bei teritorija, esanti dešiniajame jos krante (Brenčių kapinynas). Šiek tiek į pietryčius riba reikėtu laikyti Pyvesos upelį, nes Smilgių ir Pumpėnų kapinynai, esantys dešiniajame Lévens krante,

Kryžinių smeigtukai iš Šukionių kapinyno atrodo, buvo žemgalių - rastos antkaklės su kabliuku ir kilpele, apyrankės iškilia trikampe briauna ir kt.

Pietinė žemgalių riba nebuvo pastovi, amžiu bėgyje ji keitėsi. Ankstesniu laikotarpiu, t. y. VII a., ji galėjo būti mažiau nutolusi į pietus, o vėliau - labiau. Piečiausi žemgalių kapinynai - Šukioniai, Stačiūnai, Meldiniai - datuojami VII-XI a. Literatūroje žinoma ir kita nuomonė - II tūkstantm. žemgalių riba pasitraukusi į šiaurę, pietuose gyventi plotai buvę užleisti žemaičiams ir aukštaičiams. Tačiau, remiantis minėtų kapinynų medžiaga, atrodo, buvo atvirkščiai. Taigi pietinė riba éjo šiauriniu dabartinio Panevėžio raj. pakraščiu, gal šiek tiek lieté Radviliškio raj. apémé visą šiaurinę Šiaulių raj. dalį iki pat mesto ribos. I vakarus nuo Šiaulių riba kyla į šiaurę ir siekia Kursénų miestą (Ringuvélės kapinynas), pietvakarinė riba vedama iki minėto Pavirvytės kapinyno ir toliau kyla Ventos upė. Šiaurėje ir šiaurės rytuose žemgaliai sieké Rygos ilanką ir Dauguvos upę.

Kaip teigia istoriniai šaltiniai, ypač Henriko Latvio ir Hermano Vartbergės Livonijos kronikos, vakarinių žemgalių centras buvo Tervetės pilis, o rytinių - Mežuotnės. Iš viso Žemgalioje buvo 6 sričys.

Atkaklių žemgalių pasipriėsinimą Kalavijuocių ir Livonijos ordinams rodo XIII a. jvykių kronika: 1250 m. Žemgala užkariaujama, 1258 m. - išsvaduoja, 1272 m. vėl pasiduoda Livonijos ordinui, 1279 m. vėl išsvaduoja ir tik 1291 m. galutinai užimama. Po to apie 10 tūkst. žemgalių persikėlė į Lietuvą. Tačiau archeologiniai duomenys to patvirtinti dar negali.

Žemgaliai buvo ne tik narsūs kariai, bet ir geri žemdirbiai. Tam buvo palankios sąlygos - derlingos žemės. Jie augino rugius, miežius, kviečius, avižas, linus, žirnius, pupas. Vertėsi ir gyvulininkyste, medžiojo ir žvejojo. Lielupės ir Dauguvos upėmis palaikė ryšius ne tik su baltų gentimis, bet ir su skandinavais bei slavais. Prie Rygos įlankos Lielupės žiotyse žemgaliai turėjo

savo uostą. Didesneji rytų ir vakarų žemgalių gyvenamieji centrai buvo gerai įtvirtinti. Pavyzdžiu, Mežuotnės pilis XIII a. turėjo 8 m aukščio pylimą. Buvo tyrinėti ir kiti Latvijoje esančys piliakalniai: Tevetė, Duobelė, Kamarda.

Tačiau trūksta XIII-XIV a. archeologinės medžiagos - šioje teritorijoje neturime tyrinėtų to laikotarpio kapinynų. Todėl dabar dar sunku pasakyti, kiek XIII a. pietinė Žemgalos dalis nukentėjo nuo Livonijos ordino ir Rygos arkivyskupo bei kitų feodalų kariuomenės. Nežinome, ar ji virto ištisa dykra, ar čia liko senųjų gyventojų, taip pat kada prasidėjo šios teritorijos kolonizavimas. Galime pridurti, kad archeologams iki šiol dar nepavyko surasti ir XIII a. pabaigoje į Lietuvą persikelusių žemgalių gyvenviečių ir kapų, o jų turėtų būti iš XIV-XV a. Todėl ir žemgalių etnogenetės, ir jų likimo tyrimams dar reikia papildomos medžiagos.

Literatūra

1. Gedimino laiškai, 1966. Gedimino laiškai. Parengė V. Pašuta ir I. Stol. Vilnius.
 2. Bielenstein A., 1892. Die Grenzen des Lettischen Volksstammes und der Lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13.Jahrhundert St. Petersburg, S. 102-168.
 3. Pokrovskis F., 1899. Pokrovskij F. B. Archeologičeskaja karta Kovenskoj gubernii// Trudy X archeologičeskovo sjezda. Moskva, t. 3, izd. v Vilne.
 4. Elisonas J., 1925. Archeologinių ir šiaip jdomių tiek Panevėžio, tiek ir kitų artimų apylinkių vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai // Švietimo darbas. Kaunas, Nr. 4-5, p. 304-332, 434-458.
 5. Tarasenka P., 1928. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas.
 6. Latvijas, 1926. Latvijas arhaiologija. Riga.
 7. Latviešu, 1938. Latviešu vesture. I sejums. Riga.
 8. Alseikaitė M., 1944. Baltai priešistoriniai laikais// Kūryba. Kaunas. Nr. 1, 2, p. 37-40, 106-111.
 9. Puzinas J., 1938. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Senovė. Kaunas. Kn.4.
 10. Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970. Lietuviai IX-XII a. Vilnius.
 11. LAA, 1975. Lietuvos TSR archeologijos atlasis. Vilnius. Kn.2.
 12. LAA, 1977. Lietuvos TSR archeologijos atlasis. Vilnius. Kn.3.
 13. LAA, 1978. Lietuvos TSR archeologijos atlasis. Vilnius. Kn.4.
 14. Tautavičius A., 1980. Tautavičius A.Z. Baltiske plemena na territorii Litvy v I tysiačel. n.e. // Iz drevnejšeji istorii baltskich narodov. Riga, s. 80-88.
 15. Tautavičius A., 1981. Žemaičių etnogeneze // Iš lietuvių etnogenezės. Vilnius, p. 27-35
 16. Michelbertas M., 1986. Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, "Mokslas".
 17. Latvijas, 1974. Latvijas PSR arheologija. Riga.
 18. Žulkus V., 1989. Tarpgentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje // Vakaru baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, p. 107-116.
 19. Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė. Lilonijos kronikos. V., 1991.

Žemgalos metraštininkas

Juozas Šliavas

ALGIRDAS GIRININKAS

Matau jus slenkančius iš amžių
glūdumos...

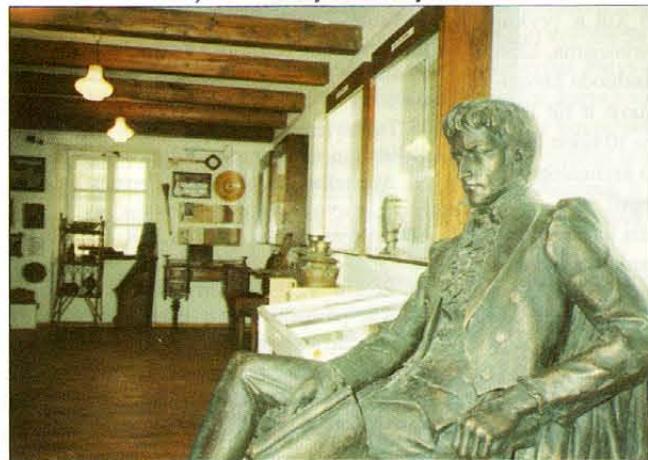
Rūščių kovų liepsnos nugairinti veidai.
Iš plėstas židinys prie Lielupės platičios,
O priešais - sunkūs tremtinių keliai.
Kur Mežuotnė? Kur Tervetė? Kur Sidabré
sena?
Kur šiandien Vieštartas su raitelių pulkais?
Kapai, milžinkapai ir užmiršta kalba...
Ir metraščiai vos beišskaitomais ženklais...
Tačiau nemirus ji - tauta tebegyva,
Tada vien nugalėta buvus riterių nuožmisi.
Kapai, milžinkapai, kalba jau pamiršta,
Tačiau jų kraujas tebeverda manyje, jaučiu.

*J. Šliavas Žiemgaliai, "Kran-
tams tolstant", V., 1993*

Šiaurės Lietuvos - žemgalių metraštininko Juozo Šliavo archeologinių, istorinių ir etnografinių tyrinėjimų darbus skaito ne vien specialistai. Jo turtingais tautosakos, kalbotyros, mitologijos rinkiniais, kurie saugomi Vilniaus universiteto, Latvijos mokslo akademijos bibliotekose, Lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos institutų rankraštynuose, Žeimelio muziejuje, naudojasi mokslininkai. Kas šis žmogus, jau tapęs legenda, įvairių mokslo sričių prie-monėmis savarankiškai tyrinėjęs vienos baltų genties - žemgalių - kultūrą?

Tai pedagogas, mokslininkas, muziejini-
kas, tautosakininkas, kalbotyrininkas, mokėjęs
anglių, prancūzų, ispanų, latvių, rusų kalbas,
poetas, palikęs 20 tomų apimties (apie 4400
lapų) rankraščių, parašęs knygą "Žeimelio apy-
linkės", (Kaunas, 1985), periodiniuose leidiniuose

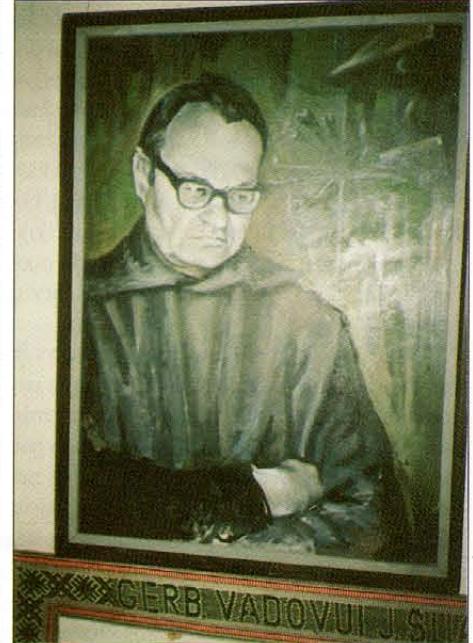
Žeimelio kraštotoyros muziejaus salėje

se paskelbęs daugiau kaip 50 mokslinių straipsnių, palikęs nemažą pluoštą eileraščių ("Krantams tolstant", V., 1993), prozos kūrinelių. Šiaisiai metais jam būtų dar tik 65-eri metai.

Visi išlikę J. Šliavo rankraščiai ir spausdinti darbai skirti Žemgalos krašto tyrinėjimams. Tarp jų nemažai darbų iš šio krašto prieistorių. Svarbiausi ir reikšmingiausi archeologinės veiklos pėdsakai regimi naujų archeologijos paminklų paieškoje ir jų registravime. Mokslininkas archeologijos paminklus plačiai ir išsamiai apraše ir lokalizavo, iš įvairių Žemgalos vietovių surinko nemažą archeologinių radinių rinkinį. 1978 metais J. Šliavas rašė: "...Šiuo metu mūsų muziejuje per 4000 eksponatų. Turtingiausios yra archeologijos, liaudies meno, senų dokumentų, spausdininių, fotonuotraukų kolekcijos..." (Šliavas J. 1979, p. 30). Archeologinė kolekcija pildėsi talkinant Žeimelio vidurinės mokyklos moksleiviams, vietas gyventojams, jam pačiam lankantis archeologijos paminkluose. Įvairių išvykų metu kraštotoyryinkas aplankė visus jam žinomus Pakruojo, Pasvalio, Akmenės, Joniškio bei kitų gretimų Lietuvos ir Latvijos rajonų piliakalnius, plačiai apraše Lietuvos teritorijos dalyje (pietinė Žemgalos sritis) esančius piliakalnius, gyvenvietes, kapinynus, senkapius, dubenuotosius ir žymėtuosius akmenis (Šliavas J. 1969, p. 23-33, 92-97, 347-348; 1970, p. 118-126, 263-270; 1971, p. 136-144 ir kt.). Remiantis J. Šliavo surinkta archeologine medžiaga bei jo straipsnių ir rankraščių duomenimis, Lietuvos archeologams pavyko lokaliizuoti ir aptikti naujų archeologijos paminklų.

Nagrinėdamas surinktą archeologinę medžiagą, kraštotoyryinkas ją interpretavo, aiškinėjo žemgalių kilmę. Jo nuomone, pirmajame tūkstantmete po Kr. gyventojai iš dabartinės Vilniaus apylinkių traukę į šiaurę ir į vakarus. Judėjimas buvęs masiškas, vykės létai. Tokiai autorius teorijai, matyt, didelės itakos turėjo kalbininko K. Bügros darbai. Migracijos problemas straipsniuose bandoma sieti ne tik su žemgalių upėvardžiu, vietovardžiu kilme, bet ir labai dažnai Žemgalos kapinynuose aptinkamų papuošalų ornamentų raida (Šliavas J.

Juozas Šliavo portretas Žeimelio kraštotoyros muziejuje

1969, p. 23-33).

Idomius pastebėjimus žemgalių etnogenėzės klausimais mokslininkas atskleidė nagrinėdamas Žemgalos toponimiką ir hidronimiką (Šliavas J. 1970, p. 263-270). Autorius nuomone, pietinėje Žemgalos dalyje būta net kelių kalbos klodų - finougrų, žemgalių, latvių ir lietuvių.

Savo darbuose tyrinėtojas vartoja "Lietuvos Žiemgalos" terminą. Jį pagrindžią tuo, kad žemgalių kultūra abiejose - Lietuvos ir Latvijos - yra tapati.

Ypač reikšminga buvo J. Šliavo veikla muziejininkystės srityje. Jo iniciatyva 1959 m. rugsėjo 14 d. buvo atidarytas Žeimelio mokyklos muziejus. O 1963 m. gegužės mėn. 16 d. jam suteiktas visuomeninio muziejaus teisės. Per tą laiką suburtas kraštotoyros būrelis dirbo gana profesionaliai ir kryptingai. Sukaupta daug archeologinės, etnografinės, istorinės, rašytinės (dokumentinės) medžiagos. Iki 1966 m. muziejus išplėtė savo ekspoziciją, jam buvo suteiktas "Žiemgalės" vardas. 1973 m. muziejuje jau buvo per 4000 vnt eksponatų, tarp kurių daugiausia archeologinių: kirvių, ankstyvojo ir senojo geležies amžiaus brükšniuotosios ir grublėtosios keramikos puodų, iš vidurinio geležies amžiaus kapinynų papuošalų, ginklų, darbo įrankių. Kairelių gyvenvietėje aptiktos lybiams priskirtinos viduriniojo ir vėlyvojo geležies amžiaus keramikos, pavieniai dirbinių iš Žagarės (Raktuvės) ir Kalnelio (Joniškio raj.) piliakalnių.

Muziejuje sukaupta daug rašytinės medžiagos. Būta virš 50 stambių aplankų, kuriuose kaupti įvairūs šio krašto etnografiniai aprašai, liaudies kūryba, atsiminimai ir kt.

Deja, kaip ir daugelis visuomeninių muziejų, taip ir "Žiemgalės" muziejus po J. Šliavo mirties 1979 metais (jos aplinkybės iki šiol neaiškios) patyrė didelių nuostolių. Netekus

Buvusiam Žeimelio karčemos pastate įkurtas kraštotoyros muziejus

muziejaus puoselėtojo, daug eksponatų dingo, prapuolė tvarkingai rašyta inventoriinė knyga. Tačiau "Žiemgalės" muziejus po kurio laiko vėl sustiprėjo. Restauravus Žeimelio karčemas, vienoje jų - didžiojoje - 1993 metais pabaigta įrengti eksposicija. Išspildė J. Šliavo svajonė: "Sutvarkykime karčemą. Viename jos gale įkurkime "Žiemgalės" muziejų, kitame - užėigą..." Tėvynės meilė buvo įvairiapusės J. Šliavo veiklos kelrodis, jo atliliki darbai skatinė ir skatins jauną kartą dar energingiau dirbtį Lietuvos labui.

Šiandien šis muziejus yra Šiaulių "Aušros" muziejaus filialas, Jame dirba šiam kraštu neabejingo moksliniai darbuotojai - J. Jukna ir Pr. Razgus. Muziejuje yra tik tiek eksponatų, kiek jų buتا 1973 metais.

Literatūra:

Šliavas J. Nebaigtai ieškojimai//Kraštotoyra. V., 1969, p. 23-33.

Šliavas J. Vertingas radinys//Kraštotoyra. V., 1969, p. 347-348.

Šliavas J. Kai kurie Joniškio raj. archeologiniai paminklai//Kraštotoyra. V., 1969, p. 92-97.

Šliavas J. Pašvitinio - Linkuvos apylinkių

Juozo Šliavo surinkti dubenuotieji akmenys prie Žeimelio vidurinės mokyklos

archeologiniai paminklai//Kraštotoyra. V., 1970, p. 118-126

Šliavas J. Substratas apylinkės vardoje ir tarmėje//Kraštotoyra. V., 1970, p. 263-270.

Šliavas J. Žiemgališki etiudai//Kraštotoyra. V., 1971, p. 310-320.

Šliavas J. Žeimelio ir jo apylinkių archeologiniai paminklai//Kraštotoyra. V., 1971, p. 136-144.

Šliavas J. Muziejus Žeimelyje//Kraštotoyra. V., 1979, p. 29-31.

Šliavas J. Žeimelio apylinkės. Kaunas, 1985.

Šliavas J. Krantams tolstant. V., 1993.

Šliavas J. Žiemgalos tyrinėjimai. Žeimelis. V., 1993, t. 1.

Juozo Šliavo kapas Žeimelio kapinėse

RYTINIAI BALTAI

ARCHEOLOGIJOS PAMINKLŲ PAIEŠKA BALTARVSIJOS PADAVGYVJE

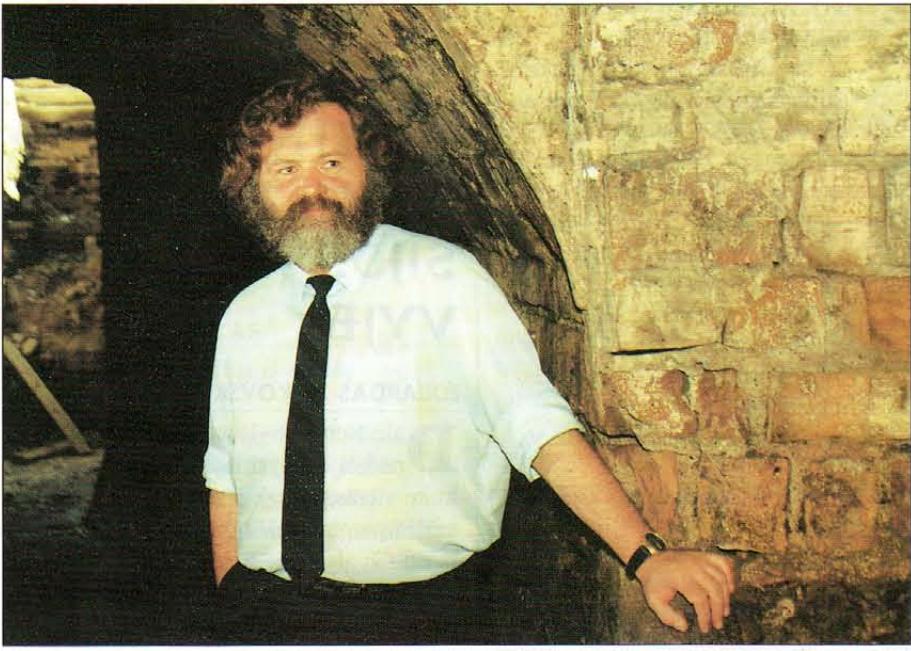
EDUARDAS ZAIKOVSKIS

Dalis Nemuno - Dnepro - Dauguvos ekspedicijos, tyrinėjančios pagoniškas kulto vietas, ieškojo ir akmens bei žalvario amžių paminklų Vitebsko srityje. Miorsko rajone žvalgytos Ščiolno ežero pakrantės, turinčios pelkétą salpą. Prieistorinio žmogaus rankomis apdirbtų titnaginių radinių aptikta šiauriniame ežero krante, ant pirmos viršalpinės terasos, 0,5 km nuo Tyčkų kaimo. Antroji gyvenvietė, kurioje buvo titnago dirbinių, buvo surasta 0,2 km iš vakarų nuo kairiojo, iš ežero ištakančios Viatos upės kranto (netoli Ščiolno vienkiemio); o trečia - dar už 0,4 km iš vakarų nuo upės ištakų.

Gyvenviečių kultūriniai sluoksniai yra nuo 0,25-0,3 m (Tyčkų gyvenvietė) iki 0,4 m (Ščiolno vienkiemis) storio. Be to, titnaginių radinių aptikta ir 0,2 km iš rytus nuo šiaurinio Degtariovo kaimo pakraščio, ant pirmos viršalpinės Vorcų ežero terasos. Žvalgytas ir Pogostos bei Krasnovo ežerų tarpžeris prie Senojo Pogosto kaimo, kur dar šio amžiaus pradžioje buvo žinoma senojo žalvario amžiaus gyvenvietė. Šiaurės vakariniame Pogostos ežero krante, apie 0,3 km iš šiaurė nuo rytinio Senojo Pogostos kaimo pakraščio, rastas titnaginis dirbinys.

Gluboko rajone, apie 0,3 km iš rytus nuo Ozirkų kaimo, Veleco ežero pietrytiname krante, ant pirmos viršalpinės terasos, rasta titnaginių radinių, tarp jų - gremžuko, pagaminto iš skeltės, fragmentas. Šios gyvenvietės kultūrinio sluoksnio storis ne mažesnis kaip 0,55-0,6 m, o jis išplatęs 40x20 m² plote.

Lepelsko rajone buvo žvalgytas Bereščės ežero pietinis krantas. Ant pirmos viršalpinės terasos, atskirtos nuo ežero 0,3-0,4 km pločio salpa, šalia rytinės Černicų kaimo dalies, 0,4-0,5 km pločio juostoje aptinkama titnaginių radinių, tarp kurių galima paminti gremžuką ir taisyklingą skeltele, taip pat lipdytinės neornamentuotos keramikos, greičiausiai priklausančios jau geležies amžiui, su grūstu granitu molio masėje. Kultūrinio sluoksnio storis rytiname gyvenvietės pakraštyje siekia 0,4-0,6 m.

□ POKALBIAI

Evaldas Zilinskas - Kultūros paveldo centro direktoriaus pavaduotojas, Tarptautinės paminklų ir paminklinių vietovių tarybos (ICOMOS) Lietuvos nacionalinio komiteto pirmyninkas. Gimė 1956 metais Kaune, baigė Vilniaus inžinerinio statybos instituto Architektūros fakultetą, po to aspirantūrą Maskvos inžineriniam statybos institute. Parengė disertaciją Vilniaus senamiesčio klimatologinių tyrimų tema. 1981 metais grįžęs į Vilnių, dirbo Komunalinio ūkio projektavimo institute, inžinerinių tyrinėjimų skyriuje. Darbu objektais - Vilniaus senamiesčio ir kitu zonu istoriniai pastatai. Kultūros paveldo centre - nuo 1992 metų. Su Evaldu kalbėjosi žurnalo bendradarbis **Kęstutis Urba**.

ICOMOS

- Kaip geriau ir racionaliau būtų galima išsaugoti ir visuomenės poreikiui pritaikyti Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų senamiesčiuose esančius archeologinius paminklus?

Kalbant apie archeologijos paminklų senamiesčiuose išsaugojimą, visu pirma reikia pabrėžti jų autentiškumo išsaugojimą. Senamiesčiuose esantys archeologijos paminklai nėra tokie ryškūs kaip kitų rūšių paminklai, pavyzdžiui, architektūros. Visuomenė mažiausiai susipažinusi su senamiesčių kultūriniais sluoksniais ir jų išsaugojimo problema. Tai susiję su žemės darbais, atliekant objektų rekonstrukciją arba naujų objektų statybą senamiestyje. Todėl kultūrinio sluoksnio išsaugojimas dažnai kertasi su savininkų interesais ir jų pasiruošimu suprasti šią problemą, taip pat su tyrėjų ir restauratorų profesionalumu. Apie profesionalumą reikštų kalbėti ir minint Vilniaus Žemutinės pilies atstatymo klausimą. Šiuo atveju vienas logiškiausiai variantų, kurį pabrėžia ir užsienio ekspertai, būtų išsamus Žemutinės pilies liekanų ištyrimas, jų konservavimas, išlaikant konstrukcijų autentiškumą, o ne atstatymas, kuris sukeltu grėsmę fizinei išlikusių konstrukcijų būklei ir jų eksponavimo galimybei. Panaši situacija ir su Kauno bei Klaipėdos piliavietėmis. Kalbant apie Klaipėdos pilį, tenka pabrėžti mažą pirmini

medžiagos kiekį, norint bent fragmentiškai atstatyti pilies liekanas. Čia taip pat reikytų kalbėti apie paminklosaugos prioritetus, ką turėtų didesnę vertę: ar nepakankamai ištirtos pilies fragmento atstatymas, ar senųjų laivų statyklu atkūrimas?

- Kokia galėtų būti nauda Lietuvos archeologijai išsiliejus į ICOMOS veiklą? Koks galėtų būti Lietuvos archeologijos draugijos indėlis plėtojant ryšius ir koordinuojant archeologų darbus per ICOMOS?

ICOMOS yra 4 tarptautiniai specializuoti komitetai, tariantys archeologinį paveldą. Tai būtų "Žemės struktūrų konservavimas", "Uolių menas", "Archeologijos paveldo menedžmentas" ir "Povandeninis paveldas". Šie komitetai turi jiems patiketas problemas, turi plačius tarptautinius ryšius, organizuoja mokslines konferencijas, seminarus, leidžia literatūrą, susijusią su jų komiteto darbu. Lietuvos nacionalinį komitetą sudaro daugiausia architektai-restauratoriai, o archeologų yra tik vienės kitas. Komiteto statute ir jo programose yra numatyta sukurti pakomitečius, kurie atitiktų tarptautinių specializuotų komitetų veiklos sritis, taip pat ir archeologinio pobūdžio pakomitečius, kurie galėtų suburti savo veikla ir archeologus, nedalyvaujančius komiteto darbe. Pirmiausia tokie pakomitečiai turėtų užmegzti glaudesnius ryšius su tarptautiniais komitetais, keistis informacija, o vėliau ir da-

lyvauti šiu komitetų veikloje.

Archeologijos draugija, be abejų, turi pakankamus tarptautinius ryšius, bet archeologų dalyvavimas ICOMOS leistų Lietuvos archeologams užmegzti glaudesnius ryšius su UNESCO ir Europos tarybos programomis. ICOMOS nariai, taip pat ir archeologai, dalyvauja ekspertizėje, kurią dažniausiai užsako UNESCO, pavyzdžiui, sprendžiant objektų ištraukimą į pasaulio paveldo sąrašą. Nemanau, kad Lietuvos archeologai būtų neverti tarptautinio eksperto vardo, žinant aukštą jų profesionalumą.

Nemažas Lietuvos archeologų indėlis dalyvaujant ICOMOS veikloje būtų mūsų krašto archeologijos paminklų propagavimas tarptautiniu mastu. Pasauliniame paveldo sąraše esantys archeologijos paminklai yra mažiau žinomi, nes jie ne tiek patrauklūs kaip kiti paminklai. Bet kalbant apie lietuvių archeologų tiriamus objektus - Kernavės kompleksą, Kretuoną - reikštų pabrėžti šių objektų pasaulinę vertę ir galvoti apie juos kaip apie galimas kandidatūras į pasaulinių sąrašą. I Lietuvą atvykę specialistai visuomet pabrėžia Lietuvoje esančių piliakalnių vertę kaip objektų, mažiau turinčių analogijų kitose šalyse. Niekur pasaulyje nėra taip gausu piliakalnių. Prieš keletą metų buvo pasiūlyta UNESCO svarstyti Kernavės komplekso galimybę būti kandidatu į pasaulinių paveldo sąrašą. Tuo metu šis kompleksas buvo pateiktas kaip kultūrinio kraštovaizdžio objektas, bet archeologinė jo vertė nepaminėta. Lietuvos archeologų, ben-

dradarbiaujančiu su ICOMOS, tikslas ir būtų ruošti bei teikti šio arba kitų objektų problematiką, susijusią su jų vertė ir kriterijais, pagal kuriuos tokie objektai būtų svarstomi kaip pasaulinio sarašo kandidatai.

**- Kokie vėjai atnešė į paminklosau-
gą? Kodėl pasirinkote architekto spe-
cialybę?**

Besimokydamas vidurinėje mokykloje daug piešiau. Lygiagrečiai lankiau ir Vaikų dailės mokyklą. Todėl pasirenkant specialybę abejonių nebuvvo. Studijuodamas institute, pasirinkdamas kursinių projektų temas, susidomėjau paminklų problemomis. Paskatino prof. Kazimieras Šešelgis bei doc. Vytautas Jurkštėnas, jie patys tyrinėjo paminklus ir perteikė savo žinias. Studijuojant įsiminė mokslišno pobūdžio darbai ruošiant projektus paminklinėse zonose. Istoje į aspirantūrą pasirinkau temą, susijusią su paminklų tyrimais, o klimatologija - maskviškės katedros kryptis. Lietuvoje iki tol klimatologinių senamiesčio tyrimų nebuvvo.

**- Kokios pagrindinės disertaciniuo-
darbo išvados?**

Teko atsakyti į klausimą, kokie buvo pagrindiniai urbanistiniai senamiesčio formavimo principai ir veiksnių. Atliekant Vilniaus senamiesčio struktūros statistinę analizę bei laboratorinius tyrimus, nagrinėjant istorines sąlygas, paaiškėjo, kad urbanistinė senamiesčio struktūrą lemė ne tiek istorinės socialinės aplinkybės, kiek vietinės klimato sąlygos. O lig tol gausioje mokslineje literatūroje vyravo tradicinė nuomonė, kad tik ekstremalaus klimato - tropikų ar šiaurės - zonose oro sąlygos darė pastebimą įtaką miestų statybų, gatvių krypčių, jų erdvę formavimuisi, tradicinio būsto parametramis ir charakteristikoms, taip pat pagrindinėms konstrukcijoms ir statybinėms technologijoms. Kokią įtaką miestams dykumose ir tropikuose daro klimatas, suprino iš disertacijos vadovo Anatolijaus Rimšos - pasaulinio garso istorinės urbanistikos tyrinėtojo.

Ir ekstremaliomis, ir vidutinio klimato sąlygomis tradicinės urbanistikos tikslas - biokomfortinių sąlygų sukurimas. Visomis urbanistinėmis priemonėmis nukreipiama sumažinti nepalankių klimatinii faktorių įtaką. Šiuo priemonių kompleksas ir sudaro sąlygas formuoti konkretiems urbanistinėms struktūroms ir tradicinėms statybinėms technologijoms. Nustatyti pagrindiniai klimatiniai faktoriai įtakoja konkretaus miesto urbanistinę struktūrą. Pavyzdžiu, gatvių kryptys ir jų atskirų atkarpu trasavimas sumažina vyraujančių vėjų stiprumą. Seniausiai susiformavusios gatvės atitinka šiuos reikalavimus. Vilniuje vyrauja šiaurės vakarų vėjai, o ilgesnės senamiesčio gatvių atkarpos orientuotos kryptimi, menkinančiomis šiu vėjų įtaką vidinei erdvėi. Saulėtų dienų čia nėra tiek daug, o gatvių orientacija padidina galimybę gatvės erdvės ir fasado insoliacijai. Pavaikščiokite vėjuotą

arba saulėtą dieną Vilniaus senamiestyje ir patys įsitikinsite. Krituliai bei oro drėgmė padarė ženklią įtaką konstrukcijų bei medžiagų pasirinkimui. Tradicinių gotikinių pastatų fasadai nebuvu tinkuojami, todėl išorinės sienos galėjo išlaikyti savo konstrukcines savybes. Vėlesnėse epochose nutinkavus pastatų fasadus, drėgmė dėl skirtingų tinko ir plytų muro savybių kaupėsi sienos viduje, tuo pakenkdamas fiziniams jų stovui. Vilniaus senamiestis pagal urbanistinį sprendimą yra artimas daugumai savaime susiklosčiusių senamiesčių Eu-

tai Antakalnio gatvėje.

- Kaip įsitraukėte į ICOMOS veiklą?

Ankstesnio darbo pobūdis bei grįžimas arčiau mokslo, atėjus dirbtį į Kultūros paveldo centrą, atitiko ICOMOS veiklos kryptis. 1992 m. naujai atgavusiose nepriklausomybę valstybėse kūrėsi nacionaliniai tarptautinių organizacijų padaliniai. Tuometiniai departamento vadovai bei restauratorių-praktikai iškėlė iniciatyvą įkurti Baltijos kraštų ICOMOS komitetą. Įvyko keli pasitarimai su Latvijos ir Estijos iniciatyvių as grupėmis. Tačiau išryškėjus

ICOMOS Viceprezidentas Elliot Pard su žmona tarptautinėje ICOMOS konferencijoje Nieborovo pilyje (Lenkija)

ropoje.

Kaune, Klaipėdoje, Biržuose ar kituose miestuose, priklausiusiuose atskiriems didikams, buvo įgyvendinami renesansiniai urbanistiniai principai - kurtas reguliarus planu miestas, dažniausiai turintis gynybinę funkciją. Reguliarius senamiesčio plano miestų Europoje nėra daug - Zamosc Lenkijoje, Monpansjė Prancūzijoje, Sabioneta Italijoje.

**- Kaip sekėsi dirbtis Komunalinio
ūkio projektavimo institute?**

Baigęs aspirantūrą norėjau dirbtis VISI, bet aplinkybės buvo nepalankios. Patekau į pramoninę sferą - spausdavo terminai, rutininiu pobūdžiu darbai. Daugiausia teko dirbtis su XIXa. pabaigos - XXa. pradžios pastatais, vadintinuoju foniniu užstatymu.

Riboti finansiniuose šiu pastatų savininkų ištekliai neleido suformuoti pakankamai aukštos jų architektūrinės ir meninės kokybės, tačiau noras pamėgdžioti elitinę kultūrą buvo didelis. Šopeno, Daukšos gatvių rekonstruoti senamiesčio pastatai išlaikė dalį įdomių autentiškų savo dekorų arba vidaus įrangos detalių: kietmedžio durys su pjaustinėtais uždėtiniais elementais, grindys, laiptinių elementai, krosnys, gipsatūrinė lipdyba. Įsiminė namai Kauno g. 1, Subačiaus g. 8, keli pasta-

struktūriniams organizacinams skirtingu-mams, buvo atsisakyta Baltijos komiteto idėjos ir nutarta kurti nacionalinį. Šiam tikslui susibūrė iniciatyvinė grupė, kurioje dalyvavau ir aš. 1992 m. vasarą pakvietėme atstovus iš 30 organizacijų, kurių veikla susijusi su paminklais. Kvietėme netgi kuriuos atstovus. Susirinkę aptarėme, kaip galėtų įsikurti nacionalinis komitetas, nes ICOMOS yra visuomeninė savanoriška organizacija, savo veiklą grindžianti tarptautiniu mastu pripažintu statutu. Vadovaudamiesi juo ir įkūrėme nacionalinį padalinį. Norėjė dalyvauti nariai užpildė anketas, kurios buvo išsiųstos į Paryžiuje įsikūrusi ICOMOS organizacijos sekretoriatą, kartu su iniciatyvinės grupės lydraščiu, kuriame pareikštas noras įsi Jungtis į ICOMOS tarptautinę struktūrą. Mūsų komiteto susikūrimas buvo įteisintas 1992 m. lapkričio mėnesį Sidnyje įvykusime ICOMOS vykdomojo komiteto posėdyje. Tame pačiame posėdyje patvirtintas ir mūsų parengtas nacionalinio komiteto statutas. Įteisinta de jure iniciatyvinė grupė savo posėdyje iš dviejų kandidatų pirmininku išrinko mane.

**- Ačiū už įdomų pokalbi. Linkime
sékmės tolesniuose darbuose.**

MIESTŲ KŪRIMASIS VAKARŲ LIETUVOJE

Lietuvos miestų kūrimosi laikas, raidos etapai iki šiol tebéra mokslininkų diskusijų objektas.

JONAS GENYS

Istorijografijoje galima skirti bent tris nuomonės: 1) miestai (Apuolės pavyzdžiu) buvo jau IX a. viduryje; 2) ankstyviausių Lietuvos miestų reikia ieškoti XI - XII amžiuose; 3) vyraujanti nuomonė - miestai susidarė XII - XIV a.

Pries pradedant aptarti miestų atsiradimo sąlygas, būdingiausius jų bruožus, reikėtų atkreipti dėmesį į miestų formavimosi etapų sampratą kaimyniniuose kraštose. Štai W. Henselis, aptardamas ankstyvųjų Lenkijos miestų raidą, skiria dvi fazes: 1) miestų užuomazgos fazę VIII - X a., 2) miestus su vietas savivalda - IX a. pab. - XIII a. pr.

Kitas Europos miestų tyrinėtojas - J. Herrmanas išskiria miestų embrionų kūrimosi fazę (VIII - IX a. pirmoji pusė), polietinių centrų su reguliaria prekyba bei turgumi susidarymą (IX - XI a.) ir ankstyvuosis ("burginius") miestus, formuojantis feodalinėms valstybems. Ryti slavų ankstyvųjų miestų genezės modelis ir etapai panašūs. Jų raida vedama nuo neagrarinio tipo gyvenviečių kūrimosi, protomiestų formavimosi iki ankstyvojo feodalinio miesto susidarymo. Panašiai miestų raida traktuojama ir Skandinavijos tyrinėtojų. Jie skiria ankstyvuosis ekonominius centrus bei tolesnę fazę - karališkuosius ir religinius, taip pat išsvyčiusius viduramžių miestus. Daugiau duomenų apie Skandinavijos miestų kūrimą turima iš IX - X amžių.

Nesiimant aptarinėti minėtų autorių išskirtų kriterijų, kokias gyvenvietes galima priskirti vienai ar kitai ankstyvojo miesto raidos fazei, norėtusi atkrepti dėmesį į miesto kūrimą kaip procesą. Daugelis tyrinėtojų skiria embrioninę (dar netikro miesto) fazę, kuri paprastai siejama su gyvenvietės kaip prekybos ir amatų rinkos specifika. Svarbu ir tai, kad miestų kūrimasis turi dar ir lokalinių ypatumų, kad gyvenvietė, evoliucionuodama į miestą, nebūtinai turi "pereiti" visus etapus, ar miestai embrionai išaugti iki ankstyvojo miesto (Birkos pavyzdys).

Ši Europos miestų raidos schema padeda lengviau suprasti ir Lietuvos miestų kūrimosi procesą.

Lietuvos archeologai ne kartą yra pažymėję, kad importuotais dirbiniais, prekybos aktyvumu vėlyvajame geležies amžiuje Vakarų Lietuva labai skyrėsi nuo kitos Lietuvos dalies. Ypač tai pasakytina apie kuršius. Čia konkretruoja didžioji dauguma II tūkstantmečio pirmųjų šimtmečių su pirklių kapų skan-

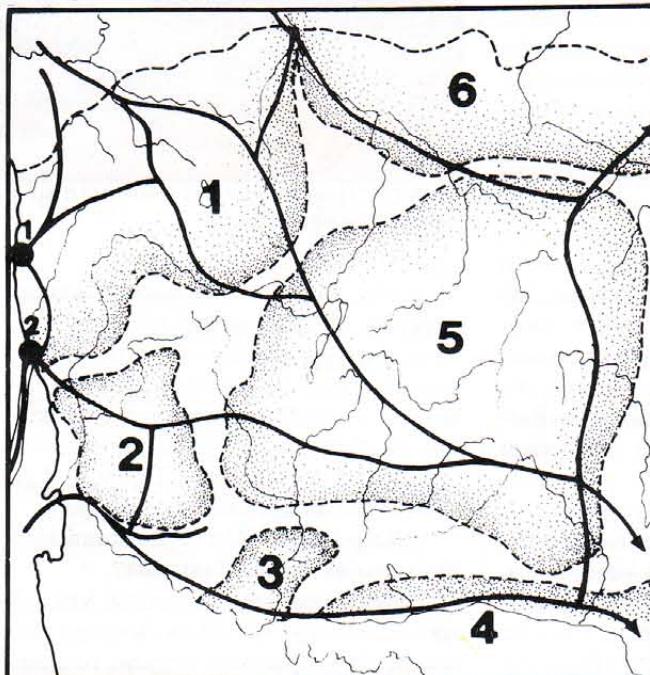
Importuotų radinių statistinė analizė, jų išsidėstymas, koncentracija leidžia modeliuoti prekybinių ryšių aktyvumo kitimą, senuosius prekybos kelius ir, be abejo, vietinius centrus, į kuriuos šios prekės pirmiausia ir patekdavo.

Statistinė analizei buvo pāsitelkta keletas geriau ištirtų Vakarų Lietuvos senkapių (Palanga, Pryšmančiai, Gintališkė, Kretinga, Laiviai, Paragaudis, Žasinas, Bikavėnai, Lazdininkai). Pirmausiai atkreiptinas dėmesys į pirklių kapus. Tyrinėjimų rezultatai tokie: kapai su svarstyklėmis ir svareliais sidabru išverti (pirklių kapai) Lietuvos teritorijoje pasirodo X a. pabaigoje. Didžiausią procentą žinomų tokiių kapų, datuojamų pagal kapo inventorių, sudaro XI amžiaus kapai. Vėliau tokiių kapų sumažėja, o XIV a., pasirodžius vietinėms monetoms, visai išnyksta. Beja, pirklių kapų gana daug yra Latvijoje. T. Berga yra pažymėjusi, kad pirklių kapai, tiksliai datuotų pagal monetas, daugiausia taip pat iš XI amžiaus.

X a. pabaigoje. Didžiausią procentą žinomų tokiių kapų, datuojamų pagal kapo inventorių, sudaro XI amžiaus kapai. Vėliau tokiių kapų sumažėja, o XIV a., pasirodžius vietinėms monetoms, visai išnyksta. Beja, pirklių kapų gana daug yra Latvijoje. T. Berga yra pažymėjusi, kad pirklių kapai, tiksliai datuotų pagal monetas, daugiausia taip pat iš XI amžiaus.

Prekybos dinamiką atspindi ir sidabriņių ar žalvarinių sidabruotų radinių skaičius, sidabro papuošalų ir lydinių lobiai. Kuršių genties teritorijoje sidabriņių papuošalų skaičiaus kitimo kreivė aukščiausią tašką pasiekia XI amžiuje. Sidabro lobų kitimo tendencija labai panaši ir glaudžiai siejasi su viso Baltijos baseino lobų pasiskirstymu atskirais šimtmečiais.

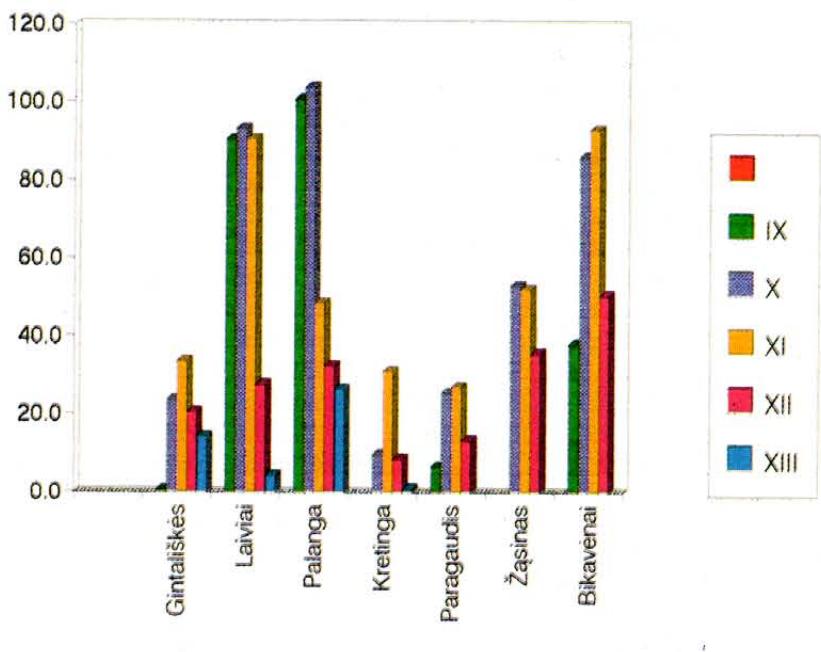
Prekybos dinamiką dar labiau galėtų išryškinti ir atskirų importuotų radinių, visų pirmą metalo, stiklo dirbinių, statistinė analizė. Tačiau vien šios prekybos analizei svarbios radinių grupės verčia XI amžių (galbūt X a. pabaigą - XI a.) vertinti kaip aktyviusios prekybos su kaimynais ir tolimesniais kraštais požymį. Ši faktą reikėtų vertinti ne tik kaip baltų prekybinių partnerių didelio aktyvu-

Prekybos kelių sistema Vakaru Lietuvoje II tūkst. po Krisaus pradžioje. 1 - Palanga, 2 - Žardė, 1 - Kuršiai, 2 - Lamata, 3 - Skalva, 4 - Aukštaitija, 5 - Žemaitija, 6 - Žemgala.

dinaviškomis, Vakarų Europos, Artimuju Rytų įkapėmis. Kaip tik šie radiniai geriausiai atspindi tarptautinės prekybos ryšius, leidžia detaliau patyrieti prekybos dinamiką kai kuriaiši šimtmečiai ir išryškinti ne tik centrus, iš kurių šios prekės buvo atgabentos, bet ir vietinius centrus, per kuriuos jie pasklido baltų žemėse.

Baltų genčių prekybinių partneriai gana plačiai aprašyti archeologų straipsniuose, skirtuose prekybiniam ryšiams, todėl šiame straipsnyje tų klausimų beveik neliesime.

Kapu skaičius Vakaru Lietuvos senkapiuose

mo rodikli; jis rodo ir tai, kad formavosi vieniniai prekybos centrai, priimantys ir realizuojantys, vietoje perdirbantys atvežtinę žaliavą.

Šią tezę gerai papildo ir amatų raidos analizė. Galutinis amatininko darbo rezultatas - pagaminta ir parduota prekė. Jau V. Žulkus nustatė, kad ankstyvųjų viduramžių Palangos juvelyrų pagaminti papuošalai plačiai pasklisdavo po Mėguvos žemę, o gal ir plačiau. Taigi radinių kompleksas, išdėtas mirusiajam į kapą, traktuotinas ne tik kaip laidojimo pamočių, mirusiojo socialinės, turtinės padėties duomenų šaltinis, bet ir kaip amatų plėtotės rodiklis (norint išesti į kapas, prieš tai reikia jas pagaminti). Dar daugiau - amatininkų (visų pirma juvelyrų) dirbiniai, pagaminti iš atvežtino žalvario, rodo jau buvus prekybinius ryšius.

Statistinė įkapių analizė parodė: 1) radinių skaičiaus vidurkiai atskiruose kapuose nėra vienodi; išskiria labai turtingi to paties laikotarpio paminklai (Palanga, Gintališkė) ir kapinynai su nedideliu radinių vidurkiumi (Laičiai); 2) kuršių kapai turtingesni už žemaičių; 3) Vakaru Lietuvai bendra radinių tendencija tokia - XI amžiaus kapuose įkapių (papuošalų, darbo įrankių, ginklų) gausiausia.

Mūsų minėtas tyrinėtojas V. Žulkus skaičiavo žalvario svorį Mėguvos žemės kapuose. Pasak jo, žalvario svoris tolygiai didėja iki XI amžiaus, o vėliau (XII a.) sumažėja.

Svarbus, nors ir ne pagrindinis, miestų kūrimosi veiksny - gyventojų skaičius. Demografinė krašto analizė, atlikta naudojantis galutinai neištirtų senkapių medžiaga, turi trūkumų, nes patikimi duomenys galimi tik ištirys visus senkapio kapus. Tačiau vis dėlto nustebino labai panašios atskirų kapinynų dy-

tus, galima priauda, kad tuomet ir kūrėsi protomiestai, davę impulsą krašto raidai.

Sintetinį gyvenviečių raidos modelį gerai atspindi sankauptų analizės grafikas. Senkapių medžiaga, lobiai (prekybos rodiklis) įvertinti pagal tris išskirtus požymius: amatus, prekybą ir gyventojų skaičių. X a. mūsų tyrinėti paminklai (ir kuršių, ir žemaičių) gana artimi, visi taikai patenka į kompaktišką grupę. XI a. atskirų gyvenviečių ryšiai jau ne tokie glaudūs. Reikėtų atkreipti dėmesį į Palangą - ji šiame amžiuje labiausiai "nutolsta" nuo XI a. paminklų grupės. Jos "iškritimo" priežastis - prekybos suaktyvėjimas. XII amžiuje Palanga vėl "grįžta" į tą laikotarpį ir beveik neišskiria iš kitų gyvenviečių, tačiau tuomet nuo jo pagrindinės sankupos atitolsta Gintališkė. Jos individualumą lemia dideli kapų radinių vidurkiai dar ir XII amžiuje.

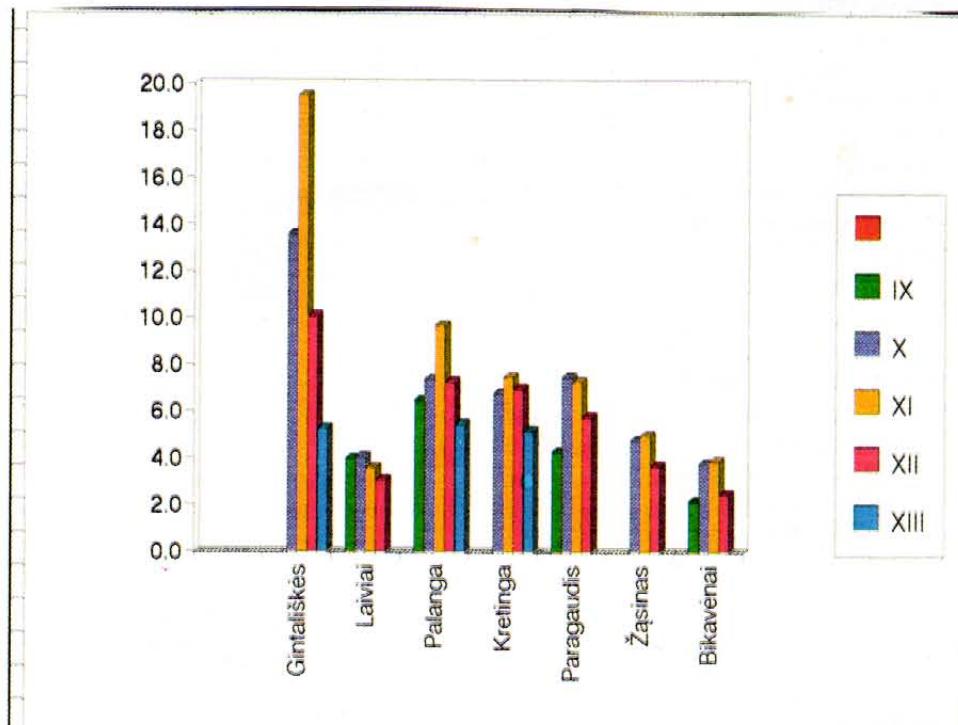
Reziumuojant sankauptų analizės rezultatus, vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad labiausiai gyvenviečių raidos pakitimai bei skirtumai išryškėja XI a. Taigi XI a. Palanga ir XII a. Gintališkė yra objektai, turintys individualius požymius, leidžiančius skirti juos nuo kitos to laiko paminklų grupės.

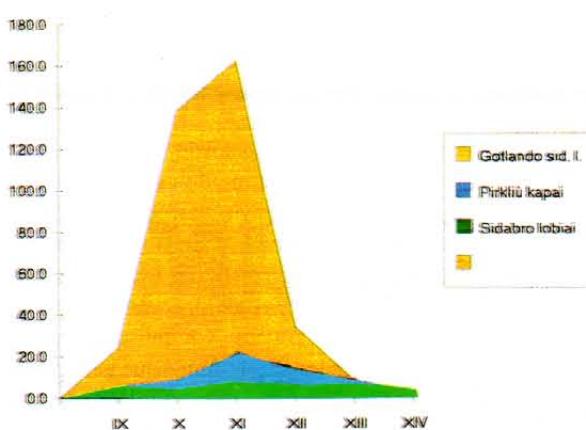
Ši procesą gerai iliustruoja plačiai tyrinėtos Palangos gyvenvietės. Tyrimo medžiaga skelbta V. Žulkaus straipsniuose. Vėlyvajame geležies amžiuje galime išskirti kelis ryškius protomiestietiškus Palangos požymius: 1) Palanga yra viena didžiausių to laikotarpio gyvenviečių - jos plotas siekia 12 ir daugiau hektarų; 2) gyvenvietė išsidėsčiusi ant atskirų pelkėmis apsuptyų kalvelių, kurių materialinė kultūra skiriasi. Dviem iš jų nuo IX - X amžių būdingas polikultūrinis pobūdis. Tai matoma iš statybos tradicijų (kupolinės plūkto molio krosnys, akmenų krosnys, plūkta molio asla), konkrečiu-

džių kitimo kreivės. Nors kuršių demografiniai pakitimai ryškesni, kreivė dinamiškesnė, o žemaičių pietvakarinėje dalyje X - XI amžiuje gyventojų skaičiaus taikai beveik vienodo lygio, bendra tendencija panaši: kuršių žemėse gyventojų skaičius XI amžiuje didesnis nei X amžiuje, tuo tarpu žemaičiųose X - XI a. jis gana panašus.

Šie pateiktii statistinės analizės rezultatai leidžia daryti išvadą, kad Vakaru Lietuvos ūkinio gyvenimo pakilimas, aktyviausiai prekybiniai kontaktai pasireiškė XI a. Tai galima traktuoti kaip optimaliausią sąlygų susidarymą miesto tipo gyvenvietėms formuotis. Kita ver-

Radinių skaičiaus vidurkis Vakaru Lietuvos senkapiuose

Sidabro lobiai (Vakarų Lietuvoje ir Gotlando saloje) bei pirkliai kapų skaičiaus dinamika

archeologinių radinių ("Baltijos" keramika, molinės vertikalių audimo staklių pasvarai, papuošti štampuotu ornamentu). Kitai - didžiajai savo plotu - daliai būdinga kuršių materialinė kultūra. Toks miesto tipo gyvenviečių skirstymas zonomis pagal verslus (pvz., pirklių rajonas) yra labai būdingas; 3) prie šios gyvenvietės buvo geros salygos iškurti uostą; 4) Palangos gyvenvietė buvo apsaugota natūraliu kliūčiu, be to, pirklių gyvenvietės dalis Birutės kalno papédėje turėjo ir dirbtines medinius sienų ir bokštų užtvaras; 5) sprendžiant iš senkapio ir gyvenvietės tyrinėjimų, Palangai būdinga amatų įvairovė. Juvelyru dirbiniai iš čia pasklido po visą Mėguvos žemę. Tai gamybos rinkos požymis; 6) ryškiausi polikultūriniai Palangos požymiai pastebimi nuo IX - X a. t. y. tuomet, kai pačiam pajūryje kuriasi gyvenvietės dalis - Birutės kalno papilys. Tie požymiai ryškūs ir gyvenvietės dalyje, išskirtinioje ant "Žemaičių kalnelio". Sprendžiant iš senkapio radinių, gyvenvietės nuosmukis prasideda XII amžiuje. Atrodo, tuomet gyvenvietė prie Birutės kalno buvo aplista; 7) XI a. Palangos gyventojų - žemdirbių - sumažėja iki 22 procentų. Vadinasi, tuomet turėjo dominuoti neagrariniai verslų žmonės. Sprendžiant iš kapų, tuomet svarbių vietų čia užémė amatininkai ir pirkliai.

Šie išskirtiniai požymiai netik rodo Palangos specifika, bet ir leidžia ją apibūdinti kaip protomiesto tipo gyvenvietę. Beje, šiai bruožais apibūdinamos visos Europos protomiestai (miestų embryo) tipo gyvenvietės.

Tokiui aspektui analizuoti Gintališkė kol kas negalima, nes gyvenvietė ir piliakalnis dar netyrinėti. Tad kokio tipo gyvenvietėms ji turėtų būti priskiriama - ateities tyrinėjimų klausimas.

Pastarųjų metų prie Smiltelės upės esančios Žardės tyrinėjimai verčia ir į ja-

atkreipti dėmesį. Deja, Bandužių senkapyje ištirta tik apie trisdešimt vėlyvojo geležies amžiaus kapų, todėl statistinė analizė kol kas neįmanoma. Tačiau galima palyginti Žardės ir Palangos gyvenvietes.

Žardės vėlyvajame geležies amžiuje užémė panašų plotą kaip ir Palanga. Svarbu, kad X amžiuje čia, atokiau nuo piliakalnio, išskirė nauja gyvenvietę. Tai paprastai siejama su

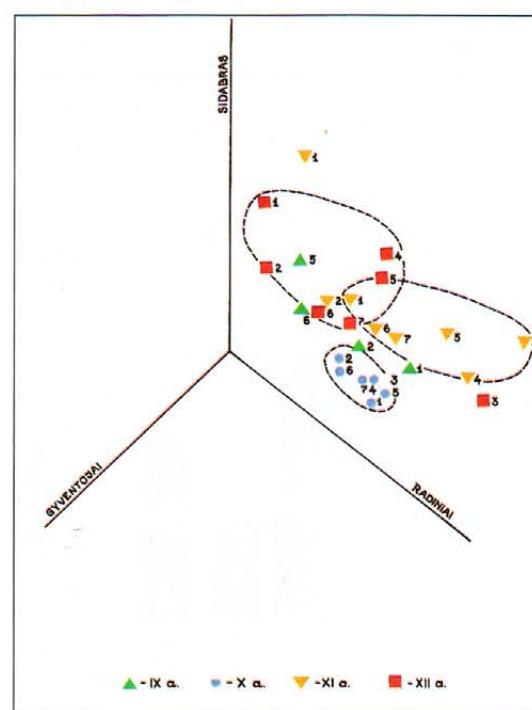
amatininkų, pradedančių gaminti rinkai, atsiradimu (atsiskyrimu nuo tėvoninių amatininkų). Kasinėjimai parodė, kad tuo metu gyvenimas papilyje apmirė.

Apibendrinant Žardės tyrinėjimų rezultatus, galima teigti, kad jos klestėjimas prasidėja nuo X - XI amžių. Statybos ypatumas, "Wiperover" tipo keramika, gatvinis planavimas, primityvi gynybinė medžio užtvarų sistema, tarpregioninė prekybai palanki geografinė padėtis, pirklių ir amatininkų kapai Bandužių senkapyje leidžia Žardę priskirti prie Palangos tipo gyvenviečių (protomiestų) grupės.

Taigi Palangos ir Žardės gyvenviečių ypatybės rodo, kad ryškūs regioninės svarbos prekybos ir amatų centrai buvo išskirę tankiausiai apgyvendintame Lietuvos pajūrio ruože. Šių centrų paleogeografinė padėtis sudarė salygas jiemsapti tarpininkais tarp baltų genčių ir tolimesnių Europos centrų.

Tolesnės istorinės aplinkybės lémė, kad

Gyvenviečių išsidėstymas trimatėje erdvėje: 1 - Palanga, 2 - Laiviai, 3 - Gintališkė, 4 - Kretinga, 5 - Paragaudis, 6 - Bikavėnai, 7 - Žasinas

nei Žardė, nei Palanga neevoliucionavo į ankstyvąjį miestą. Tos aplinkybės - tai vikingų "imperijos" pabaiga ir nauju valstybių Skandinavijoje formavimasis. Tai kuriam laikui nuteikė jau nusistovėjusius prekybinius ryšius, jie vėl pamažu atgijo tik prasidėjus Hanzos veiklai. Žardės križė tiesiogiai susijusi su Klaipedos pilies pastatymu Danės žiotyse.

Tad iš dabar turimų duomenų galima padaryti tokias išvadas:

1. Kalbėdami apie ankstyvųjų miestų kūrimosi Lietuvos fazę, visų pirmą turime atkrepti dėmesį į Lietuvos pajūrio regioną.

2. Optimaliausios salygos protomiestams atsirasti buvo susidariusios XI amžiuje.

3. Konkrečios istorinės salygos, kuršių politinės sistemos raida lémė, kad pajūrio prekybos ir amatų centrai tebuvo vien embrioinėje miestų kūrimosi fazėje. Jie vėliau sunyko, kaip tai atsitiko su Birka ir kai kuriais kitais Europos centraliais.

Literatūra

1. Matusas J. Lietuvių kultūra senais laikais (iki 16 - to amžiaus). Kaunas, 1939. P. 24. Norman B. Grobin - Seeburg. Ausgrabungen und Funde, 1959. S. 186.

2. Miškinis A. Dėl Lietuvos miestų atsiradimo laiko // Lietuvos TSR architektūros klausimai. Vilnius, 1977. T. V (IV). P. 25 - 30.

3. Tautavičius A. Kada susidarė salygos Lietuvos miestams atsirasti? // Lietuvos TSR architektūros klausimai. Vilnius, 1977. T. V (IV). P. 19 - 30. Volkaitė - Kulikauskienė R. Lietuviai IX - XII a. V, 1970. P. 270; Gudavičius E. Miestų atsiradimas Lietuvos. V., 1991. P. 65.

4. Hensel W. Anfänge der Städte bei den Ost - und Westslawen. Bautzen. 1967. S. 29.

7. Helle K. Towns // Medieval Scandinavia AN Encyclopedia. New York, London, 1993. P. 647 - 649.

8. Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX - XIII a. // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I - XIII a. Vilnius, 1972. P. 149 - 254. Kuncienė O. Prekyba // Lietuvių materialinė kultūra IX - XIII a. V., 1981. P. 49 - 82 ir kiti.

10. Herrmann J. Grundlagen und Regionen von Fruhstadt und Handel in Ost - und Nordwesteuropa // Wikinger und Slawen. Berlin, 1982. Abb. 123.

11. Žulkus V., Klimka L. Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais. V., 1989. Pav. 4,5.

12. Ten pat, pav. 29.

13. Ten pat, Žulkus V. Birutės kalnas ir gyvenvietė Palangoje // Leituvos istorijos metraštis. 1985 metai. V., 1986. P. 21 - 35. Žulkus V., Palanga als kurischer Handels Platz on der Ost - Seekuste im 9 - 12 Jahrhundert // Vakarų baltų istorija ir kultūra. Klaipėda, 1992. I. P. 46 - 67.

14. Žulkus V., Klimka L. Lietuvos pajūrio žemės P. 45 - 55.

E. VOLTERIO EKSPEDICIJA

Į GOTESVERDERI

Šiai metais ekspediciją į Gotesverderį ruošiasi pakartoti Kultūros paveldo centro archeologai.

E. IVANAUSKAS

Pluoštelį žinių apie Eduardo Volterio archeologinę ekspediciją į Gotesverderį randame Augustino Griciaus redaguoto "Bangų" žurnalo 1932 m. rugėjo 9 d. 34 numeryje, straipsnyje "Dingusios pilies paieškos". Autorius nenurodytas. Rašinio kalbos stilius bei ta aplinkybė, kad "Bangų" žurnale, įjusiame tik vienerius metus, archeologine tematika daugiausia rašė J. Puzinas, galima neabejoti, kad jis buvo tas nežinomas autorius. Kodėl ir kaip kilo mintis ieškoti Gotesverderio, nerašoma. Pažymima, kad Kauno savivaldybė ekspedicijai skyrė transporto priemonę. Straipsnio autorius viko kartu su ekspedicijos dalyviais. Taigi turime autentišką išvykos aprašymą. Tuometinis Raudondvario valsčiaus sekretorius apsiėmė parodytį visas reikalingas vietas. Šilelio kaime (tuomet Šilėnų) buvo apklaustas vietinis gyventojas Vilhelmas Buršteinas. Jis tvirtino, kad Šilelyje ir gretimame Jučionių kaime gyvena daug vokiečių. Vokiečiai čia apsigyvenę karų su vokiečių ordinu metu. Išžvalgę Šilelio apylinkes, ekspedicijos dalyviai išsiaiškino, kad ties kaimu, Nevėžio ir Nemuno santakoje, yra pusiasalis, arčiau kaimo yra viena sala, o kiek toliau į rytus - kita, didelė sala. Mažoji sala atsirado 1917 m. pavasarį. Antra, didesnė, buvo vadina Kaanaukų sala. Kadangi ji buvo į rytus nuo upių santakos, tai neatitiko rašytinių šaltinių žinių, kad Gotesverderio sala buvusi upių santakoje. Dalis ekspedicijos dalyvių persikelė į Pyplių pusę patyrinėti Nemuno krantų.

Vilhelmas Buršteinas kitiems dalyviams parodė vietovę, vadinamą Šenkaunę arba Šenkaunvietę. Ši vietovė buvo 1 km Nemunu žemiau nuo santakos su Nevėžiu, tiesiai prieš Kačerginę. Čia buvo maždaug 100 m ilgio sala, beveik besijungianti su krantu. Prieš 50 metų, t.y. apie 1880 m., ši sala buvo 1 km ilgio. Priešais salą esančiam kranṭe ir buvo pati Šenkaunė, apsupta labai žemo slėnio, apsemiamo per potvynius. Anot V. Buršteino, Šenkaunėje vietiniai gyventojai ras-

davę geležinių daiktų, ginklų ir kt. Pats pasakotojas rado aukinių pinigų ir žiedų. Nusprenę, kad tai ir yra ieškomoji sala, ekspedicijos dalyviai nutarė pradėti kasinėjimus. Straipsnyje nenurodoma, koks plotas buvo ištirtas, kiek buvo iškasų ir perkasų ir kaip jos buvo išdėstyti. Tik pažymėta, kad keiliose vietose rasta akmenų ir plytų griuvėsių. Šalia jų gulėjo senovinių puodų šukės, geležiniai dirbiniai ir olandiškų koklių duženos. V. Buršteinas iškasė labai didelių, 7 - 8 kg svorio plytų su brauktėmis. E. Volterio nuomone, šios plytos buvo labai panašios į rastasias Kauno pilyje. Jos buvo datuotos XI - XIII a. Įsitikinęs, kad rado Gotesverderio pilies vietą, E. Volteris padarė išvadą, kad pilis buvo minėtoje saloje, o jie ištyrė tik piliavietės pakraštį.

Straipsnyje pateikiama ir šiek tiek žinių apie Gotesverderį. Pilis buvusi pastatyta 1363 - 1364 m. Kartais ji vadina Virgale. 1399 m. vokiečiai pilį atnaujinę ir apraše jos būvimo vietą ties Šileliu. Pilį 1402 m. sunaikinus Vytauto kariuomenė.

Apie Šenkaunę J. Puzinas užsiminė ir "Bangų" žurnalo 38 numeryje, straipsnyje apie Kauną -

Kęstučio tvirtovę. Tai tik patvirtina mūsų nuomonę, kad ekspedicijos žygius apraše J. Puzinas.

Suintriguotiems pasakojimo skaitytojams, be abejø, įdomi atomazga. Daugelį metų dėl suprantamų priežasčių Gotesverderiu niekas nesidomėjo. Šių eilučių autorius smalsumas buvo sužadintas 1974 m., išsigius "Bangų" žurnalo numerį su straipsniu apie dingusią pilį. Nuvykęs į Šilelį, nesunkiai radau Šenkaunę. Ji yra į vakarus nuo kaimo,

pačiame smėlio kopos, ant kurios stovi ir pats kalnas, pakraštyje, apsupta žemo, drėgno slėnio. Tiesiai per Šenkaunę eina kelias į Kernavę. Priešais Šenkaunę plyti senvagėmis ir išgraužomis išraižyta, krūmais apaugsusi sala. Sprendžiant iš visko, Šenkaunė daug metų nebuvo ariama. Jos paviršius apnėstas upės sąnašomis, apauges lauko žolėmis. Vievoje vietoje radau kelis viena eile išdėstytius akmenis. Buvo aišku, kad tai nuardytų pamatų liekanos. Šen bei ten ant kurmiausiu švytėjo puodų šukės, plytų nuolaužos. 1976 m., man pačiam dalyvaujant, Kauno jaunuju turistų biuro ekspedicija, vadovaujama V. Kévalaitės, lankėsi Šenkaunėje. Nedidelėje iškasajo dešinėje kelio į Kernavę pusėje buvo rasta žalia glazūra dengtų koklių duženų, plytų gabaliukų, puodų šukui. Sprendžiant iš visko, radiniai buvo iš XVII - XVIII a. 1986 m. ant minėto kelio radau lietaus išplautą retą 1551 metų lietuvišką denarą. 1991 m. nežinia kas iškasė kelias taisyklings iškasas prie jau aptartų pamatų liekanų. 1992 m. neužverstų iškasų žemėse rastas 1643 metų Rygos šilingas ir IX - XIV a. varpelis, dažniausiai randamas žirgų kapuose. Vakariname Šenkaunės pakraštyje ras-

Šenkaunės salos vaizdas

tas sidabrinės pasaginės segės liežuvėlis. Be to, rytiniame pakraštyje rasti du Prūsijos Frydricho II trėciokai. 1993 m. ant kelio rastas Jono Kazimiero šilingas ir masivios pasaginės segės lankelio gabalėlis.

Net ir tuo atveju, jei paaiškėtų, kad Gotesverderio būta kitoje vietoje, šie duomenys padės mums įminti dar vieną - naują mislę.

KAUNO pilies kasinėjimai 1994 m.

Išlikusiu Kauno pilies mūrų ir bokštų konservavimo bei restauravimo projektas buvo pradėtas ruošti 1985 m.

ALGIRDAS ŽALNIERIUS

Atiekiant paruošiamuosius darbus ir rengiant tyrimų programos bei pirminių darbų projektinius pasiūlymus, pasigesta duomenų apie būvusių pilies kiemo, jos išorės parametrus (matuojant nuo tuometinio grunto paviršiaus), užstatymo pobūdį, tikrajį gynybinių griovių plotį, gylį ir profilį.

Pilies kasinėjimai pratesti 1989 - 1991 m., po 27 metų pertraukos. Jie buvo atliekami centrinėje piliavietės dalyje ir prie pietvakarių bokšto (**žr. žem.**). Tuo metu padarytas kultūrinių sluoksnių klodo pjūvis nuo pietinės fosos apsauginio griovio, juosiančio pilies teritoriją, dugno iki Neries nuplautos piliavietės ribos, nustatytas gynybinių griovio profilis prie pietvakarių bokšto. Centrinėje pilies dalyje ir prie pietvakarių bokšto buvo rastos XIV a. stulpinės konstrukcijos medinių pastatų ir XIV a. pabaigos medinių įtvirtinimų liekanos. Per du kasinėjimų sezonus buvo ištirtas 577 m² plotas. Gauti duomenys lyg ir patvirtino susiklosčiusią nuomonę, kad Kauno pilis po Žalgirio mūšio buvo apleista, vienintelė atlikta rekonstrukcija - XVI a. viduryje statyta ir galutinai neįrengta bastėja prie pietryčių bokšto, o XVII a. pilies bokstai ir statiniai kieme jau buvo naudojamai ne pagal tiesioginę paskirtį.

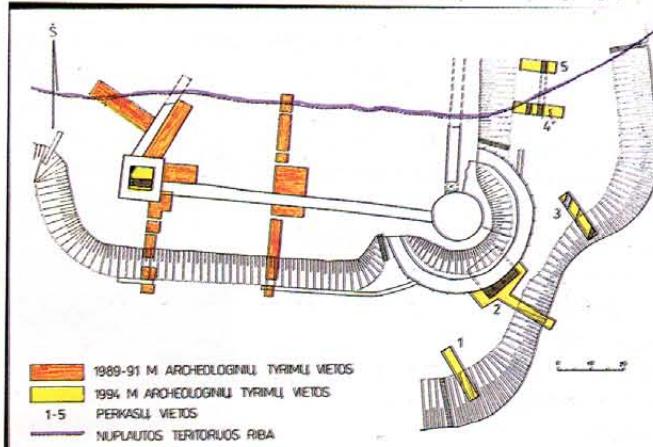
Planujant 1994 metų darbą, buvo nu-

tarta baigtis ankstesnių tyrimų metu pradėtą pilies pietvakarių bokšto tyrimą ir nustatyti tikrajį rytinio gynybinio griovio profili. Tyrinėjant bokštą, jo viduje, pietvakarių pusėje, rastas pirmosios pilies sienų pietvakarių kampus ir buvęs kiemo paviršius su grindinio liekanomis (**1 nuotr.**).

Rytinio gynybinio griovio kasinėjimai jau pirmoje perkasoje davė netikėtus rezultatus: buvo rastas beveik 1,5 m storio

džio lauko rieduliu. Mūras rištas baltu, riebiu kalkiu skiediniu, Jame pastebėtos tik kelios pusplytės (**2 nuotr.**) Galbūt šis statinys yra vieno 1362 m. puolimo aprašyme minimu bokštų pamatas.

Trečioje perkasoje rastas gynybinis - hidrotechninis įrenginys. XVI a. viduryje, prie pietryčių bokšto pastačius bastėją, buvo pakeltas fosos paviršius - supiltos iš pamatų ir šlaito iškastos žemės. Kad būtų sunkiau prieiti prie bastėjos, supylimo šlaitas buvo išklotas maždaug 87 cm pločio puš-

dumblo sluoksnis, dengęs fosos dugną. Dumblo sluoksnis galėjo susidaryti tik griovye, kuriamė visą laiką buvo vandens. Dumblo sluoksniai rasti ir kitose perkaso-

se. Tai leistų suabejoti ankstesnių kasinėjimų išvadomis, kad Kauno pilies fosa buvo sausa. Pirmoje perkasoje užfiksuotas ir Kauno senamiesčiui rekordinis kultūrinių sluoksnių klodo storis - 9,8 m.

Antroje perkasoje prie bastėjos sienų pamatų buvo rastas 10,75 m pločio, apie 2,7 m išsikišantis į rytus pamatas, sumūrytas iš īvairaus dy-

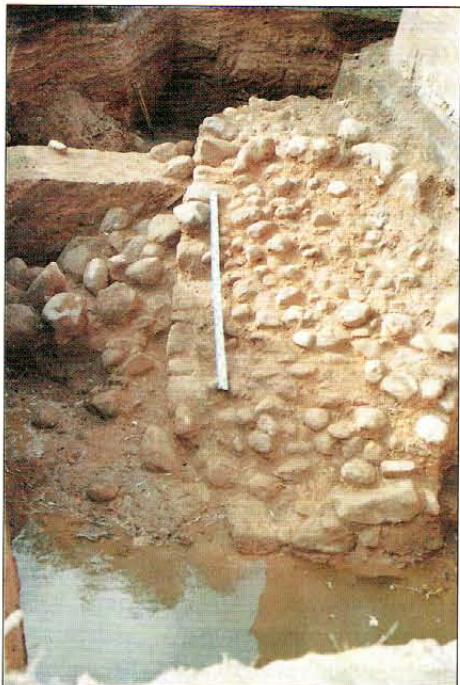
nėmis lentomis. Rytinis šlaitas sustiprintas iškastu rastu eile. Suformuotas griovys buvo apie 7 m pločio ir 2,5 m gylio. Be to, šis įrenginys nukreipdavo polaidžio ir lietaus vandenį nuo bastėjos sienų (**2 nuotr.**)

Ketvirtoje perkasoje rastas pirmosios pilies priešpilio sienos pamatas. Už dviejų metrų į rytus nuo jo XV-XVI a. pradžioje iš lauko rieduliu ir plytu buvo pastatyta apie 1,4 m storio sieną; jos paskirtis turėtų būti išaiškinta toliau tiriant pilį (**4 nuotr.**). Sienos liekanos rastos perkasoje, esančioje už 10 m į šiaurę, penktoje jau Neries nuplautoje teritorijoje. Yra tikimybė rasti šios sienos pamatus ir nustatyti tikslų Kauno pilies perimetru. Pastačius bastėją per pilies griovį XVI a. pabaigoje - XVII a. buvo pastatytas medinis tiltas, medinis jo polis ir konstrukcijos liekanos rastos rytiniame

1 nuotr. Pirmosios pilies sienų kampus su grindinio liekanomis

2 nuotr. Hidrotechninio įrenginio liekanos

3 nuotr. Pirmosios pilies bokšto pamato mūras

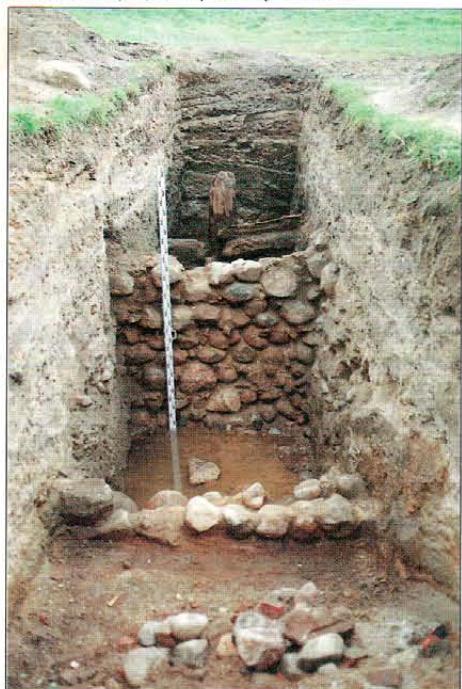
ketvirtos perkaso gale.

Kai kurie 1994 metų kasinėjimų duomenys gal ir keisis toliau tyrinėjant pilį. Tik viena aišku: Kauno pilis ir po Žalgirio mūšio išgyvено ne vieną rekonstrukcijos ir gynybinės galios stiprinimo etapą.

Šiais 1995 m. tesiame Kauno pilies kasinėjimai turėtų atskleisti naujus centrinio Lietuvos miesto istorijos bei archeologijos bruožus, pagilinti mūsų žinias apie Nemuno ir Neries santakoje pastatytus gynybinius įtvirtinimus bei jų aplinkoje gyvenusių žmones.

J. Pranculytės nuotraukos

4 nuotr. Gynybinių sienu liekanos

□ MÎSLËS

ROMËNU DIDIKO ekspedicija gintarui pargabenti ir radiniai Lietuvoje

Nedaug turime senųjų rašytinių šaltinių, kuriuose kalbama apie aisčius - baltus.

MYKOLAS MICHELBERTAS

Plačiausiai istorikų ir archeologų yra aptartas ir komentuotas roménų istoriko Publius Cornelius Tacito veikalo "Germanija" (apie 98 m.) skirsnis, pateikiantis žinių apie aisčių genčių lokalizaciją, tikėjimus, užsiémimus, prekybą gintaru. Tačiau iki šiol lietuvių tyrinėtojai per mažą dėmesį skyré kito antikinio autorius - Plinius Vyresniojo (Caius Plinius Secundus) veikale "Gamtos istorija" paskelbtai žiniai apie roménų ekspediciją gintarui pargabenti. Tiesa, Plinius Vyresnysis aisčių vardo nemini, bet minimas gintarinis Baltijos jūros pakraštys.

Plinius Vyresniojo veikale (Naturalis historie libri. XXXVII. 45 skirsnis) žinutė skambaba taip (laisvas vertimas):

"...Neseniai sužinota, kad tas Germanijos pakraštys, iš kurio atvežamas gintaras, yra beveik už 600 mylių nuo Karnunto Panonijoje. Dar gyvas roménų raitelis, kurį gintaro pargabenti buvo išsiuntę Julianas, imperatorius Nerono gladiatorių žaidynių rengėjas. Jis aplankė prekyvietes (commercia) ir atvežę tiek gintaro, kad net kiekvienam mazgelyje tinklo, skirto žvėrimi su laikyti ir podiumui uždengti, buvo gintaro. O ginklai ir visa kasdieninė įranga parodos pajairinimui atskiromis dienomis buvo puošta gintaru. Sunkiausias gintaro gabalas svéré 13 svarų..."

Iš šio nedidelio teksto sužinome tokius faktus. Ekspedicija išvyko iš Karnunto (Caranunum) miesto Padunojės provincijoje Panonijoje. Ji buvo surengta imperatorius Nerono valdymo laikotarpiu (54 - 68 m.). Jai vadovavo roménų raitelis (eques Romanus), kurį siunté Julianas, gladiatorių žaidynių rengėjas. Ekspedicija aplankė Baltijos pakraščio prekyvietes ir pargabeno labai daug gintaro.

Tačiau iš karto kyla keletas klausimų: kodėl kelionė pradėta iš Karnunto, kodėl jai vadovavo roménų raitelis - didikas, o ne paprastas pirklys, ar galėjo ši ekspedicija lankytis Lietuvos pajūryje, ar ji nepaliko pėdsakų archeologinėje medžiagoje?

Europos archeologinėje literatūroje Plinius Vyresniojo žinutė yra atkreipusi daugelio tyrinėtojų dėmesį, ypač tų, kurie raše apie Romos imperijos ir Barbaricum prekybinius bei kultūrinius ryšius. Bene plaučiausiai ši šaltinį aptarė ir analizavo lenkų tyrinėtojas Jerzis Kolendo (J. Kolendo, 1981, p. 25 - 63). Remdamasis kitais antikiniais rašytiniais šaltiniais, ankstesnių tyrinėtojų darbais, J. Kolendo daro įdomias išvadas, kurių dalį norime pateikti.

Šis autorius aptaria žinutėje minimus asmenis, pirmiausia Julianą. Tyrinėtojų nuomone, tai keliose vietose Tacito "Istorijoje" minimas Klaudijus Julianas, prokuratorius, rengdavęs Nerono gladiatorių žaidynes, ir laivyno, buvusio Misenum, vadas. Klaudijus Julianas po Nerono mirties žuvo neramu metu. Idomu, kad po jo laivyno vado funkcijas perėmė Plinius Vyresnysis ir jas vykdė iki pat savo žuvimo 79 m. Vezuvijs išsiveržimo metu. Beje, Plinius Vyresnysis buvo aukštasis karininkas, roménų provincijų administracijos valdininkas, priklaušęs roménų didikų (raitelų) luomui. Todėl, kaip rašo J. Kolendo, Plinius turėjo asmeniškai pažinoti ne tik Julianą, bet ir raitelį, vadovavusį gintaro pargabenimo ekspedicijai. Deja, pastarojo vardas istorijai neišliko - jis nebuvo užrašytas.

Be to, spėjama, kad Plinius Vyresnysis pats asmeniškai stebėjo minėtas gladiatorių žaidynes, nes pateikta daug įdomių detalių. Šios žaidynės, papuoštos iš tolimojo Baltijos pakraščio pargabentu gintaru - iki tol neregėta egzotiška puošmena, turėjo padidinti imperatorius populiarumą tarp roménų. Pats Neronas į žaidynes žiūréjo labai rimtai. Jis

būdavo ne tik žiūrovas, bet ir žaidynių dalyvis. Turint galvoje pastarąsias aplinkybes, darosi aišku, kodėl gintaro pargabenimo ekspedicijai vadovavo ne paprastas pirklys, bet eques Romanus, valstybės tarnautojas. Toks yra atsakymas į vieną mūsų iškelštą klausimą.

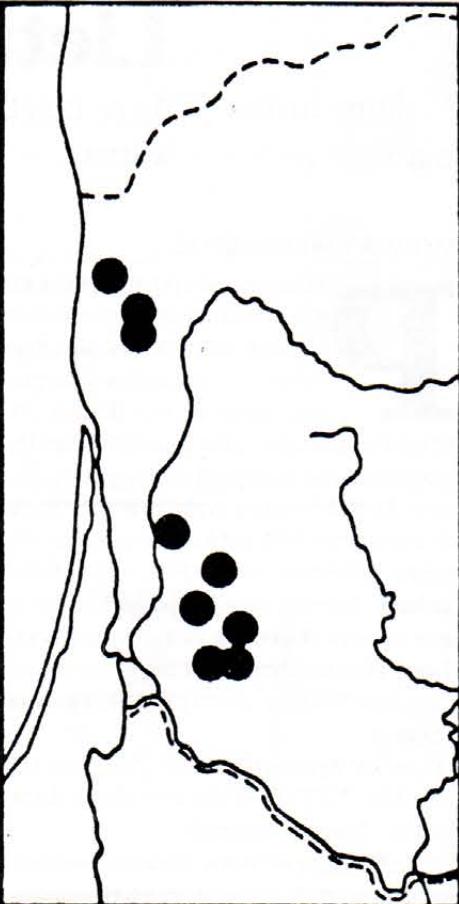
J. Kolendo atkreipia dėmesį į dar vieną dalyką. Gintaro ekspedicija galėjo turėti ir karinių tikslų. Neronas savo valdymo pabaigoje vykdė gana aktyviaj karinę politiką. Vienu metu buvo rengiamos dvi karinės ekspedicijos - į Nilo ištakas Afrikoje ir į Kaukazą, į Kaspijos jūros pakraščius. Pastarajam žygiam net buvo suorganizuotas dalinys "Aleksandro Didžiojo falanga". Matyt, Neronas ne norėjo karine šlove nusileisti Aleksandru Makedoniečiui, be to, galbūt jis puoselėjo minėtį kada nors surengti karo žygį į kitą "pa-saulio kraštą" - Baltijos jūros pakraščius. Todėl roménų didiko vadovaujama ekspedicija galėjo būti kartu ir ekonominė bei karinė žvalgyba.

Šiandien sunku atsakyti į klausimą, kiek dydžio buvo gintaro pargabenimo ekspedicija. Matyt, joje dalyvavo pirkliai iš pačios Romos ir Padunojės provincijų. Turint galvoje tai, kad kelionė per nelabai pažistamus barbarų kraštus buvo ilga ir pavojinga, ekspedicijoje galėjo būti ir karinis apsaugos būrys. Galimas daiktas, kad buvo pakvieti ir vedliai, tikriausiai iš anuo metu roménams draugiškai nusiteikusių pasienio germanų genčių - kvadų, kurie turėjo žinoti pradinę "gintaro kelio" trasą.

Šiandien niekas tiksliai neatsakys į klausimą, kuriais Nerono valdymo metais įvyko ekspedicija ir gladiatorių žaidynės. Savaime suprantama, jog Plinijaus Vyresniojo laikais ši data amžininkams buvo gerai žinoma, todėl autorius nerado reikalo jos paminėti.

Kur kas lengviau paaškinti, kodėl ekspedicija išvyko iš Karnunto miesto Panonijoje. Šis miestas kairiajame Dunojaus krante (šalia dabartinės Vienos, Austrija) buvo ne tik pasienio tvirtovė. Tai buvo vienas didžiausių tuometinės Romos imperijos prekybos centrų, tame kryžiavosi svarbūs prekybos keliai: iš šiaurės - europinio Barbaricumo iki Akvilėjos miesto (svariausio gintaro apdirbimo centro imperijoje) ir iš roménų Pareinės provincijų iki Juodosios jūros. Tai buvo garsiojo "gintaro kelio" išeities taškas. Šiame straipsnyje neaprašinėsime visos pastarojo kelio trasos per Barbaricum žemes. Tuo klausimu paskelbta gana daug darbų (J. Wielowiejski, 1970; 1980 ir kt.). Mus labiau domina tas "Germanijos pakraštys, iš kurio atvežamas gintaras". Taigi kurioje gintarinio Baltijos jūros pakraščio dalyje lankési eques Romanus?

Žinoma, kad Baltijos jūra daugiausia gintaro išmeta pakrantėje tarp Vyslos žemupio ir Šventosios žemupio. Sambijoje ir vakaru Lietuvoje seniai eksplatuojami žemėje esantys gintaro klomai. Aišku, roménai lankési ten, kur buvo gausu gintaro. Plinius nurodo tik atstumą tarp Karnunto ir gintarinio pakraščio - "beveik 600 mylių", t. y. apie 887 km. Atstumas tiesia linija tarp Karnunto ir Baltijos jūros prie Vyslos žiočių yra apie 710 km. Dabar sunku pasakyti, kiek

1 pav. Gyvenvietės Lietuvos pajūryje I a. (apie 10 - 70 m.)

kelio vingių roménams teko įveikti, keliant iki Baltijos. Plinijaus Vyresniojo minimas atstumas neleidžia mums tiksliau nustatyti, iki kokio taško pietrytiname - rytiniame Baltijos pakraštyje buvo atkeliatę roménai.

Atsakymo į šį klausimą tenka ieškoti archeologinėje medžiagoje. Šiuo atveju mums gali padėti I a. vidurio - trečiojo ketvirčio gyvenviečių tinklo nustatymas, nes tik gyvenvietėse galėjo būti Plinijaus Vyresniojo minimos prekyvietės. Neliesime baltų genčių žemėse tuo metu palyginti tankiai apgyvendinto Sambijos pusiasalio. Pasidairykime šiauriau, į dabartinę Lietuvos pajūrio teritoriją, nes mus labiausiai domina, ar roménų ekspedicija ji buvo pasiekusi. Prieš keletą metų šių eilučių autoriu, remiantis tiksliau datuojama archeologine medžiaga, pasiekė pajūryje išskirti maždaug 10 paminklų, ku-

riuos galima datuoti apie 10 - 70 m. e. m. (M. Michelbertas, 1989, p. 15, 1 pav.). Didesnė jų dalis (laikome, kad paminklas rodo buvusią gyvenvietę) yra šiaurinėje dabartinio Šilutės rajono dalyje ir pietinėje dabartinio Klaipėdos rajono dalyje (Jurgaičiai, Nikėlai, Paulaičiai, Šilutė, Mockaičiai, Stragnai). Dar keli paminklai yra dabartiniai Kretingos rajone (Egliškiai, Kurmaičiai, Rūdaičiai II). Savaime suprantama, kad Plinijaus Vyresniojo aprašyto ekspedicijos laikais tų gyvenviečių galėjo būti gerokai daugiau, tačiau kol kas teturime tiek tikslėsių žinių. Atstumas tarp gretimų minėto laikotarpio gyvenviečių kai kur sudaro mažiau nei 10 km. Kai kurios gyvenvietės buvo senos - apgyvendintos dar paskutiniaisiai šimtmeciai prieš m. e. Tarkime, kad prekyvietės buvo tik gyvenviečių susitelkimo vietose. Aptariamuju laikotarpiu pajūryje tokios buvo dvi - tai dabartinės Šilutės apylinkės ir Palangos - Kretingos regionas (1 pav.). Matyt, čia ir reikėtų ieškoti I a. vidurio Lietuvos pajūrio prekyvietių.

Ką rodo konkreti archeologinė medžiaga? Iš gausių vandinės gamybos dirbinių nesunku išskirti roménisko importo dirbinius. Tarp pastarųjų paméginsime atsekti I a. daiktus.

Lietuvoje iki šiol yra rasta keliolika žalvarinių segių, pagamintų roméniskose Padunojės provincijose. Didžiausią grupę sudaro vadinamosios sparninės segės. Viena jų (tipas A238m; Sargėnai, Kauno m., k. Nr. 352 (48)) turi ažūrinę kojelę, didesnė dalis yra be tokio papuošimo (tipas A238r; Sargėnai, k. Nr. 92 (223), Sandrausiskė, Kelmės raj., pilkapis B, k. Nr. 2, Bajoriškiai, Panevėžio raj. (2 egz.), Adakavas, Tauragės raj., Kiaunoriai, Kelmės raj., Vienragiai, Plungės raj., pilkapis B, k. Nr. 3 ir paskutinis radinys - Pailgočio kapinynas, Šilalės raj.) (J. Stankus, 1992, p. 124). Taigi iš viso Lietuvoje jau rastos 9 sparninės segės. Vokiečių tyrinėtojas J. Garbsas (J. Garbsch, 1965) yra surinkęs duomenis apie tokiai segių radinius Padunojės provincijose ir Barbaricume; A238m tipo sparnines seges jis datuoja 40 - 80 m., A238r - I a. antrąja puse.

Kitą grupę sudaro labai profiliuotos segės. A69 tipo didžiulės segės rastos Sargėnuose, k. Nr. 98 (225), Pašakarniuose, Kelmės raj. ir Paragaudyje, Šilalės raj., XXVI pilk., k. Nr. 2. Išvairūs tyrinėtojai šias seges daugiausia datuoja I a. pirmąja puse - II a. pirmąja puse. Lietuvoje jos rastos kapuose su I a. antrosios pusės - pabaigos medžiaga. Labai profiliuota A67 tipo segė rasta Adakavo pilkaliuose. Ją galime priskirti dar I a. pradžiai.

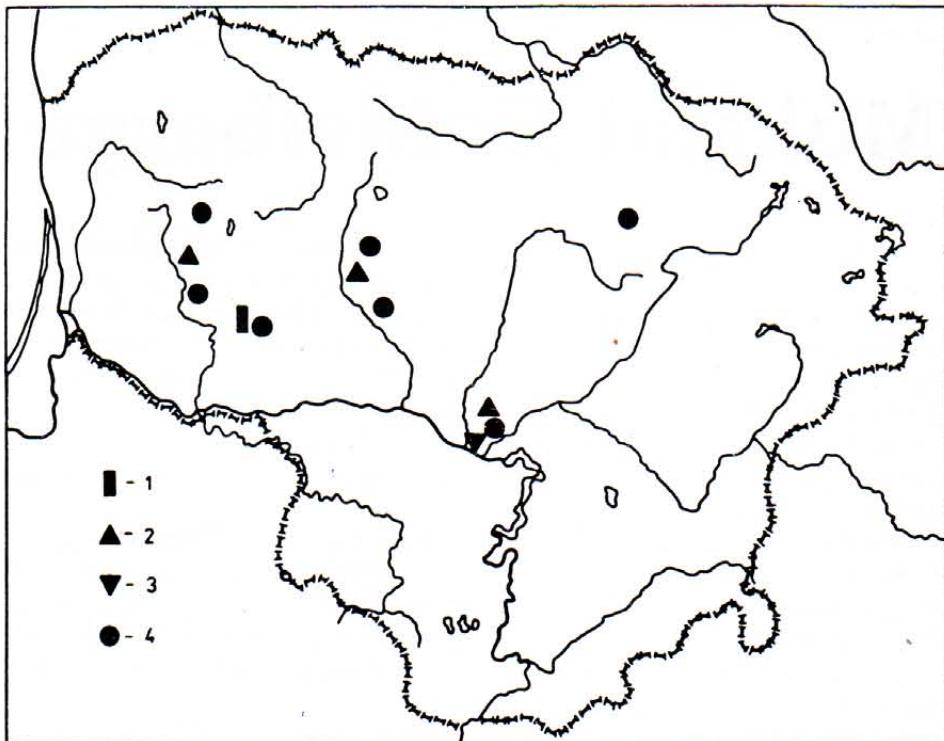
Kaip matome, daugumos segių chronologija (sparninės, A69 tipo) leidžia jų patekimą į Lietuvą sieti su gintaro pargaben-

mo ekspedicija. Taigi gana pagrįstai galime teigti, kad šioje ekspedicijoje dalyvavę Padunojės pirklių gabeno aisciams didelės žalvarines seges. Ankstesnė yra A67 tipo segė, kuri liudija jau seniau buvusius Padunojės provinciją ir Lietuvos gyventojų ryšius.

Romėniškų importo daiktų kartografavimas europinio Barbaricum teritorijoje leidžia mums padaryti dar keletą įdomių išvadų. Minėto J. Garbšo duomenimis, A238m tipo sparninių segių už imperijos ribų téra rasta tik Lietuvoje ir Sambijos pusiasalyje (buvo Eisliethen vietovė), t. y. baltų žemėse. A238r tipo segių, be Lietuvos (čia jau rasti 8 vnt.), už imperijos ribų rasta tik 2 vnt. - Vroclave (Lenkija) ir Puchewe (Slovakija). Pastarosios vietovės yra buvusioje "gintaro kelio" trasoje. Todėl jau anksčiau kai kurie tyrinėtojai buvo padarę išvadą, jog sparninės segės buvo prekė, skirta baltams ar net Lietuvos gyventojams (A238r). Didžiausias sparninių segių kiekis už imperijos ribų Lietuvos rodytu, kad jos čia pateko ne per tarpininkus, bet buvo atgabentos pačių romėnių pirklių. Matyt, eques Romanus vadovaujama ekspedicija lankėsi Vakaru Lietuvos. Taigi atsakėme į paskutinį mūsų keliamą klausimą.

Atkreipia dėmesį ir tokie dalykai. Minėtų romėniškų sparninių ir labai profiliuotų segių radimviečių Lietuvos žemėlapis (2 pav.) rodo, kad jos rastos ... ne Vakaru Lietuvos pajūryje, bet daugiausia Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapynų teritorijoje, centrinėje Lietuvos. Atstumas tarp labiausiai į vakarus esančių segių radimviečių ir Baltijos jūros tiesia linija yra apie 50 - 60 km. Dalis radimviečių yra Jūros upės aukštupyje, kitos - Dubysos vidupio srityje, dar viena dalis - Nemuno ir Neries santakoje. Matyt, Lietuvos gyventojų vidaus prekyboje jau I a. svarbū vaidmenį turėjo ne tik Nemunas, bet ir jo intakai - Jūra ir Dubysa. Žemaitijos ir centrinės Lietuvos gyventojai roménų atvežtas prekes veikiausiai gavo iš Lietuvos pajūrio pirklių. Nesunku paaškinti ir faktą, kodėl ir pajūrio žemėse nerandama I a. roménų segių. Kol kas archeologams ten pasisekė surasti labai nedaug to laikotarpio kapų, o gyvenvietės mažai tyrinėtos.

Grižtant prie roménų pirklių ir prekybos organizacijos Padunojės provincijose, reikia pažymeti, jog ten buvo gerai organiuota prekyba su tolimes barbarų kraštais. Stambiouose pasienio prekybinuose taškuose pirklių kaupdavo tokias prekes, kurios Barbaricume turėdavo didžiausią paklausa. Matyt, Karnuntas buvo roménų - baltų genčių prekybos centras, iš kurio ir vėliau buvo keliaujama parga-

2 pav. Roménų Padunojės provincijų segių radinai Lietuvoje: 1 - A67; 2 - A69; 3 - A238m; 4 - 238r.

benti gintaro. Greičiausiai Karnunte buvo įsikūrę pirkliai - vertėjai ir veldiai per "gintaro kelią". Pastarajį faktą liudija slovakų archeologų radinys. 1976 m. restauruojant Boldogo bažnyčią (pietvakarių Slovakijoje), jos sienoje rasta įmūryta sena roménų antkapinė plokštė (T. Kolnik, 1978). Šis antkapis I a. buvo pastatytas roménų XV legiono centurionui Kvintui Atiliui Primui. Antkapijo įraše sakoma, kad Q. Atilius Primus buvo taip pat legiono interpres (vertėjas), o vienu savo gyvenimo tarpsniu - ir negotiator (pirklys). Yra žinoma, kad XV legionas Karnunte buvo nuo 14 iki 62 m., vėliau permestas į rytus ir 71 m. vėl sugrąžintas į Karnunto īgulą. Čia legionas buvo iki 114 m. T. Kolniko nuomone, įrašas antkapyje pagal epigrafinius duomenis gali būti datuojamas vėliausiai I a. antrąja puse.

Būdamas vertėjas, Q. Atilius Primus tikriausiai mokėjo germanų (kvadų, markomanų), galbūt dakų ar kitų barbarų kalbas. Nedrįstame teigti, kad jis buvo susipažinęs ir su baltų dialektais, tačiau jam turėjo būti neblogai žinomas "gintaro kelias". XV legiono buvimo laikas Karnunte leidžia daryti prielaidą, kad šis vertėjas galėjo dalyvauti Nerono laikų ekspedicijoje, galbūt ir kaip karinės apsaugos būrio narys ar pirklys. Kas žino? Iš klausimą tikslaus atsakymo niekada nesužinosime.

Kokie buvo Nerono laikų gintaro pargabenimo ekspedicijos padariniai? Pirmiausiai ši ekspedicija Romos imperijai "atrado" barbarų žemų pakraštį - aiscią žemes. Egzotišku gintaru papuoštos gladiatorių žaidynės sukėlė imperijoje didžiulį susidomėjimą juo, ginta-

ras pasidarė madingas. Ši mada skatino Padunojės provincijų pirklius toliau plėsti ryšius su baltų žemėmis, kuriose buvo gausu gintaro. Kita vertus, prekyba gintaru leido aisciams - baltams integrutioti į Centrinės

- Pietų Europos ekonominį bei kultūrinį ryšių sferą, patiems pasidairyti imperijos provincijose. Neatsitiktinai Karnunte yra aptikta baltiškų vadinosios prūsų serijos akinių segių. Kultūriniai ryšiai lémė, kad jau I a. pabaigoje apie aiscius imperijoje pateikiamas konkretesnių žinių pluoštas (Tacito "Germanija").

Literatūra

1. Kolendo J. Wyprawa po bursztyn balticki za Nerona // Pomorania antiqua. Wrocław i inni, 1981. T. X. P. 25 - 63.
2. Wielowiejski J. Kontakty Noricum i Panonii z ludami polnocnymi. Wrocław, 1970.
3. Wielowiejski J. Główny szlak bursztynowy w czasach Cesarstwa Rzymskiego. Wrocław, 1980.
4. Michelbertas M. Vakaru Lietuvos apgyvendinimas senajame geležies amžiuje ir kai kurie šio regiono etninės istorijos klausimai // Vakaru baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 13 - 21.
5. Stankus J. Pailgočio kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. I. P. 122 - 124.
6. Garbsch J. Die norisch - pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchener Beiträge zur Vor - und Frühgeschichte. München, 1965. Bd. 11.
7. Kolnik T. Q. Atilius Primus - Interpres Centurio und Negotiator // Acta archeologica ASH. Budapest, 1978. 30 (1 - 2). P. 61 - 75.

Mokslai Heidelbergė

Gerbiamas redaktoriau,

Pirmiausia noriu Jūsų atsiprašyti už tai, kad uždelsiau šį rašinėlį. Pabandžiau kuo aiškiau aprašyti studijavimo sistemą Heidelberge. Nežinau, ar pavyko, ar suprantamai parašiau. Atvirai kalbant, iškart atvykusi čia studijuoti, aš pati jos niekaip negalėjau perprasti, nes Heidelbergo universitete mokymosi principai kitokie nei Vilniuje, todėl ir buvo nelengva suvokti, ką duotų vienas ar kitas seminaras arba kada reikia laikyti koki egzaminą. Bet dabar, rodos, viską suprantu ir uoliai studijuoju. Nuo žiemos pradėjau magistro studijas, t.y. pasirinkau tuos dalykus, kurie reikalingi magistro laipsniui. Nežinau, kiek laiko čia pasiliksiu - tai priklausys nuo to, ar gausiu stipendiją dar metams, kad galėčiau baigti magistro studijas ir universitetą.

Studijuoti man patinka, stengiuosi kuo daugiau sužinoti, nes Vilniuje Vidurio Europa bei kitomis teritorijomis tikrai nedaug tesidomima. Netrukus skaitysiu referatą "Unetičės kultūra". Apie ją prirašyta daugybė knygų ir vokiečių, ir kitomis kalbomis. Aš pirmiausia bandau susipažinti su čekų bei slovakų tyrinėjimais, nes galiu skaityti šiomis kalbomis. Pačiai baisu, kad iki šiol dar nieko nenuveikiau - dabar studijuoju tai, ko reikalauja universitetas, o saviems interesams tiesiog nelieka laiko. Bandau išsiaiškinti žalvario amžiaus periodizaciją, ji labai paini - yra keletas chronologinių sistemų, o patys vokiečiai iki šiol nesutaria dėl žalvario amžiaus pradžios ir kitų dalykų. Bet taip dar įdomiau - susipažisti su įvairiomis nuomonėmis ir įvairiais tiek reliatyvios, tiek absolūtios chronologijos metodais. Studijuoti tikrai įdomu, nors kartais ir nelengva. Savaitgalias dažnai važiuojame į kokias nors ekskursijas, apie kurias reikia rašyti referatus. Tam taip pat reikia laiko, taigi nuolat skubu.

Tikiuosi, kad Jums gerai sekasi Jūsų darbai leidžiant tolesnius numerius. Šis žurnalas labai reikalingas, todėl džiugu, kad Jums kilo idėja jį išleisti. Linkiu Jums geros kloties.

Su pagarba - Agnė Čivilyté

Heidelbergas

Heidelbergo universitetas yra seniausias Vokietijoje. Tai trečiasis vokiečių universitetas - anksčiau už jį buvo įkurti Prahos ir Vienos universitetai. 1386 metų birželio 24 dieną popiežiui Urbanui VI paskelbus bulę dėl generalinių studijų steigimo, Pfalco kunigaikštis Ruprechtas I émė rūpintis universiteto steigimu savo rezidencijos mieste Heidelberge, norėdamas jį paversti kultūriniu bei religiniu centru. Tų pačių metų lapkričio mėnesį jis pagaliau buvo įkurtas. Pirmuoju jo rektoriumi tapo olandas Marsilius von Inghe. Šis vienas žymiausių universitetų išgyveno keletą lemingų savo istorijos etapų. XVI amžiaus antrojoje pusėje jis įgijo evangelikų aukštosios mokyklos statusą ir tapo Europos mokslo bei kultūros centru. XVI amžiaus pabaigoje čia ypač paplitė kalvinistų idėjos. Trisdešimtmečio karo metu (1618 - 1648) universitetas neteko savo reikšmės, po Liudviko XIV kariuomenės antruoju ir Heidelbergo užėmimo garsioji jo Bibliotheca Palatina buvo išgrobstytą, o pats universitetas uždarytas XIX amžiaus pradžioje, Heidelbergui įėjus į Badeno sudėtį, Badeno kunigaikštis Karlas Frydrichas universitetą atkūrė ir reformavo. Universitetui suteikti abiejų jo įkūrėjų vardai ir jį pradėta vadinti Ruprechto - Karlo universitetu. Naują pakilimą universitetas patyrė XIX amžiuje, klestint ne-

ohumanizmui bei romantizmui, plėtojantis gamtos ir teisés mokslams. XX amžiaus pradžioje čia vyravo jau amžių sandūroje kiusios liberalinės nuotaikos, inspiruotos Makso Véberio ir jo bendraminčių. Veimaro respublikos laikais Heidelbergas buvo garsus K. Jasperso, M. Dibelius, G. Radbricho veikla, demokratinėmis idėjomis. Trečiojo Reicho metu jis buvo slopinamas, universitetą turėjo palikti daugelis profesorių bei studentų, nemažai jų emigravo arba tapo teroro aukomis. Po Antrojo pasaulinio karo vėl atgijo nuo seno universitete vyrausius kūrybinę dvasią, humanišumas ir teisingumas. Šiandien jame studijuojama daugiau nei 27 000 studentų, jis garsėja vėžinių ligų tyrimo centru, klinikomis, M. Plancko astronomijos institutu, molekulinės biologijos bei atominės fizikos tyrinėjimais.

Nuo 1969 m. universitetas padalytas į 16 fakultetų. Šeši jų sudaro humanitarinių mokslų grupę. Kiekvieną fakultetą sudaro keli institutai (katedros), kurių pakraipa atitinka bendrą fakulteto profilį. Tokiu būdu sudaromas pagrindas specializuotoms studijoms. Kokią vietą čia užima archeologija ir kaip ji yra studijuojama?

Archeologijos studijos priklauso orientalistikos ir senovės mokslų fakultetui. Jame yra įsikūrė penki institutai.

Archeologija studijuojama trijuose instituose. Kiekvienas institutas turi atskirą jos šaką. Čia suteikiama galimybė studijuoti ne tik Vidurio, Rytų, Pietryčių Europos ar Skandinavijos archeologiją (visa tai čia vadinama prieistorė), bet ir klasikinės, Egipto ir Artimųjų Rytų archeologijos specialybes. Taigi studenai susipažsta su visuotinės archeologijos pagrindais.

Archeologijos studijų principas atitinka bendrą Heidelbergo universiteto mokymosi sistemą, susidedančią iš trijų studijuojamų dalykų - vieno pagrindinio ir dviejų šalutinių. Studentas, rinkdamasis šalutinius dalykus, gali juos susieti su pagrindiniu dalyku ir taip jį labiau pagilinti, arba šalutiniai dalykai gali būti pasirinkti neatsižvelgus į pagrindinį dalyką.

Kiekvienas institutas siūlo atskirą mokymosi programą. Semestro pradžioje išleidžiamos brošiūros, kuriose surašyti paskaitos, seminarių, ekskursijos bei įvairūs svečių pranešimai. Studijų planus ir paskaitų tvarkaraščius sudaro patys studentai, laisvai pasirinkdami dalykus, bet atsižvelgdami į tam tikrus reikalavimus, priklausantius nuo studijų lygio. Heidelbergo universitete, kaip ir kituose Vokietijos universitetuose, studijuojama keliomis pakopomis (lygiais). Studijų laikas čia skaičiuojamas ne metais, bet semestrais, o pačios studijos suskirstytos į pagrindines (Grundstudium) bei magistrines (Magisterstudium). Ši sistema panaši į Vilniaus universitete galiojančią bakalaurinių ir magistrinių studijų sistemą. Pagrindinės studijos Heidelbergo universitete turi būti tesiama ne ilgiau kaip šešis semestrus. Jos baigiamos egzaminu, vadinau Zwischenprüfung. Studijuojant archeologijos specialybes - klasikinės, Artimųjų Rytų, Egipto ar prieistorės - keliami šie reikalavimai:

1) Studentas privalo surinkti tam tikrą ir pagrindinio, ir šalutinių dalykų lankytų seminarų bei išlaikytų egzaminų skaičių. Pagrindinio dalyko seminarų bei egzaminų yra daugiau.

2) Norint išlaikyti šį egzaminą, reikia dalyvauti keliose universiteto rengiamose ir finansuojamose ekskursijose. Jų skaičius taip pat priklauso nuo dalyko.

3) Egzaminas nebus išlaikytas, jei studentas neatliks keturių savaičių archeologinės praktikos. Studentams, kurie archeologiją studijuoją kaip šalutinį dalyką, kasinėjimų laikas būna trumpesnis.

Magistrinės studijos baigiamos egzaminais. Pagrindinio dalyko laikomi du egzaminai: vienas žodžiu, kitas raštu, o šalutinių - po vieną žodžiu. Egzaminų laiką nustato patys studentai, iš anksto tai suderindami su profesoriumi. Jie laikomi individualiai, o ne grupėmis, kaip įprasta pas mus. Reikia parašyti ir magistrinį darbą, kurį perskaito ir įvertina du profesoriai. Magistriniai darbai čia, ne taip, kaip Vil-

Centriniai Heidelbergo universiteto rūmai

niaus universitete, nėra ginami. Darbo temų pasiūlo pats studentas, o jo rašymo laikas, kaip ir pačių magistrinių studijų, nėra ribojamas. Kai kurie studentai jų nebaigia, būdami septynioliktame ar net aštuonioliktame semestruose.

Magistrinių studijų metu taip pat reikia atsiskaityti už tam tikrą seminarų bei ekskursijų skaičių.

Heidelbergo universitete nėra praktikuojamas kursinių darbų rašymas. Svarbiausia čia yra 15 - 20 puslapių referatai, kurie vertinami penkiabale sistema: blogiausias pažymys - 5, geriausias - 1. Kartu su įvertintu referatu studentas gauna pažymėjimą, kad jis atskirkaitė už tam tikrą kursą.

Paskaitų ir seminarų pobūdis yra kiek kitoks nei Vilniaus universitete. Paskaitos yra lankomos tam, kad studentas galėtų pagilinti tam tikras žinias ir papildyti jomis seminarus. Išklauses paskaitų ciklą, studentas niekuo neįpareigojamas. Kitaip yra su seminarais. Jie skirtomi į kelis tipus: diskusiją (proseminara), tarpinį seminarą (mittleseminara) ir pagrindinį seminarą (hauptseminara). Žemėnasių lygi turėti diskusiją. Jos metu studentai klausosi dėstytojo pranešimų, o semestro pabaigoje laiko egzaminą raštu. Diskusija savo pobūdžiu primena mums išprastas paskaitas Vilniaus universitete, tik jo metu studentai turi atlikti tam tikrus namų darbus. Svarbiausias yra Pagrindinis seminaras. Jį lanko aukštesniuose semestruose, magistrinėse studijose esantys studentai. Tarpinio seminaro ir Pagrindinio seminario metu skaitomi pačių studentų parengti referatai.

Nesunku pastebėti, jog studentai Heidelbergo universitete nėra labai užimti. Papras tai per vieną semestrą pasirenkamas vienas arba du seminarai, studentas parašo vieną referatą ir išlaiko vieną egzaminą (jeigu pasi-

renkamas diskusija) arba parašo du referatus. Palyginus šią mokymosi sistemą su Vilniaus universiteto reikalavimais, matyt, jog Vilniuje studijuojama daug intensyviau - juok vieno semestro metu studentai išklauso keletą paskaitų ciklų, lanko seminarus, kuriuose taip pat skaitomi referatai, sesijos metu išlaiko ne mažiau kaip tris egzaminus, o metų pabaigoje parašo kursinį darbą. Bakalaurinės studijos, skirtingai nei Heidelbergo Hauptstudium, Vilniuje baigiamos bakalauriniu darbu, kurį reikia apsiginti katedrose, bei egzaminais. Archeologinė praktika taip pat atliekama kiekvienais metais, tuo tarpu Heidelberge ji trunka keturias arba aštuonias savaites. Be to, visus reikalavimus Heidelbergo universitete studentai turi įvykdyti per šešis semestrus, o magistrinių studijų skaičius, kaip minėta, ap-

skritai neribojamas. Taigi studijos Vokietijoje yra laisvesnės, labiau orientuotos į studentų individualų, į mokymosi programą nejeinančių darbą.

Panagrinėkime smulkiau seminarų, pasakaitų, ekskursijų, archeologinių kasinėjimų bei praktinių užsiemimų eiga Heidelbergo universitete.

Seminara

Jų temos pasiūlomas kiekvieno semestro pradžioje išleidžiamose brošiūrose. Studentai patys savo nuožiūra pasirenka seminarus. Seminaro eiga priklauso nuo jo pobūdžio. Tarpinio seminaro metu kalba tik dėstytojas, o studentai dalyvauja seminaro pabaigoje vykstančiose diskusijose. Dėstytojas veda tik pirmajį diskusijos ir pagrindinio seminaro užsiemimą, o visus kitus - patys studentai, skaitydami savo referatus. Diskusijų referatų temas pasiūlo pats dėstytojas, kartu nurodydamas atitinkamą literatūrą. Skirtingai nuo diskusijų, pagrindinio seminaro temas siūlo studentai, jie savarankiškai sudaro ir literatūros sąrašus. Diskusijos referatai būna sintetinio - kompiiliacino pobūdžio: renkama ir apibendrinama su referato tema susijusi literatūra. Kitaip atrodo pagrindinio seminaro referatai. Jie turi atspindeti paties studento mintis, pagrįstas konkrečiomis išvadomis. Pranešėjas, skaitydamas referatą, ir dėstytojui, ir visiems seminaro dalyviams išdalija tezių lapus, kuriuose būna nurodyta literatūra ir referato santrauka su išvadomis. Kartu referentas pateikia chronologines lenteles ir kitokią vaizdinę medžiagą (žemėlapius, schemas, paveikslus ir t.t.). Pranešimo metu visuomet būna rodomas skaidrės, kurias studentai gali išsigyti institutoose esančiose diatekose. Referatai semestro pabaigoje sutvarkomi, išspausdinami ir atiduodami dėstytojui.

Orientalistikos ir senovės mokslų fakultetas

Paskaitos

Paskaitų metu taip pat išdalijami literatūros sąrašai ir chronologinės lentelės, rodomos skaidrės.

Ekskursijos

Jos dažniausiai susijusios su semestro metu išklausyti kursu. Tokiu būdu studentai praktiškai susipažsta su analizuota medžiaga ir muziejuose, ir archeologinių tyrinėjimų vietose. Keletas pavyzdžių:

Seminaras - "III - I tūkstantmečio pr. Kr. Artimuojų Rytų paminklai Luvro muziejuje" - ekskursija į Luvrą.

Seminaras - "Rytų Alpių regiono prieistorė" - ekskursija į Austriją po žymiausių jos muziejus bei archeologinių tyrinėjimų vietas.

Ekskursijų metu dar kartą apžvelgiama nagrinėtoji medžiaga, studentai kartais rašo protokolus - ataskaitas, tuo dar labiau paglindami savo žinias.

Archeologinė praktika

Kaip minėta, ji trunka keturias savaites. Jeigu kasinėjama Artimuosiuose Rytuose arba Graikijoje, ji būna ilgesnė: 6 - 8 savaitės. Semestro metu išklausomas įvadinis - mokomasis kursas, kuriame studentai teoriškai susipažsta su pagrindine kasinėjimų technika, metodais bei principais. Patys kasinėjimai iš esmės nesiskiria nuo Lietuvoje vykdomų. Tai komi mums žinomi darbo metodai, naudojami tie patys įrankiai, prietaisai ir kt. Kartais jie būna kiek neįprasti - pavyzdžiui, kietam gruntu kasti tiriamajame plote su radiniais naudojamas ledo skaldiklis, nors ir gresia pavojus tiek stratigrafijai, tiek radiniams. Nivelyras nenaudojamas, jis pakeičiamas ilgu persvičiamu gumos vamzdeliu, pripildytu spalvoto skysčio. Juo matuojami radinių ir sluoksnių aukščiai nuo Adrijos jūros lygio. Taigi kasinėjimų metodika ypatingu modernumu ar nauja technika nepasižymi.

Kasinėjimų metu studentai tiesiogiai įjungiami į tyrinėjimų procesą. Ekspedicinę grupę sudaro kasinėjimų vadovas, jo asistentas bei bendradarbiai (studentai). Pastarieji atlieka ne vien fizinių darbų, nes kasinėjimai turi mokomąjį pobūdį. Kiekvienas studentas privalo atlėkti tam tikrus tiriamuosius ir techninius darbus: rašyti protokolus, braižyti schemas, matuoti, fotografuoti, tvarkyti ir rūšiuoti radinius. Kiekvienos dienos darbo rezultatai įvedami į kompiuterį.

Pastaba: šios mintys yra pagrįstos tik vienų kasinėjimų principais. Kitose vietose tyrinėjimai gali remtis skirtingais metodais.

Praktiniai užsiėmimai

Užsiėmimuose, vykstančiuose semestro metu, dirbama su konkrečia medžiaga (keramika, akmens, titnago dirbiniai) arba būna at-

Prieistorės ir Artimuojų Rytų archeologijos instituto biblioteka

liekami lauko tyrimų matavimo kursai. Jų metu dažnai eksperimentuojama (apdorojami, verpiami linai, lipdomi puodai bei verpstukai ir t. t.). Šiuos užsiėmimus būtų galima palyginti su Vilniaus universiteto seminarais muziejuje, Restauravimo centre arba Žemutinėje pilyje.

P o archeologijos studijų pagrindų Heidelbergo universitete apžvalgos vertėtų pakalbėti apie seminarų bei paskaitų tematiką, jų įvairovę bei svarbiausias kryptis. Kiekvieno instituto seminarų ir paskaitų temos yra skelbiamos tik vienam semestrui. Todėl studentas negali iš anksto suplanuoti savo studijų eigos, t. y. jis neturi galimybės susidaryti individualaus studijų plano keliems semestrams į priekį, chronologine ir temine tvarka suskirstyti pasirinktus seminarus bei paskaitas. Siūlomos temos nėra derinamos tarpusavyje. Dėl šios priežasties studijuoja nesilaikant vientisos chronologinės raidos, kaip įprasta Vilniaus universitete (akmens amžius - žalvario amžius - ankstyvasis ir senasis geležies amžiai - vidurinysis geležies amžius - viduramžių archeologija), o atskiromis atkarpomis, kartais labai ryškiai viena su kita kontrastuojančiomis. Pavyzdžiui, pirmame semestre studentas savo mokslus gali pradėti nuo Halštato laikotarpio, neturėdamas jokio supratimo apie akmens ar žalvario amžių, nes to semestre programoje nėra paskaitų arba seminarų, susijusių su šiaisiai laikotarpiais. Toks padrikas studijavimas neformuoja vientiso chronologinės bei kultūrinės raidos supratimo. Antra vertus, Heidelbergo studentas gali labiau įsigilinti į siauresnę vieno ar kito laikotarpio problematiką. Paskaitos apima platesninius regionus bei laikotarpius, o seminarų temos yra gana siauros. Jas būtų galima su-

skirstyti į kelias grupes:

1) Temos, apimančios tam tikrą regioną (pvz., Pietryčių Europos prieistorė, Rytų Alpių regiono prieistorė, Palestinos ir kaimyninių teritorijų prieistorė).

2) Temos, apimančios tam tikrą regioną tam tikruose chronologiniuose rémuose (pvz., III tūkstantmečio Mesopotamija, Italija chalikito ir žalvario amžiaus laikotarpiu).

3) Temos, apimančios konkretų archeologinį objektą konkrečiu laikotarpiu (pvz., V amžiaus pr. Kr. graikų plastika, bronzos depavimasis Halštato A2/B1 laikotarpiu, Halštato laikotarpio kapinynų madžiagos įvertinimas).

4) Temos, apimančios tam tikrus archeologinius objektus plačiuose chronologiniuose rémuose (pvz., graikai ir jų mirusieji, roménų dievai germanų provincijose, roménų miestai, Minojiški rūmai, oficialios veiklos vietas ir patalpos).

5) Temos, nagrinėjančios archeologinių tyrinėjimų metodologiją ir susijusios su tiksliaisiais mokslais (pvz., archeologijos metodai ir teorijos, gamtos mokslų metodai archeologijoje: fizikiniai ir cheminiai datavimo būdai).

Dažniausiai siūlomos trečiosios grupės temos. Jos atitinka bendrą, racionalistinę - analitinę archeologijos studijavimo Heidelbergo universitete kryptį. Didžiausias dėmesys čia skiriama konkrečių archeologinių objektų ir jų medžiagos analizei (pvz., kapinynų medžiagos įvertinimui, lobų sudėties ir jų patekimo į archeologinę aplinką priežasčių nustatymui ir t. t.). I tiriamajį objektą žiūrima pirmiausiai kaip į informacijos šaltinį. Jis analizuojamas keliomis pakopomis - pirmiausia sugrupuoja mi ir tipologizuojami radiniai, išsamiai išaiškinamos jų radimo aplinkybės (kapas, lobis, pavienis radinys), po to nustatomas tarpusavio santykis (kokį dalį sudaro vienos ar kitos grupės radiniai, procentinis jų kiekis viena-

me objekte - lobyje, kape, kapinyne ir t. t.) ir galiausiai, remiantis gautais rezultatais, interpretuojama ir teoretuojama, visuma priskiriama kultūrai ar grupei. Suminėti principai tik fragmentiškai nusako tiriamojo darbo eiga, kuri yra žymiai sudėtingesnė. Ji remiasi statistiniais, stratigrafiniais bei seriacijos metodais. Čia neapsieinama be kompiuterio. Dau-gelis studentų turi įsigiję personalinius kompiuterius, o neturintiems siūlomos paslaugos Universiteto skaičiavimo centre. Kai kurių seminarų metu naudojami mini kompiuteriai, jais studentai tiesiogiai gali apdoroti surinktą medžiagą, konsultuodamiesi tarpusavyje ir diskutuodami.

Taip pat dažnos yra ir antrosios bei pirmosios grupės temos. Idomumo dėlei pateikiama vasaros semestro 1994 ir žiemos semestro 1994/95 m. m. paskaitų bei seminarų sąrašas:

Vasaros semestras 1994 m. m.

Prieistorė

Paskaita - "Pietryčių Europos prieistorė"

Paskaita - "Neolitinių gyvenviečių formos Europoje"

Tarpinis seminaras - "Bronzos deponavimas Ha A2/B1 laikotarpiu"

Paskaita - "Vidurio Europos prieistorė"

Tarpinis seminaras - "Rytų Alpių regiono prieistorė"

Praktinis užsiėmimas - "Titnaginių, akmeninių bei kaulinių įrankių technologija ir ergologija"

Praktinis užsiėmimas - "Lauko tyrimų pagrindai"

Tarpinis seminaras - "Archeologiniai metodai ir teorijos"

Diskusija - "Neolitinė akmens industrija ir tipologija"

Paskaita - "Gamtos mokslų metodai archeologijoje : fiziniai ir cheminiai datavimo metodai. I dalis"

Diskusija - "Italija chalkolite ir žalvario amžiuje"

Tarpinis seminaras - "Tautų kraustymasis Reino - Maino srityje"

Tarpinis seminaras - "Žalvario amžiaus gyvenvietės Karpatų srityje"

Archeologiniai kasinėjimai

Ekskursija į Rytų Alpių regioną

Artimuju Rytų archeologija

Pagrindinis seminaras - "Mesopotamija III tūkst. pr. Kr."

Paskaita - "Palestinos ir kaimyninių sričių prieistorė"

Diskusija - "III - I tūkst. pr. Kr. Artimuju Rytų paminklai Luvre"

Tarpinis seminaras - "III - II tūkst. pr. Kr. didieji Mesopotamijos pastatai"

Ekskursija į Luvrą

Klasikinė archeologija

Paskaita - "Romėnų miestai"

Paskaita - "Mikénų kultūros klestėjimas ir žlugimas"

Paskaita - "Ankstyvoji Graikija ir Rytai"

Diskusija - "Klasikinė ir helenistinė graikų plastika"

Diskusija - "Graikai ir jų mirusieji"

Tarpinis seminaras - "Orientalistinės epochos menas Graikijoje"

Tarpinis seminaras - "Romėnų sarkofagai"

Pagrindinis seminaras - "Graikų portretai"

Pagrindinis seminaras - "Romėnų mozaikos"

Praktinis užsiėmimas - "Graikų keramika"

Praktinis užsiėmimas - "Archeologinių kasinėjimų metodika ir technika"

Praktinis užsiėmimas - "Antropologija ir archeologija"

tarpio kapinynų medžiagos įvertinimas"

Tarpinis seminaras - "Neolito ir chalkolito laikotarpiu antropomorfinė plastika Europoje"

Diskusija - "Ivadas į prieistorę"

Tarpinis seminaras - "Ankstyvojo žalvario amžiaus kultūros ir grupės"

Ekskursijos - įvairūs muziejai

Klasikinė archeologija

Paskaita - "Mikénų kultūros žlugimas, jūrų tautos ir tamsieji amžiai"

Paskaita - "Archajinio periodo graikų plastika"

Diskusija - "Ivadas į klasikinę archeologiją"

Diskusija - "Romėnų sieninė tapyba"

Diskusija - "Romėnų aukojamieji reljefai"

Tarpinis seminaras - "Antikinių šukių nustatymas, piešimas ir matavimas"

Tarpinis seminaras - "Graikų plastika V amžiuje pr. Kr."

Tarpinis seminaras - "Graikų menas romėnų pasaulyje"

Pagrindinis seminaras - "Oficialaus gyvenimo vietas ir patalpos"

Pagrindinis seminaras - "Minojiškieji rūmai"

Praktinis užsiėmimas - "Graikų skulptūros"

Egiptologija

Tarpinis seminaras - "Libijų ir etiopų istorija ir paminklai"

Vaizdas iš bibliotekos

teratūrinio teksto analizavimas.

Žiemos semestras 1994/95 m. m.

Prieistorė

Paskaita - "Akmens amžius iki vidurinio neolito Vidurio Europoje"

Paskaita - "Gamtos mokslų metodai archeologijoje: fiziniai ir cheminiai datavimo metodai. II dalis"

Pagrindinis seminaras - "Halštato laiko-

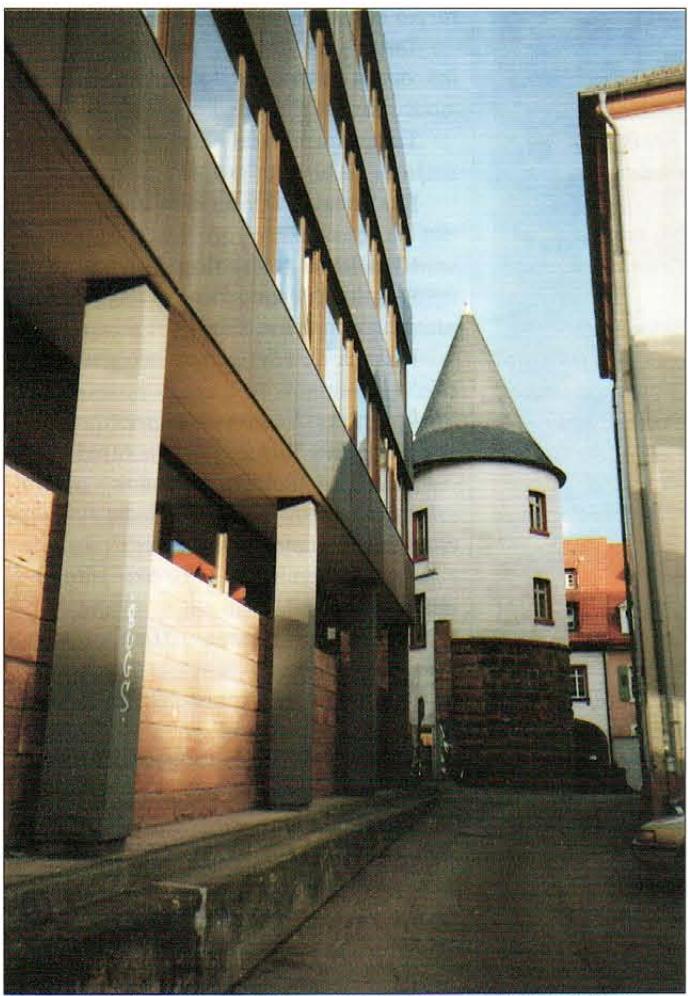
Pagrindinis seminaras - "Naujosios valstybės Tėbų nekropoliai"

Tarpinis seminaras - "Viduriniosios valstybės archeologijos paminklai"

Tarpinis seminaras - "Viduriniosios valstybės plokštės"

Praktinis užsiėmimas - "Krikščioniška Nu-mibija - krikščioniško meno objekta"

Paskaita - "Numibijos kultūros ir Egipto politika Numibijoje iki XVIII dinastijos"

Gatvelė šalia Orientalistikos ir senovės mokslų fakulteto

Kalbos kursai - Egipto, ptolemėjų, koptų.

Siūlomų paskaitų ir seminarų yra gana daug. Ypač didžiulis pasirinkimas klasikinės archeologijos specialybėje, nes ji yra populiarus. Nesunku pastebeti, jog daugelis šios specialybės temų yra susijusios su graikų ir romėnų plastika, nes antikinio meno studijoms Heidelbergo universitete sudarytos puišios sąlygos. Instituto patalpose yra graikų ir romėnų skulptūrų ekspozicija (gipsinės originalų kopijos) bei įvairių antikinių vertybų natūralaus dydžio kopijos. Institute taip pat eksponuojami kasinėjimų metu sukaupti radiniai iš Graikijos, Egipto ir Artimųjų Rytų. Todėl seminarų bei praktinių užsiėmimų metu studentai gali tiesiogiai aptarti analizuojamus objektus. Klasikinės archeologijos temų įvairovę lemia dar ir tai, kad šioje srityje dirba nemažai specialistų. Kitaip yra prieistorės ir Artimųjų Rytų archeologijos institute. Šiuo metu Jame yra likę tik trys dėstytojai - vienės profesorius ir du asistentai. Dėl šios priežasties dažnai iškyla keblumų. Pavyzdžiu, žiemos semestre Artimųjų Rytų archeologijos specialybėje nėra nei vieno Pagrindinio seminaro, nes anksčiau jiems vadovavęs profesorius tapo Vokietijos archeologijos instituto Turkijoje direktoriumi ir išvyko, o kito profesoriaus universitetas nesurado. Suprantama, jog dėl to nukenčia studijų kokybė bei susiaurėja temų pasiūla. Vilniaus universitete situacija

Šiuo atžvilgiu yra geresnė - nors temų įvairumas šiek tiek siauresnis, tačiau studentai turi galimybę klausyti daugelio dėstytojų paskaitų ir taip susipažinti su įvairiais reikalavimais bei dėstymo metodais. Iš paiteikto studijuojamų dalykų sąrašo matyti, jog visos temos Heidelbergo universitete susijusios su archeologija. Nesunku pastebeti, kad ji visiškai atskirta nuo kitų humanitarinių specialybų. Kaip minėta, archeologijos studijos šiamme universitete vyksta siaura specializuota kryptimi, todėl studentai neįgyja visapusiško išsilavinimo ir vėliau lavinasi savarankiškai. O Vilniaus universiteto archeologai, be savo specialybės dalykų, iškluso ir nemažai šalutinių, su istorija bei kultūra susijusiu kursu (visuotinė istorija, kultūros istorija, logika, dailės istorija, filosofija, antropologija ir t.t.). Be to, Vilniuje, kitaip nei Heidelberge, dėstoma numizmatika, heraldika, muziejininkystė; šie dalykai praplečia archeologo akiratį įvairiomis kryptimis. Taigi, palyginus Heidelbergo bei Vilniaus universiteto studijų programas, matyti, jog pirmoji remiasi daugiausia specializuotais, siauro pobūdžio dalykais, o antroji yra įvairesnė, visapusiškesnė.

Keletą žodžių reikėtų tarti apie bibliotekų sistemą bei jų funkcionavimą Orientalistikos ir senovės mokslų fakultete. Kiekvienas institutas turi savo atskirą biblioteką. Ji yra griežtai specializuota ir nesujusi su kitomis bibliotekomis. Kiekvienoje bibliotekoje saugomas tik tam tikros archeologijos šakos problematiką atspindinčios knygos. Pavyzdžiu, Prieistorės ir Artimųjų Rytų archeologijos institute nėra klasikinės archeologijos ar egiptologijos knygų, nes jos yra sukauptos kitose bibliotekose. Visose bibliotekose galioja laisvas knygų pasiėmimo principas. Ne taip, kaip Vilniuje, knygos čia nėra užsakinėjamos, o paprasčiausiai paimamos iš lentynų. Šis principas atitinka Vilniaus bibliotekų atvirų fondų sistemą. Toks bibliotekos funkcionavimas yra labai patogus, nes studentas iškart gali gauti reikiamą knygą, negaisdamas laiko jos užsakymui. Kiekvienoje bibliotekoje yra knygų katalogas, kuriame surašyti joje saugomos knygos ir jų šifrai. Visos knygos suskirstytos pagal regioninę

sistemą: Artimieji Rytai, Skandinavija, Vidurio Europa, Rytų Europa, Vakarų Europa ir t.t. Šie regionai dar smulkiau padalyti, pvz., Šveicarija, Austrija, Bulgarija, Čekija, Rumunija, Vokietija, Lenkija ir t.t. Kiekvieno regiono skyriuje yra sukauptos ne tik vokiečių, anglų ar prancūzų, bet ir originalo kalbomis parašytos knygos ar žurnalai. Malonai nustebina skyriuje "Pabaltijys" esančios knygos lietuvių, latvių, lenkų ir rusų kalbomis, pvz., "Lietuvių etnogeneze" ir kt. Tokia regioninė sistema su teikia galimybę susipažinti su pirminiais tam tikros teritorijos tyrinėjimais bei jų problematika. Bibliotekose naudojamasi kompiuteriu, o jo pagalba studentas gali sužinoti, ar pageidaujama knyga yra bibliotekoje, o jeigu nėra, tai kuriose bibliotekose ją galima įsigyti. Yra ir kopijavimo aparatas, kuriuo gali naudotis kiekvienas studentas. Taigi bibliotekų sistema Orientalistikos ir senovės mokslų fakultete yra gerai organizuota ir pritaikyta rūmat darbui.

I bibliotekų sistemą jeina ir diatekos, kuriose studentai gali įsigyti jų referatams reikalingas skaidres.

Apžvelgus archeologijos studijų Heidelbergo universitete sistemą ir principus, matyti, jog ji daugeliu atžvilgiu skiriasi nuo Vilniaus universiteto.

Studijuojant Heidelberge galima pažinti archeologiją plačiąją prasme, t. y. pasirinkti klasikinės, Artimųjų Rytų bei Egipto archeologijos specialybes; Vilniaus universitete to nėra. Heidelberge vyrauja didesnė specializacija, siaura vieno ar kito laikotarpio arba regiono problematika, tačiau ji nėra paremta tam tikra chronologine seką kaip Vilniaus universitete. Ryškiai skiriasi ir studijavimo metodai - Heidelberge labiau atsižvelgia į individualų studento darbą, tuo tarpu Vilniuje dar tebéra privalomą dalyku sistemą, turinti ir negatyvių, ir pozityvių aspektų: išklauses tam tikrą privalomą kursą, pvz., "Akmens amžius Lietuvoje", studentas įgyja bendrą archeologijos raidos supratimą, tačiau lieka mažiau laiko savarankiškam darbui. Vilniaus studentai yra kur kas labiau užimti, tačiau įgyja platesnį privalomą išsilavinimą, o Heidelberge krūvį pasirenka pats studentas. Studijos ten puikiai organizuotos - suteikiama galimybė važiuoti į įvairias ekskursijas, papildančias semestro metu įgytas žinias. Taigi, palyginus Heidelbergo ir Vilniaus universitetų studijavimo principus, aiškėja, jog ir vienas, ir kitas universitetas turi savų privalumų bei trūkumų. Heidelberge studentai daugiau dirba savarankiškai, susipažsta su mūsų kraštams svetima medžiaga, naujais tiriamaisiais metodais, analitine - racionaliaja medžiagos analizavimo pakraipa, paremta statistika bei tiologija, o to dar labai trūksta Vilniaus universitetui.

NUMIZMATAS POVILAS KARAZIJA

Vieno žymiausių Lietuvos numizmatikos tyrinėtojų - Povilo Karazijos - mokslinis palikimas lig šiol nėra kiek plačiau ir išsamiau tyrinėtas.

VYTAUTAS SMILGEVIČIUS

Imtis darbo apie ši numizmatą, visuomenės veikėjų skatina dar ir tai, kad net ir esamos skurdžios žinios apie jį yra išblaškytos. Nėra nei vieno darbo, jungiančio visus turimus duomenis apie P. Karaziją. Šiame straipsnyje pabandyta susisteminti jau turimą medžiagą apie Povilą Karaziją kaip kolekcininką ir numizmatą.

Lietuvos numizmatikos istorijoje Povilas Karazija yra viena ryškiausių asmenybių. Jis pirmasis ėmė tyrinėti senasias lietuviškas monetas, moksliskai apraše rastus lobius ir savo tyrimų duomenis paskelbė, pirmasis iš lietuvių numizmatų polemizavo su M. Gumovskiu apie pirmųjų lietuviškų monetų nominalus ir data-vimą. Nors praėjo daug metų po P. Karazijos knygu pasiromy, bet jose pateikti duomenys labai aktualūs ir šiandien, jais naudojasi mokslininkai. P. Karazijos pateiktų monetų, sidabro lydinių (kapų) atmainų skaicių dažnai lenkia bet kurioje kitoje mokslinėje knygoje nurodytus. Beje, reikėtų paminėti, kad didžiausia numizmatinė kolekcija, kurią kada nors muziejai perėmė iš privataus asmens, buvo P. Karazijos; ją sudarė daugiau kaip 4000 monetų ir apie 200 sidabro lydinių.

Be abejo, praėjus 40 metų po Povilo Karazijos mirties, dingus kai kuriems dokumentams (P. Karazijos artimųjų liudijimu, pokary buvo sudeginta "apie du maišus" Povilo Karazijos laiškų), iš kuriuos klausimus sunku atsakyti. Galbūt šiame darbe ir neatsakysime iš visus klausimus, kylančius nagrinėjant P. Karazijos - kolekcininko ir muziejininko - veiklą, tačiau manau, kad toks iškilus kolekcininkas, žymus muziejininkas, aktyvus visuomenės veikėjas ir kruopštus mokslininkas daug nusipelnes Lietuvos mokslui. Jo atminimui ir skiriamas šis darbas. Čia pabandyta susisteminti visą turimą medžiagą apie P. Karaziją.

Povilas Karazija gimė 1887 metų balandžio 29 dieną Mazgeliškių kaime, Panevėžio apskrityje. Pradžios mokslus ėjo Kupiškyje, Mintaujoje ir Šiauliucose. 1908 m. Peterburge įgijo

mokytojo cenzą. Tai padėjo jam gauti mokytojo vietą, 1919 m. mokytojavo Vilniaus moterų gimnazijoje, 1921 - 1923 m. - Vytauto Didžiojo gimnazijoje, 1926 - 1928 m. - Vilniaus lietuvių mokytojų seminarijoje /3/. Prieš Pirmajį pasaulinį karą P. Karazija buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, paskui jis dirbo Voronežė, Lietuvių karo pabėgelių komitete.

Grįžęs į Vilnių, P. Karazija kurį laiką dirbo 1929 metais išteigtame Lietuvių kredito kooperatyve, iki ištremimo buvo jo valdybos narys. Ištremus P. Karaziją, tas pareigas ėjo jo draugas ir bendramintis Antanas Krutulys.

Povilas Karazija aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje: 1918 - 1919 m. dirbo V. Mickevičiaus - Kapsuko Liaudies švietimo komisiariato reikalų vedėju, nuo 1918 10 04 d. - Vilniaus lietuvių klubo narys /1, stojimo anketos Nr. 48/, 1923 - 1927 m. - Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto narys, Lietuvių sanitarinės pagalbos draugijos narys, "Kultūros" draugijos steigėjas (1935 m. - jos pirmminkas), nuo 1928 m. - Vilniaus lietuvių labdarbės draugijos narys, 1935 - 1936 m. - Tautinės Vilniaus mokytojų sąjungos pirminkinas. P. Karazija aktyviai dalyvavo lietuviškoje spaudoje, buvo "Vilniečio", "Rytų Lietuvos", "Vilniaus balso", "Vilniaus aido" faktiškasis redaktorius, redagavo "Lietuvos rytus", bendradarbiavo "Vilniaus žodyje" ir ménésiniame jo priede "Kūryba ir kritika".

1936 m. Vilniaus vaivados L. Bocniaskio įsakymu P. Karazija ištremiamas iš Vilniaus ir apsigyvena Varšuvoje. Iš ten palaiko ryšius su A. Krutuliu ir V. Žilėnu. 1937 01 08 d. P. Karazija ištremiamas į Nepriklausomą Lietuvą. Apsistoją Kaune, kur 1938 metais pradeda dirbti Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (VDKM) istorijos skyriuje. Ten dirba iki 1949 metų. Mirė Povilas Karazija 1955 metų vasario 29 dieną Kaune, palaidotas Kauno Petraišiūnų kapinėse.

Jau prieš Pirmajį pasaulinį karą P. Karazija ēmė kolekcionuoti spaudos draudimo laikotarpio leidinius. 1925 metais jis dalyvavo Vilniuje surengtame aukcione, kur už 200 JAV dolerių įsigijo 1614 metais išleistą III Lie-

tuvos statutą. 1932 - 1933 m. P. Karazija susirašinėjo su J. Šulmano numizmatikos firma Olandijoje (J. Schulman, Amsterdam - C, Kaisergracht 448), taip pat su Šveicarijos numizmatikos firma /6/, su kuria palaikė ryšius nuo 1938 iki 1940 metų. Matyt, būta ryšių gal ir ilgesnių - su Adolfo E. Kano (Adolph E. Cahn, Frankfurt a/M Postcheckonto Nr. 3294 Niedenau 5 - 5) numizmatikos firma. Yra ži-

nomas vienas šios firmos katalogas, atsiustas P. Karazijai. Jis skirtas viduramžių monetoms /6/. Jis susirašinėjo su Šveicarijos firma "Muenzhanlung Basel", kuri iš kiekvieną savo katalogą išdėavo papildomus spalvotus puslapius, skirtus pradedantiesiems kolekcininkams, bei šiai firmai adresuotą pašto atviruką. P. Karazijos fonde Mokslo akademijos bibliotekoje yra keli nepanaudoti atvirukai, bet jeigu skaičiuotume, kad kiekviename išsiunčiamame kataloge buvo po atviruką (t. y., kad nebuvu katalogo be išėto atviruko), trūktų apie 12 atvirukų. Galbūt P. Karazija šiuos atvirukus panaudojo pagal paskirtį. Deja, konkretių duomenų, galinčių patvirtinti arba paneigti šią hipotezę, neturime ir galime tik spėlioti. Susidomėjimą kelia ir J. Šulmano firmos voko likutis (tikriausiai, pusė), esas minėtame P. Karazijos fonde. Tai 110x110 mm voko da-

Smolenske 1912 m. Povilas Karazija stovi antras iš kairės

lis. Adreso pusėje aiškiai matomas vilniškis P. Karazijos adresas ir etiketė "imprimee" (apdrausta). Kitoje voko pusėje - trys lakiniai J. Šulmano firmos antspaudai. Kadangi nėra tos voko dalies, kur paprastai būna pašto ženklas, negalime pasakyti, kada jis išsiųstas, bet Vilniaus paštas laišką gavo 1933 03 13 d. Šulmano firma savo katalogus paprastai siuntinėdavo kitokio formato (225x180 mm) vokoje, nežymėdama kitos voko dalies lakiniais antspaudais. Tikriausiai šiame voke P. Karazijai buvo atsiųstos monetos.

Dirbdamas VDKM istorijos skyriuje, Povilas Karazija daug prisdėjo prie muziejaus fondų papildymo, daugiausiai kaupdamas lobius. Amžininkų liudijimu, P. Karazija ieškodavė Lietuvoje rastų lobų ir dėdavė visas pastangas, kad jie nebūtų išblaškyti ir kad muziejus galėtų juos įsigyti.

Kaip numizmatas, P. Karazija pagarsėjo pirmu savo darbu "Vilniaus lobis", kuris buvo išspausdintas naujame LMD leidinyje "Lietuvių tauta" /11/. Tais pačiais 1932 metais minėtą savo darbą jis išleido atskira knyga /12/. Antra P. Karazijos knyga - "Aluonos Šklérių ir Krūminių monetų lobiai" - išleista Kaune 1941 metais ir tuo pačiu metu - Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraščio pirmaame tome /13; 14/. P. Karazija dar buvo parašeš knygą "Šančių lobis", tačiau ji, deja, nebuvó išleista, liko tik jos rankraštis /10/. Yra žinoma, kad jis buvo parašeš studiją "Lietuvos numizmatika" bei knygą apie Kupiškį. Jos abi po Povilo Karazijos mirties dingo.

Rašydamas darbą, susipažinau su Mokslo akademijos bibliotekos retų spausdinėmis ir rankraščių skyriuje (toliau MAB RS) esančiuvardiniu P. Karazijos fondu Nr. 264. Jame daugiausiai saugomi P. Karazijos visą gyvenimą rinkti rankraščiai bei su juo susiję dokumentai. Visų pirma reikėtų paminėti katalogus iš

Šulmano firmos, "Muenzhandlung Basel" katalogus su spalvotais puslapiais, kelis vokus iš Šulmano firmos. Ne mažiau svarbios ir įvairios anketos, kurias pildė P. Karazija - tai Mokytojų sąjungos, Vilniaus lietuvių klubo anketos. Daug medžiagos gali suteikti ir P. Karazijos bibliotekos knygų sąrašai: "platusis" (648 pozicijos) ir "siaurasis" (476 pozicijos) /4/. Visi tuose sąrašuose esantys leidiniai vienaip ar kitaip susiję su numizmatika. Taip pat yra išlikę ir keli lapai iš P. Karazijos bibliotekos sąrašo /4/, tačiau žinodami, kad MAB perduota per 5000 mokslininko knygų, vargu ar galėtume išvardinti visą sąrašą.

MAB RS yra keli dokumentai, daug padėjė raštant darbą P. Karazijos ir P. Galaunės laiškas daktarui Antanui Vasiliauskui apie lietuviškų ir lenkiškų monetų eksponavimą /2/, P. Karazijos - muziejininko veiklą nušviečiantys dokumentai (dovanojimo aktai) /8/, ataskaitos apie skyriaus veiklą //, pokario metais Liaudies finansų komisariate atlikta revizija, siekiant atgauti Lietuvos banke deponuotas muziejaus vertėbes /8/.

Iš šaltinių paminėtinas P. Karazijos kolekcijos priemimo - perdavimo aktas /9/. Jo kilmė būtų tokia: 1955 metais P. Karazijai mirus, jo draugas, Istorijos ir etnografijos muziejaus direktorius Vincas Žilénas, émė rūpintis, kad P. Karazijos numizmatinė kolekcija patektų į tuometinį LTSR Istorijos ir etnografijos muziejų, bet V. Žiléną atleidus iš šio muziejaus direktoriaus pareigų ir jam perėjus dirbtį į VU Mokslo muziejų, kolekcija buvo perduota pastarajam. 1977 metų spalio 4 dieną LTSR Aukščiausiojo ir spec. viduriniojo mokslo ministras H. Zabulis pasiraše įsakymą Nr. 552, kad VU Mokslo muziejuje būtų sudarytas vardinis P. Karazijos fondas, kuris, remiantis jo giminaičių valia, nebūtų ardomas. P. Karazijos numizmatinei kolekcijai perimti buvo su-

daryta komisija: Vincas Žilénas - VU Mokslo muziejaus direktorius, komisijos pirmininkas, Danutė Sinkienė - VU centrinės bibliotekos vyr. ekonomistė, Gediminas Adomaitis - Aukščiausiojo ir spec. viduriniojo mokslo ministerijos inspektorius. Aktais, sudaraš 100 puslapių, buvo pasirašytas 1977 metų spalio 6 dieną. Jame surašyti 4066 monetos ir 197,5 sidabro lydinis.

Teko pasinaudoti ir p. Lukinskiene malonai pateiktais dokumentais iš jos asmeninio archyvo:

1. P. Karazijos knygos "Šančių lobis" rankraščiu;

2. P. Karazijos laišku nenustatytam profesoriui dėl pirmųjų lietuviškų monetų datavimo, rašytu Kaune 1939 04 23 ant languoto 210x260 mm dydžio popieriaus lapo abiejose pusėse juodu rašalu;

3. V. Žileno laiškais po P. Karazijos ištremimo į Lietuvą;

4. A. Krutulio laiškais P. Karazijai į Varšuvą;

5. K. Jablonskio laišku - atsakymu į VDKM direktoriaus raštą Nr. 1187 dėl lietuviškų monetų eksponavimo muziejaus stenduose. Laiškas spausdintas mašinėle 210x258 mm dydžio popieriaus lape su vandenzenkliais.

Rašydamas šį darbą, naudojau įvairia literatūrą. Visų pirmą norėčiau paminėti keletą straipsnių apie P. Karaziją. Tai V. Žileno straipsnis "Literatūroje ir mene" /31/ bei "Kultūros baruose" /30/ ir J. Abdulskytės straipsnis "Kauno tiesoje" /30/. Minėti straipsniai, ypač V. Žileno, gana informatyvūs, juose gana smulkiai nušviečiamos P. Karazijos tremtis Lenkiijoje, nagrinėjama kolekcijos problema.

Svarbus lenkų mokslininko Maria no Gumovskio veikalas "Numizma tyka litewska wiekow srednych" /21/. M. Gumovskis - vienas žymiausių Lietuvos numizmatikos tyrinėtojų Lenkiijoje. Su šio mokslininko nuomone dažnai polemizuodavo P. Karazija, nes, deja, M. Gumovskis, kaip ir daugelį kitų lenkų tyrinėtojų (ypač R. Kiersnovskij), klaidino įsitikinimas, kad monetos Lietuvoje galėjos būti kalamos tik po 1387 metų, po Lietuvos krikšto. Kaip argumentas pateikiamas krikštas /21, p. 37/, tačiau užmirštama - kaip ir anksčiau, taip ir dabar - kad:

1) monetose vaizduojamas kryžius yra bizantiškas, o ne būdingas Romos katalikų bažnyčiai. Taigi atrodytu, tarsi Lietuva būtų priėmusi ne katalikų, o stačiatikių krikštą - to 1387 metais tikrai nebuvó;

2) kryžius kaip dviejų susikertančių linijų ornamentas jau buvo senajame geležies amžiuje (romėniškuoju laikotarpiu) ir būdingas ne vien krikščionims /25, p. 36/;

3) remdamiesi 2 teiginiu, galėtume sakyti, kad kryžius galėjo reikšti nebūtinai konfesinę priklausomybę, bet konfesinę aplinką.

Reikėtų pažymeti, kad tos pažiūros, ku-

rioms nepritarė P. Karazija, nėra būdingos vien M. Gumovskui /24/. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad M. Gumovskis savo darbe išskyre nemažą lietuviškų monetų atmainų kiekį, nors ir mažesnį nei P. Karazija. Lenko numizmatu nuopelnas būtų tas, kad XX amžiaus trečiajame dešimtmetyje, kai P. Karazija dar neraše numizmatikos klausimais, M. Gumovskis supažindino plačiąją Lenkijos visuomenę su lietuviškomis monetomis, pateikė jų klasifikaciją.

Iš lietuvių autorių teko pasinaudoti Zenono Duksos knyga "Monetas pasakoja" /19/. Vertindami ją, neturėtume pamiršti, kad tai yra populiarus, vyresniams mokykliniams amžiui skirtas leidinys. Klasifikuodamas pirmąias lietuviškas monetas, Z. Duksa pritaria susiklosčiusių tradicijai, tačiau, kaip vėliau pamatysime, ne visai tiksliai interpretuoja įkarts ant kapos, visiškai savo teiginių neiliustruodamas metrologiniais duomenimis. Teigiamomis knygos savybėmis reikėtų laikyti gausias klastočių bei naujadaru nuorodas, gerai sudarytą katalogą.

Šiame darbe pasinaudota M. Michelberto knyga "Lietuvos numizmatikos įvadas" /25/. Tai pirmoji mokslinė knyga apie Lietuvos numizmatiką lietuvių kalba. Sunku būtų pertvertinti šios knygos vaidmenį iki katalogo pasirodymo, o kaip mokymo priemonė ji ir darbar aktuali.

Lietuvos numizmatikos tyrimus vainikavo S. Sajausko ir D. Kaubrio parengtas fundamentalus darbas "LDK numizmatika" /27/. Kol kas dar nėra panašaus darbo su visomis LDK monetomis, jų retumo laipsniais ir atmainomis. Daugeliu atveju šioje knygoje - toliau ji vadina katalogu - monetų atmainų pateikiama net daugiau, negu pateikė P. Karazija ar E. Hutten - Čapskis. Vienu didesnių privalumų reikėtų nurodyti tai, kad prie kiekvienos monetos nurodytas informacijos apie ją šaltinis, o to pasigendama kituose kataloguose. Be to, numizmatui - ir pradedančiam, ir patyrusiam - labai praverčia puikios kokybės iliustracijos, averso ir reverso žymėjimas, išsamūs metrologiniai duomenys. Autoriai paliko tradicinę mūsų numizmatikos kryptį, tačiau pateikia daug ką nauja, pvz., tradicinį trečiąjį monetų tipą padaro ketvirtuoju, kai kur patiksina P. Karazijos nuomonę. Rašydami apie pirmąias lietuviškas monetas ir kapas, katalogo autoriai labai dažnai remiasi P. Karazijos nuomone. Šiame kataloge monetos aiškiai suskirstytos pagal valdovus ir nominalus, ir tai yra nemažas indėlis į pirmųjų lietuviškų monetų tyrimus.

Povilo Karazijos duomenimis remiamasi ir neseniai išėjusioje E. Ivanauskas ir M. Balčiaus knygoje "LDK lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų" /24/. Knygoje kruopščiai analizuojamos sunkiai iškaitomas legendų grafemos, nebloga istorinių šaltinių bazė, tačiau autoriai kai kada nenori pastebėti to, ką jau yra nustatęs ir jrodes P. Karazija, o tai menki-

na mokslinę knygos vertę. Kai kurie autoriai akrai sekia R. Kersnivskio nuomone, daugeliu atveju dėl to nukenčia jų daromos išvados.

Triant P. Karazijos kolekcijoje buvusius medalius ir apdovanojimus, daug padėjo V. Ruzo parengta knyga "XVI - XX a. pirmosios pusės lituanistiniai medaliai LTSR Istorijos ir etnografijos muziejuje" /26/. Lig šiol neturiame panašios knygos, apimančios keturių amžių laikotarpių. Atskirų laikotarpių apdovanojimai ir medalių placių aptariami V. Ruzo knygoje "Radvilų medaliai" bei A. Astiko monografijoje, tačiau išsamesnio darbo dar neturime /26/.

Jos vietą tarp lietuvių numizmatų pabréžia ir V. Aleksiejūnas /16/. P. Karazijos sudaryta pirmųjų lietuviškų monetų klasifikacija remiasi ir E. Ivanauskas savo darbe "Verkių lobis" /23/. Jame pabréžiama didžiulė P. Karazijos darbų vertė dabartiniams Lietuvos numizmatikos mokslui. E. Ivanauskas ir kitame savo straipsnyje "Dėl trišonių lietuviškų lydiņių datavimo" remiasi P. Karazijos darbais, būtent lietuviškų kapų tyrinėjimais /22/. Reikėtų pažymeti, kad autorius, remdamasis P. Karazijos pateiktais duomenimis, trumpai aptaria lietuviškus pusapvalės lazdelės formos lydinius (kapas). M. Michelbertas savo knygo-

Laikinasis Vilniaus Lietuvių komitetas. Iš kairės į dešinę kun. Kristupas Čibiras, Konstantinas Stašys - LVLK pirmininkas, Povilas Karazija

P. Karazijos numizmatikos darbai tebéra svarbūs ir aktualūs, dar ir dabar daugelis tyrinėtojų remiasi mokslininko išvadomis, daugelis savo darbuose pažymi svarbią vietą, kurią P. Karazija užima Lietuvos numizmatikoje. Visų jų išvadas tarsi vainikuoją Z. Duksos žodžiai: "Mirus 1955 metais Povilui Karazijai, geriausiam Lietuvos numizmatikos specialistui, ilgokai respublikoje nebuvo mokslinės numizmatikos žinovų" /20/.

Iš literatūros, nagrinėjančios Povilo Karazijos nuopelnus Lietuvos numizmatikai, jo darbų svarbą, pirmiausiai reikėtų paminėti 1988 metų Z. Duksos straipsnį "Tiesoje", kur trumpai apžvelgti žymiausi Lietuvos numizmatikos tyrinėtojai, iš kurių ypatingą vietą autorius skiria P. Karazijai /20/. Vėliau savo knygoje Z. Duksa grižo prie P. Karazijos - pažymėjo jo kolekcijos dydį ir svarbą, išleistas knygas ir jų reikšmę 1977 metais "Literatūroje ir mene" paskelbtame V. Žileno straipsnyje P. Karazija minimas kaip kolekcionierius /31/. Vėliau išleistoje literatūroje net du autoriai - V. Aleksiejūnas ir R. Senapėdis - paminėjo P. Karazijos nuopelnus Lietuvos numizmatikai. R. Senapėdis rašo, jog P. Karazija - vienintelis išsamiai nagrinėjęs Prahos grašius, jų santykį su Lietuvos pinigais /28/. Ypatingą P. Karazi-

je "Lietuvos numizmatikos įvadas" apibūdino P. Karazijos mokslinę veiklą, pabréžę, kad jo darbai ir dabar tebeturi didelę mokslinę vertę /25/. S. Sajausko ir D. Kaubrio kataloge bene išsamiausiai aptariami P. Karazijos atlikių kapų ir pirmųjų lietuviškų monetų tyrinėjimai, paminėti ir kiti jo darbai /27, p. 20/. Apie P. Karaziją - muziejininką rašoma ir neseniai išėjusiai leidinyje "Istorija". Straipsnio autorius E. Bakonis mini P. Karazijos komandruotes į Lietuvos atgautą Vilnių, jo pastangos išgelbēti nuo sunaikinimo kultūros vertėbes /17/.

Iš rusiškai rašiusių autorų minėtinės V. Darkevič ir N. Sobolevos straipsnis apie Šančių lobį /18/. Kadangi P. Karazijos knyga apie ši lobį neišėjo (liko tik jos rankraštis), minėtų autorų darbas ypač aktualus dėl lobio monetų fotografijų. Straipsnio autoriai remiasi žymaus mūsų numizmatiko duomenimis, kartu pabréžami jo darbų svarbą.

P. Karazijai sužinojus apie Vilniaus lobį ir jam atvykus į Rybiškes gelbėti radinių nuo išpardavimo ar sunaikinimo, šią temą greitai pasiūliuoja lenkų spauda /29, 32/; joje plačiai aptartos šio lobio radimo aplinkybės, jo likimas. Kai kuriuose straipsniuose būtų galima rasti užuominų apie P. Karazijos veiklą /29/.

Povilas Karazija su Šlapelyte tremtyje, Varšuvos geležinkelio stotyje 1936.V.8

nors jo pavardė tiesiogiai ir neminima. Idomu ir tai, kad nurodomas kitoks lobijus rastų radinių skaičius, negu P. Karazijos pateiktas. Minėtū straipsnių privalumas yra tas, kad juose nurodoma, koks kapų skaičius kur galėjo patekti /29/.

Pastaruoju metu Lietuvos istorikų laikraštyje pasirodė straipsniai apie P. Karazijos numizmatinę kolekciją.

Deja, P. Karazija, numizmatas, kurio moksliniai darbai remiasi daugelis Lietuvos bei užsienio tyrinėtojų, dar nesusilaikė išsamesnės studijos. Medžiaga apie P. Karazijos darbus yra gana skurdi - 4 straipsniai periodinėje spaudoje, nemintint vardinio fondo MAB RS. Todėl reikia surinkti medžią apie mokslininką viename darbe ir pabandyti atsakyti į klausimą - kuo Povilas Karazija nusipelnė Lietuvos numizmatikos mokslui?

Vilniaus lobis

Tikriausiai nė vienas P. Karazijos darbas nėra toks aktualus dabarties numizmatikai, kaip "Vilniaus lobis", išleistas Vilniuje 1932 metais, nes veikalo, išsamiau tiriančio lietuviškus sidabrinius lydinėlius, lig šiol neturime.

Vilniaus lobis rastas 1930 metais. Šio lobio radimas buvo nušviestas Vilniuje éjusioje lenkų spaudoje. Kaip apie vieną svarbesnių įvykių apie tai pranešé dienraštis "Slowo" /29/ anominimiai straipsnyje, kur, be kito, minima, kad radėjas apie 350 kapų (ar Kijevo grivnų?) pardavės nenustatytam auksakaliui už 5000 zlotų /32/. Jame pateiktas spétinas lobio dydį nusakantis skaičius sutampa su P. Karazijos duomenimis. Kitos dienos "Slowo" numeryje išspausdintame Liucijono Uzemblo

straipsnyje išsamiau panagrinėta ši problema, tačiau L. Uzembla pateiké kiek kitokius skaičius - visą lobiją jis spéjo buvus apie 500 lydinių, iš ne mažiau kaip 17 Kijevo grivnų. Minétam nenustatytam auksakaliui buvę parduota ne 350, o 300 lydinių, iš kurių 17 pasirodė besą Kijevo grivnos /29/. Minétame straipsnyje galima rasti nuorodą ir į P. Karazijos ("vieno lietuvio, daugiausia susidomėjusio atrastų radinių moksline vertė") /29/ veiklą ir spétinai jo išsakyta vertinimą, kad tai turtingiausias Lenkijos "kresuose" rastas sidabro radinių lobis. Apie "Slowo" sukelta triukšmą gana neigiamai atsiliepia ir pats P. Karazija, laikydamas ji beprasmišku /12, p. 9/. Galbūt čia reikėtų pritarti P. Karazijai, nes jo liudijimu, lobis buvo rastas pavasarį, o laikraštis pradėjo kampaniją dėl lobio išlikimo tiktais rugpjūtyje, t. y., praėjus nemažam laiko tarpui. Išidėmétina ir tai, kad niekur nerá minima P. Karazijos, kaip vieno iš numizmatų, padėjusių išsaugoti minétą lobiją, pavardę.

Povilo Karazijos liudijimu, lobij sudarę "apie 400" lietuviškų lydinių ir 14 Kijevo grivnu. Apskaičiavę mokslininko pateiktus duomenis, turime 401 lietuvišką lydinį, 8 Chersono (originale - Chersoneso) tipo lydinius, 14 Kijevo grivnų bei 27 puskapes. Iš viso turime 428 lietuviškus ir 22 importinius lydinius.

P. Karazija rastuosius lydinius suskirstė į 28 grupes, iš kurių 9 aiškiau identifikuojamos, kitos - sunkiai ("Ivairios", "Iš pirmesnių grupių" ir t. t.) /12, p. 12 - 22/. Naudodamiesi P. Karazijos pateikta terminija, galime įvardinti tas grupes:

- 1) "mentelės", P. Karazijos dar suskirstytos į dvi grupes,
- 2) "pliauskelės", dar suskirstytos į tris grupes,
- 3) plokščios,
- 4) "kalteliai",
- 5) trikampio pjūvio,
- 6) trikampio, keturkampio ir pusapvalio pjūvio,
- 7) trišonės,
- 8) keturšonės,
- 9) paženklintos /12, p. 12 - 22/.

Kitos grupės yra sunkiai išskiriamos.

Darbe aptariamos ir problemos, susijusios su kapų svoriu. P. Karazijos laikais dėl šios problemos jau buvo diskutuojama. Čia nemazas ir P. Karazijos indėlis. Jo apskaičiavimais, vienas vidutinis vienos kapos svoris sudarė 104,734 gramo /12, p. 23/. Skaičiuojant per kirstyjų kapų (puskapinių) svorius, vidutinis vienos puskapės svoris buvo apie 102,65 gramo. P. Karazija pasiūlė į tokias kapas žiūrėti kaip į "normalaus svorio piniginius vienetus", kur savusius vienodomis teisėmis su neperkirstomis /12, p. 23/. P. Karazija priėjo išvadą, kad liejant kapas laikytasi 107 gramų normos, nors tuo metu negalėjo paaiškėti, kokia ta norma buvusi /12, p. 33 - 34/. Dabar visuotinai pripažiusta, kad kapų liejimo norma galėjusi

būti paremta Skandinavijos marke, svérusia 208 gramus. Taigi viena kapa apytikliai prikygo pusei skandinaviškos markės. P. Karazija atmetė hipotezę, kad liejant kapas buvo orientuojamas į Novgorodo grivnas, nes lietuviškų kapų yra geresnis sidabro kiekis ir svoris negu novgorodiškių.

Kitas opus klausimas, kylantis tyrinėjant kapas, - įkertos ir jų reikšmė. Didžiausiai įkertų skaičių katalogas nurodo esant 18 /27, p. 12/. Vilnius (Rybiskių) lobijje didžiausias įkertų skaičių yra 12. P. Karazija nustatė, kad įkertos neturi tiesioginio ryšio su lydinių svoriu ar jų verte. Jis iškélé versiją, kurią palaiko ir naujausia numizmatinė mokykla /27/, kad įkertos darytos siekiant tikrinti sidabro kokybę ir, - tai ne mažiau svarbu, - kad tai darė specialūs kontrolieriai /12, p. 29/. Įkertos aiškinamos taip: įkertant kapą, pagal sidabro kalumą buvo galima patikrinti, ar kapa nepadirbtė. O kad tokiai atvejų būta, liudija 1906 metais rastas Tverės lobis, kuriame tarp kapų buvo cinko falsifikatas, ir 1903 metais rastas Kijevo lobis, kuriame taip pat rasti trys falsifikatai /12, p. 27, Mr. XII, XIV/. Kernavėje paskutinių tyrinėjimų metu rastas varinis falsifikatas, aplietas sidabru. Taigi anuo metu įkertos, matyt, nebuvu daromos be reikalo. Reikėtų atmetti Z. Dukso nuomone, esą įkertos žymėjusios sidabro kokybę, nes tokiai atveju visiškai nepaaiškinama tai, jog yra kapų ir be įkertų, be to, tokiai atveju būtų buvę labai lengva "pagerinti" kapų kokybę padarant papildomą įkertų skaičių /19, p. 12/.

Tirdamas Vilnius lobij, P. Karazija susidūrė ir su ženklu, esančiu ant kapų, problema. Mokslininkas išskyrė tris tų ženklu grupes:

- 1) keturios duobutės ar akelės,
- 2) dviejų pasagų ženklas,
- 3) kryželis /12, p. 29/.

Keturios duobutės motyvą P. Karazija sieja su stulpais kontrasignuotomis tootoriškomis monetomis. Deja, šio ženklo paskirtis lig šiol tebéra neaiški. Naujausioje literatūroje iškelta kita versija - teigama, kad šie ženkli žymėjai sidabro lydinio (kapos) savininkai, t. y., buvo savotiški herbų prototipai /27, p. 12/. P. Karazija teigė, kad tuose ženkluose būtų galima žiūrėti herbus /12, p. 30/, bet kadangi Lietuvos heraldikoje nėra pakankamai gausios faktinės medžiagos šiai hipotezei paremti, minėta problema liko neišspresta.

Kita svarbi P. Karazijos išvada, daroma remiantis rasto lobio gausumu (apie 50 kilogramų), yra ta, kad tokio dydžio lobis galėjo priklausyti tik gana turtingam asmeniui ar visai įstaigai: didžiajam kunigaikščiui arba kapų liejyklai. Pastaroji P. Karazijos išvada Lietuvos numizmatikai yra itin reikšminga. Šią išvadą, kad kapų neliejo didžiojo kunigaikščio valdžia, patvirtina ir katalogas /27, p. 12/ - jame pažymėta, kad kapos buvo liejamos arti besiformuojančių LDK centrų. Taigi kuriantis valstybei pinigų (šiuo atveju -

kapų) gamyba iš pradžių buvo privačiose (matty - didikų) rankose.

Numizmatinė literatūra kol kas apeina kapų gamybos klausimą, t. y., kur ir kokiose formose buvo liejamos kapos. Trumpai šią problemą paliečia E. Ivanauskas /24, p. 12/, bet nepakankamai išsamiai, be to, jis nepaiškina tokiai atvejais būtinų smulkmenų. Kur kas platesnį vaizdą duoda P. Karazijos pastabos. Jo manymu, kapos buvo liejamos molinėse formose. Formos buvo daromos į minkštą molį išspaudžiant būsimos kapos formą turintį nudrožtą medžio gabaliuką /12, p. 11/. Tuo mokslininkas paaiškina medžio rievių žymes ant kai kurių kapų.

Paskutinis klausimas, nagrinėjant šią temą, būtų pačių lietuviškų lydinių pavadinimas. Pats P. Karazija savo darbe įveda "kapų" pavadinimą. Kiti tyrinėtojai siūlė "lietuviško rublio", "lietuviškos grivnos", "muštinio" ar net "lietuviško luito" pavadinimus. Naujausioje literatūroje minint pusapvalės formos lydinius, visuotinai varto jamas P. Karazijos įvestas terminas "kapa" /27, p. 10/. "Kapos" savoka, kaip vartotiną numizmatikoje, būtų galima pagrįsti ir kalbos argumentu: rusų kalba savoka "rublis" atsirado iš veiksmažodžio "rubit" (kapoti, t. y., daryti įkertas) /27, p. 10/, taigi ir savoka "kapa" galėjo kilti iš veiksmažodžio "kapoti" (t. y., daryti įkertas įkapojant). Taip pat yra įrodyta, kad savoka "rublis" buvo vartojama daugiau skaičiavimo vieneto prasme, todėl nėra tinkama lietuviškiems lydiniams apibūdinti /25, p. 31/.

Aluonos Šklérių ir Krūminių monetų lobiai

1941 metais išėjo iš spaudos P. Karazijos knyga "Aluonos Šklérių ir Krūminių monetų lobiai". Tuo pat metu šis darbas pasirodė Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštyje /13/. Tai paskutinė Povilo Karazijos išleista knyga.

Iš viso šiuos lobius sudarė 253 tradicinio trečiojo (kataloge - ketvirtrojo) tipo monetos ir 22 Prahos grašiai.

3 (4) tipo monetos lobiuose

Aluonos Šklérių lobis buvo rastas 1929 metais. Jį sudarė 65 trečiojo (ketvirtrojo) tipo monetos ir 2 Vaclovo IV Prahos grašiai. Krūminių lobis buvo rastas 1935 metais, jį sudarė 188 trečiojo (ketvirtrojo) tipo monetos ir 20 Prahos grašiai.

Kalbėdami apie monetų skaičių turėtume pasakyti, kad P. Karazija savo knygoje remiasi tik tomis monetomis, kurios iš lobio pateko į jo rinkinį arba į kun. P. Kraujalio kolekciją. Taigi tenka kalbėti tik apie lobio likutį.

Atmainų atžvilgiu P. Karazija išskiria tris atmainų grupes: A, B ir C, jas dar suskirstydamas į smulkesnes atmainas. Tokiu būdu atmaina A pagal stulpą ir prie jų esančios geafemų vaizdavimą skirtoma į 9 atmainas, B -

5, C - 7. Iš viso P. Karazija pateikia 21 atmaina, suskirstytą į 3 grupes, tai yra triskart daugiau, nei tu atmainų pateikia M. Gomalevskis, ir septyniomis atmainomis daugiau, negu jų pateikta S. Sajausko ir D. Kaubrio kataloge. Povilas Karazija visas rastas monetas prisikiria Vytautui, M. Gumovskis - taip pat Vytautui, tik mano, jog jos buvo kaltos Kaune, S. Sajauskas ir D. Kaubrys 10 atmainų skiria Vytautui, 1 - Švitrigailai, 3 - Kazimierui /27, p. 51 - 52, Nr. 49 - 56/.

Iš viso lobiu atmainos pasiskirsto taip:

- A atmaina - 27 monetos,
- B atmaina - 81 moneta,
- C atmaina - 196 monetos.

Pagal lobius monetos pasiskirstė taip:

Aluonos Šklérių lobyje:

- A atmaina - 10 monetų,

ria ir Kestučiui, teisingai nurodydamas, kad Vyties panaudojimas paneigia Kestučio autorystę. Naujausioje literatūroje /27, p. 29 - 30 ir p. 50 - 52/ tik iš dalies patvirtintas šis P. Karazijos teiginys. Deja, laiko egzamino nešlaikė teiginys, kad Stulpų viduje pavaizduota raidė esanti gotiška V (fau). Tai labai argumentuotai įrodyta S. Sajausko ir D. Kaubrio kataloge /27, p. 29 - 30/. Ši grafema darbar šifruojama kaip gotiška raidė A (Vytauto krikščioniškojo vardo Aleksandras pirmojo raidė). Beje, pats P. Karazija 1939 metais tyre versija, ar raidės negalinčios reikšti nominalo - minėtąją grafemą jis laikė nominalo žymėjimu - 2 /10/. Lig šiol tebera aktualus P. Karazijos pateiktas Stulpų ir grafemos virš jų sistemizavimas į 9 atmainas, iš kurių trijose /14, p. 4, pav. 1, Nr. 1 - 3/ galima ižiūrėti

Povilas Karazija (trečias iš dešinės) su bankininkais Kaune 1938.IV.30

B atmaina - 54 monetos,
C atmaina - nerasta,
falsifikatai - nerasta,
abejotino autentiškumo monetos - 2, abi priskiriamos atmainai B /14, p. 13/.

Krūminių lobis:

A atraina - 17 monetų,
B atmaina - 29 monetos,
C atmaina - 141 moneta,
falsifikatai - 3 monetos, pri-

skiriamos atmainai C /14, p. 25/,
abejotino autentiškumo - 1
moneta, priskiriamos atmainai C /14, p. 26, Nr. 144/.

Savo darbe P. Karazija visas šias monetas priskiria Vytautui, kartu pabrėždamas, kad vienos atmainos yra senesnės (A atmaina), kitos palyginti "jaunos" (C atmaina) /14, p. 69/. Atmesdamas monetų priskyrimą Kazimierui Jogailaičiui, mokslininkas jų nepriski-

"L", dviejose - "J" /14, p. 4, pav. 1, Nr. 6 - 7/. Mokslininkas spėjo, kad tai galintis būti pini-ginis ženklas. Naujausioje literatūroje ši versija visiškai patvirtinta /27, p. 31/. Kiti tyrinėtojai bando grafemą "L" laikyti valstybės pavadinimo santrumpa /24, p. 77/, tačiau tokiu atveju nesuvokiamą, kodėl, anot autoriu, ant vienų monetų ši grafema galinti reikšti pinigiaus inicialą, ant kitų - būtinai valstybės santrumpą. Šios dilemos autoriai nesiteikia paaikinti.

Nepasitytino ir teiginys, kuriuo visos monetos priskiriamos Vytautui. Naujausiuose darbuose aiškiai įrodoma, kad dalis šių monetų kildinta Švitrigailos, dalis - Kazimiero Jogailaičio laikais. 81 lobio moneta iš tiesų priklauso Vytautui, kitos - Švitrigailai ir Kazimierui Jogailaičiui. Pastarojo inicialai - gotiška raidė "K" aiškiai matoma ir P. Karazijos knygoje reprodukuotose monetose.

(Tėsinys kitame numeryje)

* SUMMARY

The introductory **editorial** gives a discussion on a few issues that Lithuanian archaeologists find especially urgent. The law on museum valuables, which would enforce financial appreciation of exhibits, is proceeding slowly; there are no long-term scientific programs on the investigation of hillforts and the first Lithuanian towns; the unsolved problem of Baltic ethnogenesis deserves more attention. A lot of interesting scientific information is unattainable for the public and even for researchers because of sluggish publishing activities. Not only archaeologists are waiting for the new issue of The Atlas of Lithuanian Archaeology. Archaeological seminars at the Institute of History started. The long-lasting discussion on the prospective site for the Office of the President of Lithuania is over. After a clamorous press campaign directed against the construction of the President's Office at the foot of the Gediminas castle, the President will move to the Artists' Palace, which served as the residence of the Moscow governor general in the last century.

The first article of the "Tribes" cycle, written by **Ilona Vaškevičiūtė**, describes the tribe of žemgaliai, which dwelt in the northern part of Lithuania. The authoress presents a short history of the tribe of the 5th-8th centuries as well as a record of investigations, writes about the monuments, culture and specific žemgalian customs. More than a hundred burial mounds and remnants of about twenty hillforts and settlements have survived till now.

In the article "**Zemgalian Chronicler Juozas Šliavas**" Algirdas Girininkas writes about the activities of the prominent pedagogue, museum worker, linguist, scholar and poet, who has left about twenty volumes of manuscripts and a monograph, "The Environs of Žeimelis". The author describes Šliavas' contribution to the establishment of "Žemgala" museum, which had more than 4000 exhibits in 1978. Juozas Šliavas died in 1979. He would have been only 65 this year.

The column of "**Eastern Balts**" contains an article by a Belarus archaeologist Eduardas Zaikovskis about search for archaeological monuments in the area of the Daugava in Belarus. The cultural layer in Stone and Bronze Age settlements was 0,6 m thick in some places and yielded a lot of artefacts.

Interview with Chairman of the National ICOMOS Committee **Evaldas Zilinskas** presents the activities of ICOMOS in the field of archaeology and acquaints the readers with climatological investigations of the old town of Vilnius.

CHRONICLES

Theses of students of the Department of Archaeology at the Faculty of History of Vilnius University for **Master's and Bachelor's Degree**, maintained at the University of Vilnius in May 25 - June 10, 1995.

Theses for Master's degree:

Justina Kunkulytė. **The Ceramics of the Old Trakai.**

Linas Kvirkevičius. **Numismatical and Sphragistical Finds from Excavations of the Vilnius Lower Castle.**

Gintautas Rackevičius. **Bow and Crossbow of Crusaders Times (by archaeological dates).**

Kęstutis Remeika. **The Places of Pagan Cult in Lithuania in 1-14th centuries.**

Vytautas Strimaitis. **The Defence of Cultural Monuments in Lithuania in 1918-40.**

Egidijus Šatavičius. **The Early Mesolithic in Lithuania.**

Gintautas Vėlius. **13th-14th Centuries Kriveikiškės Cemetery of Kernavė in the Context of Burying monuments in the East Lithuania of that time.**

Theses for Bachelor's degree:

Živilė Jonaitytė. **The Role of Natural Surroundings in the Development of Andes Civilization.**

Vida Kliaugaitė. **Northern Lithuania in the First Millennium A.D. (Migratory Processes and Problems Relating to the Formation of Tribes on the Basis of Data from Burial Monuments).**

Rimantas Kraujalis. **Social Organization of the Lithuanian Population and its Transformation from the Stone Age till the**

Director of Klaipėda museum **Jonas Genys** writes about the origin and development of the first towns in western Lithuania. It was in this part of the country that the most favourable conditions were formed for the establishment of first prototowns, which decayed after some time and started developing again only in the 14th-15th centuries.

The article "**E. Volteris' Expedition to Göteswerder**" by Eugenijus Ivanauskas describes the remnants of the Göteswerder castle and its investigations.

The article "**Investigations of the Kaunas Castle in 1994**" by archaeologist Algirdas Žalnieriūs informs acquaints with the latest investigations of the ancient monument, located at the confluence of the Nemunas and Neris rivers. The outcome of excavations of its eastern defence ditch was quite unexpected - the uncovered 1,5 m deep layer of silt denies the previous opinion that the fosse of Kaunas castle had been dry. A previously unknown defence wall, built after the battle of Grünwald, was found.

The article "**Roman Expedition in Pursuit of Amber and Finds in Lithuania**" by Mykojas Michelbertas investigates the mystery of the old trade relations between the Baltic tribes and the Romans. With reference to a quotation from the works of Plinius the Elder, the author analyses the possible traces of the said expedition in the Lithuanian archaeological material. It is not very complicated to single out Roman imports among the numerous artefacts of local production.

Agnė Čivilytė, student of the Faculty of History at Vilnius University, continues archaeological studies at the famous Heidelberg University. Her article "**Studies in Heidelberg**" acquaints the readers with the system of education future archaeologists at the University of Heidelberg and compares them with archaeological studies in Vilnius.

The article "**Numismatist Povilas Karazija**" by Vytautas Smilgevičius writes about the most prominent numismatist of prewar Lithuania. He was the first to begin studies of old coins and compiled a scientific description of hoards which has retained utmost importance to this day. His collection is the largest of those which have ever been donated to museum by private persons. It consisted of more than 4000 coins and silver ingots. Povilas Karazija was an active public and cultural figure due to which he exiled to Warsaw in 1936. His main numismatical work is "The Hoard of Vilnius", published in 1932. The hoard contained 428 Lithuanian and 22 imported ingots.

Early Middle Ages.

Elvyra Pečeliūnaitė. **Glass Beads in the Old Iron Age.**

Virginija Ramanauskaitė. **Corded Pottery in Lithuania (The Chronological, Cultural and Cartographic Aspects).**

Rasa Svirčiūtė. **Archaeological Investigations of Churches and Monasteries.**

Vilma Štaraitė. **Pendants in Neck Strings in the Old Iron Age.**

Jurgita Švedaitė. **Crafts in Lithuanian Hillforts and Adjacent Foot Settlements.**

Saulius Žegunis. **Unfortified Settlements of the Bronze and Early Iron Age in Lithuania.**

Marius Iršėnas. **Lithuanian Art Sources, Investigations and Interpretations in the Stone Age.**

Latvia. A new **exposition**, occupying four exhibition halls, was opened at the Latvian Museum of History. The exposition illustrates the history of this country from the earliest times till the 13th century. The fifth hall will be devoted to hillforts.

Archaeologists of the Latvian museum of History continued **investigations** of the Riga castle in winter. More than 400 valuable finds were uncovered. During this summer, the expedition of this museum, headed by Guntis Zemitis, works in Daugmale.

In October 9-11, 1995 a **conference** on "Stone and Bronze Age Investigations in the Baltic Sea Area", dedicated to the one hundredth birth anniversary of a prominent Latvian archaeologist **Eduardas Šurms**, will be held at the University of Riga. The conference is organised by the Latvian Society of Archaeologists.

* РЕЗЮМЕ

В вводной редакционной статье журнала дискутируется несколько вопросов актуальных для археологии Литвы. Медленно продвигается закон о музейных ценностях, с появлением которого должна быть введена финансовая оценка экспонатов и находок. Нет долговременных научных программ по исследованию городищ и первых городов Литвы. Много интересных научных данных из за слабой издательской работы являются недостижимыми не только для общества, но и для исследователей. Нового издания атласа археологии Литвы ожидают не только археологи. Начал свою работу археологический семинар в институте истории Литвы. Закончилась многолетняя дискуссия, касающаяся места расположения президентуры Литвы. После шумной кампании в печати, направленной против постройки президентуры возле замка Гедиминаса, Президент будет переселяться в Дворец искусств - в прошлом столетии резиденцию ненавидимого московского генерал-губернатора.

Илона Вишкявичуте в первой статье цикла "Племена" пишет о прошлом живших на севере Литвы и на юге Латвии - **Жямгалов**. Автор представляет краткую историю этого племени в V-VIII веках, историю исследований, пишет о памятниках, культуре и своеобразных обычаях жамгалов. До сих пор уцелело более ста мест захоронений, а также около двадцати городищ и поселков представителей этого племени, которые как правило располагались на возвышенностях возле источника воды.

Альгирдас Гирининкас в статье "Летописец жамгалов Юозас Шлявас" знакомит читателей с деятельностью педагога, лингвиста, учченого, поэта, оставившего рукопись объемом в двадцать томов, монографию "Окрестности Жаймялиса", основателя музея "Жамгала", в котором в 1978 году содержалось более 4000 тысяч экспонатов.

В рубрике "Восточные Балты" белорусский археолог Эдуард Михайлович Зайковский пишет о **поиске археологических памятников вблизи Даугавы на территории Белоруссии**. Толщина культурного слоя в обнаруженных стоянках каменного и бронзового веков достигала местами до 0.6 метра; обнаружено множество кремневых и керамических изделий.

Председатель национального комитета ICOMOS Литвы, Эвальдас Зилинскас в своем интервью журналу знакомит читателей

с деятельностью этой организации и со своими собственными научными исследованиями по климатологии старого города .

Директор Клайпедского музея Йонас Гянис пишет о происхождении и развитии **первых городов** на западе Литвы. Здесь в одиннадцатом веке создались самые благополучные условия для возникновения первых протогородов Литвы, которые, однако, позже, ввиду известных исторических обстоятельств, как и многие другие протогорода Европы, потерпели упадок.

Эугениюс Иванаускас в статье "Экспедиция Э. Волтериса в Готесвердер" пишет о поисках и истории замка Готесвердер. В 1995 году экспедицию в Готесвердер повторили археологи Центра культурного наследия.

Археолог Альгирдас Жалнерюс в статье "Раскопки Каунасского замка в 1994 году" знакомит читателей с новейшими данными исследований этого старинного замка, воздвигнутого на месте где Нярис впадает в Нямунас. Раскопки восточного оборонительного рва принесли неожиданный результат - слой ила толщиной в 1.5 метра опровергает утверждавшееся ранее мнение, что фоса Каунасского замка была сухой. При раскопках обнаружена оборонительная стена XV-XVI веков.

Миколас Михельбертас в статье "Экспедиция римлян для привоза янтаря и находки в Литве" разгадывает загадку о древних торговых связях между племенами балтов и римлян. Опираясь на цитату из трудов Плиния Старшего, он анализирует возможные следы этой экспедиции в археологическом материале Литвы. Среди множества изделий местной работы не так уж сложно выделить импорт римлян. После путешествия римлян в Прибалтику янтарь стал модным в Риме.

Агне Чивилите - студентка исторического факультета Вильнюсского университета - продолжает археологические студии во всемирно известном университете Гейдельберга. В статье "Студии в Гейдельберге" она знакомит читателей с системой подготовки будущих археологов в Гейдельбергском университете, сравнивает ее с учебой в Вильнюсе.

Витаутас Смилгявицус в статье "Нумизмат Повилас Каразия" пишет об этом известнейшем нумизмате Литвы довоенного периода. Он первым начал исследования ранних литовских монет.

ХРОНИКА

25 мая - 10 июля 1995 г. в Вильнюсском университете студентами исторического факультета защищены **работы магистров и бакалавров**:

Юстина Кункулите. *Керамика древних Тракай*.

Линас Квирикявичус. *Нумизматические и сфрагистические находки из раскопок нижнего замка Вильнюса*.

Гинтаутас Рацкявичус. *Лук или арбалет времен войн с крестоносцами (по данным археологии)*.

Кястутис Ряймека. *Места языческого культа в Литве I - XIV в.*

Витаутас Стримайтис. *Охрана памятников культуры в Литве за 1918 - 1940 гг.*

Эгидиюс Штавичус. *Ранний мезолит в Литве*.

Гинтаутас Велиюс. *Кривейкишю могильник в Кярнаве (XIII - XIV в.в.) в контексте погребальных памятников того времени в Восточной Литве*.

Живиле Ионайтите. *Влияние природных факторов в развитии цивилизации Андов*.

Вида Кляугайтите. *Северная Литва в I тыс. н.э. р. Хр. (миграционные процессы и проблемы формирования племен по данным памятников захоронений)*.

Римантас Крауялис. *Социальная организация жителей Литвы и ее изменения со времен каменного века до раннего средневековья*.

Эльвира Пячялюнайте. *Стеклянные бусы в старом железном*

веке.

Виргиния Раманаускайте. *Шнуровая керамика в Литве (хронологические, культурные и картографические аспекты)*.

Раса Свиркшюте. *Археологические исследования костелов и монастырей*.

Вильма Штарайте. *Подвески на шейных гривнах в старом железном веке*.

Юргита Швядайтите. *Ремесла по данным раскопок городищ и прилегающих поселений на территории Литвы*.

Саулюс Жягунис. *Неукрепленные поселения Литвы в бронзовом и раннем железном веках*.

Марюс Иршенас. *Источники живописи Литвы, исследования, интерпретации в каменном веке*.

Латвия. В историческом музее Латвии открыта новая экспозиция, занимающая четыре зала и представляющая историю этого государства с древних времен до 13 в. Пятый зал представлен городищами.

Археологи исторического музея Латвии зимой продолжали дальнейшие исследования Рижского замка. Обнаружено более чем 400 ценных предметов старины. Этим летом экспедиция музея работает в Даугмале. Руководитель раскопок - Гунтис Земитис.

9-11 октября 1995 года в Рижском университете состоится конференция, посвященная столетию со дня рождения известного латышского археолога Эдуарда Штурмса: "Исследования каменного и бронзового веков в балтийском регионе". Организатор - "Общество археологии Латвии".

Magistriniai ir bakalaureiniai Istorijos fakulteto Archeologijos katedros studentų darbai, apginti VU 1995.5.25-06.10

JUSTINA KUNKULYTĖ. **Senųjų Trakų keramika.** Vad. dr. A. Kuncevičius

LINAS KVIRIKEVIČIUS. **Numizmatiniai ir sfragistiniai raiiniai iš Vilniaus Žemutinės pilies rūmų kasinėjimų.** Vad. prof. M. Michelbertas

GINTAUTAS RACKEVICIUS. **Karų su kryžiuočiais laikų lankas arba arbeltas (archeologijos duomenimis).** Vad. doc. A. Luchanas

KEŠUTIS REMEIKA. **Pagoniškosios kulto vietas Lietuvoje**

I - XIV a. Vad. doc. A. Luchanas

VYTAUTAS STRIMAITIS. **Kultūros paminklų apsauga Lietuvoje 1918 - 1940 m.** Vad. doc. A. Luchanas

EGIDIJUS ŠATAVIČIUS. **Ankstyvasis mezolitas Lietuvoje .** Vad. dr. A. Merkevičius

GINTAUTAS VĒLIUS. **Kernavės Kriveikiškių XIII - XIV a. kapinynas to meto Rytų Lietuvos laidojimo paminklų kontekste.** Vad. doc. A. Luchanas

ŽIVILĖ JONAIKYTĖ. **Gamtinės aplinkos vaidmuo Andų civilizacijos rajoje.** Vad. prof. M. Michelbertas, dr. R. Sidrys

VIDA KLIAUGAITĖ. **Šiaurės Lietuva I tūkst. po Kr. (migracinių procesų ir genčių formavimosi problemos pagal laidojimo paminklų duomenis)** Vad. dr. V. Šimėnas

RIMANTAS KRAUJALIS. **Lietuvos gyventojų socialinė organizacija ir jos kaita nuo akmens amžiaus iki ankstyvųjų viduramžių.** Vad. A. Astrauskas

ELVYRA PEČELIŪNAITĖ. **Stiklo karoliai senajame geležies amžiuje.** Vad. prof. M. Michelbertas

VIRGINIJA RAMANAUSKAITĖ. **Virvelinė keramika Lietuvoje (chronologiniu, kultūriniu ir kartografiniu**

aspektu).

Vad. dr. A. Merkevičius

RASA SVIKŠČIŪTĖ. **Bažnyčių ir vienuolynų archeologiniai tyrinėjimai.** Vad. dr. A. Kuncevičius

VILMA ŠSTARAITĖ. **Kabučiai kaklo apvarose senajame geležies amžiuje.** Vad. prof. M. Michelbertas

JURGITA ŠVEDAITE. **Amatai Lietuvos piliakalniuose ir jų papédžių gyvenvietėse.** Vad. doc. A. Luchanas

SAULIUS ŽEGUNIS. **Žalvario ir ankstyvojo geležies a. nejtvirtintos gyvenvietės Lietuvoje.** Vad. dr. A. Merkevičius

MARIUS IRŠENAS. **Lietuvos dailės šaltiniai, tyrinėjimai, interpretacijos akmens amžiais.** Vad. dr. V. Šimėnas

Sveikiname!

Š. m. spalio mėn. 25 d. **hab. dr. Rimantienei sukanka 75 metai, o rugsejo 9 d. dr. Adolfui Tautavičiui - 70 metų.** Sveikiname gerbiamus jubiliatus ir linkime neblėstančios energijos bei sveikatos.

"Baltų archeologijos" redakcija

Latvija

Latvijos istorijos muziejuje atidaryta nauja, užimanti keturių salę ekspozicija, nušviečianti šio krašto istoriją nuo seniausiųjų laikų iki XIII a. Penktoji salė skirta piliakalniams.

Latvijos istorijos muziejaus archeologai žiemą vykdė tolimesnius Rygos pilies tyrinėjimus. Jų metu aptikta virš 400 naujų vertingų radinių. Šią vasarą muziejaus ekspedicija darbuojasi Daugmalėje. Kasinėjimams vadovauja Guntis Zemitis.

1995 metų spalio 9 - 11 dienomis Rygos universitete įvyks konferencija, skirta žymaus latvių archeologo **Eduardo Šturmso** šimtosioms gimimo metinėms paminėti:
"Akmens ir žalvario amžiaus tyrinėjimai Baltijos jūros regione"

Dėmesio!

Lietuvos veterinarijos akademijoje įkurta speciali **paleoosteologinės medžiagos tyrimų laboratorija.** Kviečiame visus archeologus aptiktą osteologinę medžiagą vežti į laboratoriją, kurioje ji bus netik tiriamą, bet ir saugomą.

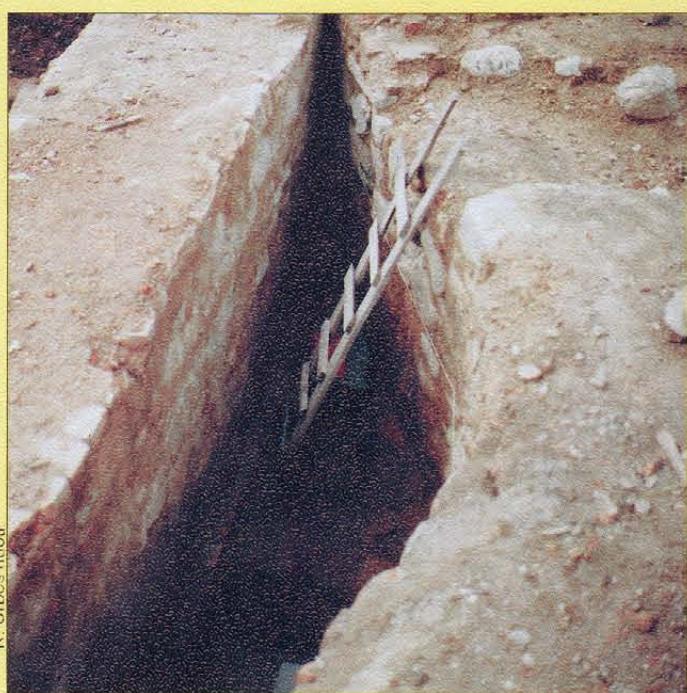
Adresas: Linas Daugnora, Anatomijos - histologijos katedra, Lietuvos veterinarijos akademija,
Tilžės 18, 3022 Kaunas. Tel. 26-79-03.

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES RŪMŲ TYRIMAI

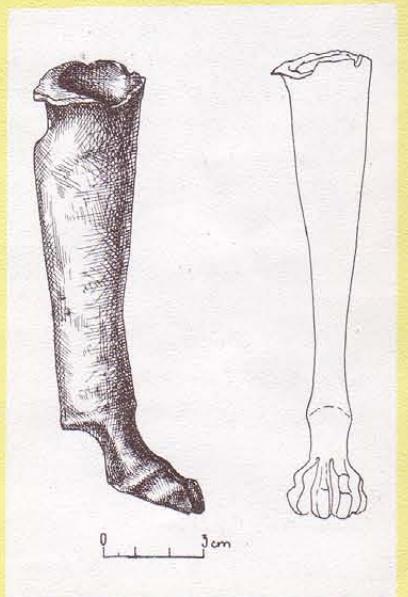
Atkastas XV a. pastato pamatas (kairėje)

Akvamanilė - metalinis gyvūno ar žmogaus pavidalo indas rankoms plauti. Dvi akvamanilės, vaizduojančios žirgą su šarvuoti raiteliu, pagamintos apie 1300 m. Saugomos Danijos Nacionaliniame muziejuje.

Aptikti ašuoniakampio bokšto pamatai

Akvamanilės dalis, vaizduojanti liūto (?) koją, rasta Vilniaus Žemutinėje pillyje, priskiriama XIII - XIV a.

BALTIJOS PAPIERIUS - "Baltų archeologijos" rėmėjas

Pašto adresas: Baltijos popierius
Islandijos g. 4
2600, Vilnius, Lietuva

Telefonas 370 2 225 234
Faksas 370 2 220 971

BALTIŲ Archeologija

KULTŪROS PAVELDO
CENTRO ĖRJUNALAS
ISSN 1392-0197 SL 1957
Užs. Nr. 475 Tiražas 1100 egz.
Kaina 5 Lt

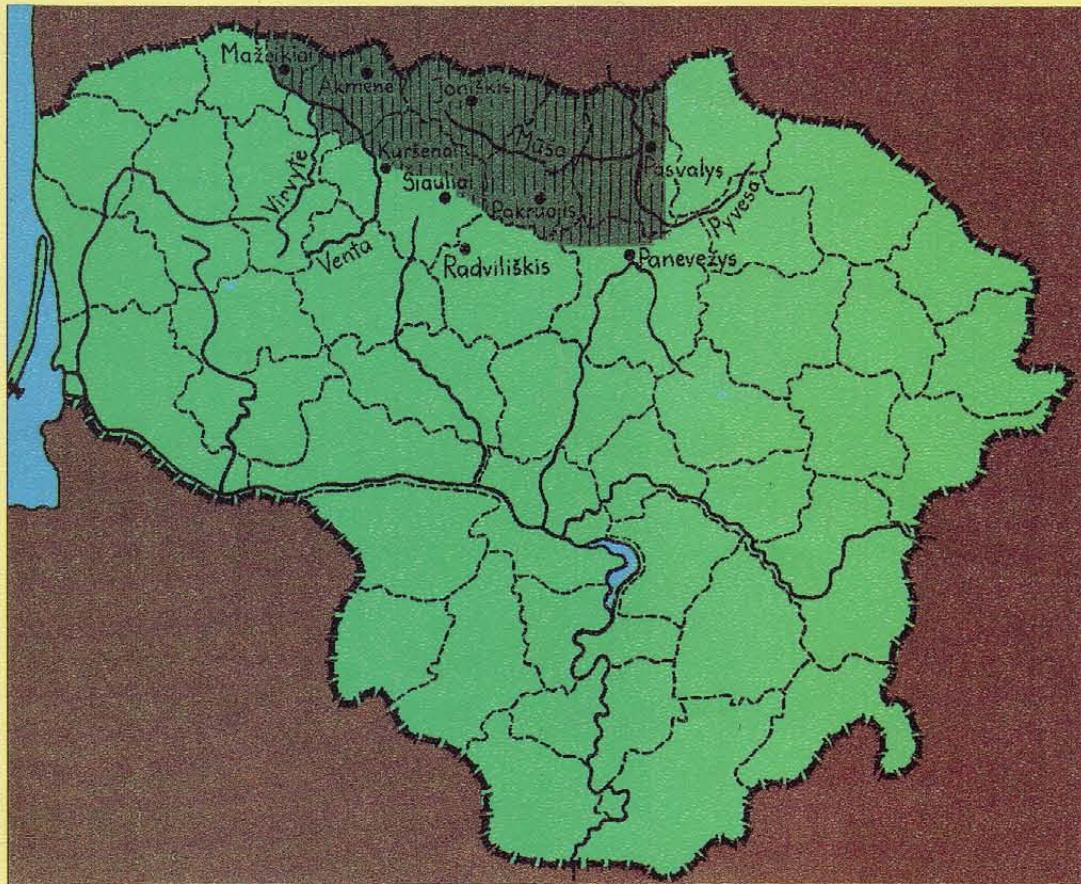
Redaktorius Algirdas Girininkas
Ats. sekretorius Egidijus Šatavičius
Stilištė Vincenta Velžytė
Rinko Loreta Gruničiūtė, Jovilė Talat-Kelpšaitė, Vytenis Imbrasas
Korektorė Laimė Klimavičienė
Maketavo Vidmantas Urba
Spausdino A.Jakšto spaustuvė,
Girelės 22, Kaišiadorys

RAŠYKITE MUMS ADRESU:

"Baltų archeologija"
Kultūros paveldo centras
Pilies 16, 2600 Vilnius

Telefonas: 62-26-85
Faksas: 35-40-58

Žemgališka sritis Lietuvos Respublikoje

Žemgalių archeologiniai paminklai:
 a - žemgalių kapinynai, b - gruntuiniai latgalių ir sėlių kapinynai, c - sėlių pilkapiai, d - svarbiausios gyvenvietės

